

2017/5 • XXIV. évf. 5. szám

Ára: 600 Ft

FOLK MAGAZIN

A TARTALOMBÓL:

5. Viszontválasz Sánta Gergőnek
Richter Pál
6. „Ez a világ el fog tűnni”
Beszélgetés Korniss Péterrel
V. Nagy Viktória
8. A Szent László-hagyománykör...
Tampu Krisztián
14. Ötvös Györgyi: „Egyedül nem megy”
Kulcsár Tímea Ágnes
16. TALLÓZÓ
Kinizsi tánca... – I. rész
Martin György
19. SZÉKI TÖRTÉNETEK
Kacagjuk a semmit sokáig
Kocsis Rózszi
JUHOS KISS SÁNDOR ROVATA
20. Hagyomány, szemiotika, sámánok
Grozdits Károly
23. KÉPGALÉRIA – Sámánfotók
Hoppál Mihály
30. Erdélyi Tibor 85 éves
32. Lovász Irén: Női hang
Fehér Anikó
33. Darabka idő a Vlegyásza alatt
Bödök Gergely
36. MAGTÁR
Kacsirek Ottó versei
38. Naiv eposzunk
Arany János
40. BUKOVINA, BUKOVINA – V.
Utam végén visszanezék
Kóka Rozália
42. Odaadás
Pataki Barbara
43. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Pálinka
Juhász Katalin
46. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Dunán innen, Lajtán túl...

Beszélgetés Herbert Schneider „Kaktusz” kölni primással

Herbert Schneider „Kaktusz” 1954-ben egy Brassó és Segesvár közötti településen született sváb, bácskai magyar és szász gyökerekkel rendelkező család fiaként. A „Kaktusz” becenevő már gyerekként ráragadt rövid haja miatt. 1970-ben, szüleit követve települt át Németországba. 1976-ban részt vett a kölni „Cinege” zenekar megalapításában. 2017 tavaszán a németországi Lützensömmernben megrendezett Regös Cserkész táborban beszélgettünk.

– Kérlek, meséld magadról, mit lehet tudni gyerekkorodról?

– Brassó mellett, egy szász településen születtem. Édesapám Bukarestben dolgozott, így később odaköltöztünk. A családban németül beszéltünk, a nyári szünetekben Kőhalmon, a nagymamámékkal pedig magyarul. Hatévesen kezdtem a zene tanulását zeneiskolában. Emellett egy német tannyelvű iskolában (Liceul Nr. 21) tanultam a bátyámmal együtt. Azután jött a George Enescu Zeneakadémia Bukarestben. Komolyzenét tanultam, de nagy hatással volt rám Maria Tănase román énekeső, akit édesapám munkahelyén, a bukaresti rádióban hallottam. Szüleim közben ki tudtak jönni Németországba és itt is maradtak. Hosszas hercehurca, kenőpénzek árán mi is utánuk jöttünk. Németországba érkezve aztán megnyílt a világ számomra a népzene előtt is.

– Tizenhat évesen hogy érezted magad az új hazában?

– Sokat gondoltam a régi dolgokra. Pecázni, vitorlázni itt nem lehetett, mindenre szabályok voltak, vizsgák, engedélyek kellettek, de jó volt újra a szüleimmel. És jó volt autó-

val járni. A zene háttérbe szorult. Tévészere-lői szakmát szereztem, erre a pályára készültem. 1976-ban volt egy fordulópont, amikor is a szervizbe bejött egy ember, akiről kiderült, hogy magyar, s azonnali barátságunk eredményeképpen elvitt a kölni tánc-csoport, a Bokréta próbájára. Müller Gyuri volt, a vezető. Itt aztán megismertem Kása Bélát, aki már zenélgetett. Mondták, hogy kellene egy „rendes” zenekar. Bögös már volt: Láng Péter. Béla kontrázott, tekerő-zött, ütötte a gardont, dobott, tamburázott. Mondták, hogy kellene egy primás. Buci [Kása Béla] aztán mutatta a zenéket, ádámosit, palatkait, székit, gyimesit, az Állami Népi Együttes koreográfiáinak kíséretét. Idegen volt (pl. a háromhúros brácsa), de izgalmas is.

Akkor tudtam meg, hogy ez az erdélyi zene az én szülőföldem népzeneje. Kaptam bonyolult kottákat is, de a Halmos Béla – később ő is sokat biztatót – által lejegyzett dallamok teljesen érthetetlenek voltak a számomra.

Így indult. Kása „Buci” Béla, Láng Péter és én. Már kaptunk meghívásokat, de a ma-

Herbert Schneider „Kaktusz”
és Kása Béla

Címlap: Mandzsu sámán hívja a szellemeket (Északkelet-Kína, Jilin tartomány, 1992 – fotó: Hoppál Mihály)

Belső borító: Nanaj sámánasszony segítője (Nainte, Amúr mente, 1993 – fotó: Hoppál Mihály)

gyar bálokon inkább kérték az „Akácós út” stílusú nótákat, mintsem Icsán széki frissét. Volt, hogy elvették tőlünk a mikrofont, elküldtek.

– 1976-77-ben indultatok zenekarként. Mi volt a nevetek?

– Láng Péter, Kása Béla és jómagam elneveztük magunkat „Cinege” népzenekearnak. Béla volt a motor. Kaptunk támogatást is. Bécsben találkoztunk a Muzsikással. Sipos Misi győzködött, hogy ezt a mozgalmat csinálni kell, nehogy abbahagyjuk. 1977-ben eljutottam a székesfehérvári táborba, Tékásokkal, Timár Sándorral is megismerkedtem.

Néhány év múlva Kása Béla úgy döntött, hogy hazatelepül és a bőgősünk is elköltözött. Volt érdeklődés a magyar népzene iránt, így bevettük a Ludwig Mühlek nevű német srácot, akit Lajosnak hívtunk vagy „Tesség”-nek, mert mindig azt mondta: „Tesség? Nem értem.” (A magyar nyelv mellett nagyon jól megtanult brácsázni és citerázni.) Aztán, hogy Béla és Péter is elment, maradtunk „Lajossal”. Szerencsére a feleségem, Margret Barth örömmel szállt be bőgősként, aztán brácsásként, miután megjött Marion Frädriich bőgősnek. Aztán „Lajos” elment, de mindig jöttek zenészek, magyarok, németek, így túléltük a nagy változásokat. Mondhatnám, volt a mozgalmon belül egy specialitásunk, a „zenekari tagcseremozgalom”. Végül a szomszédokkal, Jürgen Wolff-fal (nekünk csak „Gazsi”) sikerült barátságba keverednem, aki meglátta nálam a Csoóri Sanyi által adott dudát, kölcsönkérte és onnantól kezdve nem bömböltette a rock-zenét, hanem Magyarországra járt dudán, cimbalmon tanulni. Még kontrázni is megtanult. 1981-től kiegészültünk egy táncos párral, az államis Bíró Ferivel és feleségével, Schenkengel Júliával, valamint énekes lányokkal. Jártuk Nyugat-Európát. Táncházzakat, tanfolyamokat tartottunk mindenfelé. 1989 után halt el a zenekar, válás, költözés, egyebek miatt.

– Említették a magyarországi segítséget, forrásokat, Muzsikás, Téka, Timár Sándor stb. Itt, Nyugat-Európában kikkel tudatok együttműködni?

– Az első banda mi voltunk, de például Strassburgban megismerkedtem a Rác családdal. Az öreg hegedült, tőle tanultam meg a szatmári verbunkot. Sok évvel később muzsikáltam a két fiával is; Misi bőgős, Peti brácsás, cimbalmos. Peti a mai napig muzsikál Stuttgartban. Régebben sokszor játszottunk Brüsszelben. Gyakorlatilag itt is mi alapítottuk, indítottuk el a rendszeres táncházzakat. Három éven keresztül, 2011-től 2014-ig szerveztük, csináltuk ezt egy erdélyi zenésszel, Vaszi Tiborral. 2011-ben

Cinege együttes

az Európai Parlamentben nagyszabású rendezvény-sorozat, kiállítás stb. volt Magyarországról. Meghívtak. Húztuk a magyar, erdélyi népzene. A zenekarunk neve röviden ennyi volt: BKF (B = brüsszeli kontrás – Vaszi Tibor, K = kölni prímás – Kaktusz, F = frankfurti bőgős – Szabó Iván). A már említett Rác Péter is jött kontrázni, cimbalmozni. A magyar állam kultúrkövetei voltunk. Ezen kívül bábáskodtunk a frankfurti Rezeda táncsoport kezdeti táncházaival is, de alkalmanként kísértük a stuttgartiakat és a münchenieket is. Mindezt a kölni Hans Block vezette Hullócsillag táncsoport fellépései mellett. Kölnben muzsikáltunk Timár Sándor talpa alá is az „Internationale Sommerakademie des Tanzes” táncos világtalálkozóján. Megemlítem még a frankfurti Kalapos zenekarban való szerepemet, ami a zenekar rövid életű muzsikálási, tanítási segítése volt (Klement Nándor – prímás, Makovi András – brácsa, Szabó Iván – nagybőgő). Eljutottunk többször Svájcba is az ottani csoportok meghívására, táncházzakat tartani, és Belgiumba, koncertezni.

– A táncházmozgalom feladata, hogy minél szélesebb rétegeket szólítson, érintsen meg a kulturált szórakozás, tanulás, a közösségi élet érdekében. Szerveztetek-e táborokat, rendszeres kurzusokat?

– Nem, táborokat nem, de táncházzakat, koncerteket igen. Kölnben, a Magyar Házban 1978-tól 1985-ig minden héten vártuk a táncházasokat. Közben összejártunk próbálni is. Mikor megszületett az első gyermekünk, sokszor dadust fogadtunk. A táncházzba volt, hogy hat ember jött el, volt, hogy hatvan.

Sajnáltam, hogy a srácok főleg csajozni jöttek, ami rindben lett volna, de sem a tánccba, sem az éneklésbe nem kapcsolódtak

be. Többségük német volt. Tánccsaink révén sokat jártunk Hollandiába, Franciaországba, hiszen táncházzat is tudtunk tartani. 1982-ben meghívást kaptunk az első budapesti Táncháztalálkozóra is. Felléptünk a Cinegével, de Kása Béla nélkül. Ekkor ő már befutott néprajzi fotós volt.

– A táncházzak egyik jellegzetessége a kézműves foglalkozás. Tudatok-e ilyeneket ajánlani a gyerekeknek?

– Sajnos nem. A kölni Magyar Házban vártuk a magyar cserkészeket is, de a szülők valami oknál fogva „kommunista csökevénynek” tartottak minket, nem jöttek a gyerekek. Nem volt igény ilyesmire. Tánccos hosszú hétvégét szerveztünk évi egy-két alkalommal. Bíró Feri tartotta, mi húztuk a talpalávalót. Méhkeréki, széki tánc- és daltanulás. A németek is derekasan helytálltak. Estétként táncházz hajnalig.

– A táncházmozgalom mint tanítási módszer felkerült az UNESCO értéktárába...

– Igen, ez jó dolog, de véleményem szerint a mai világ az ellaposodott „daj-daj” zenét szereti, ami igénytelen és káros. A szintetizátor, tangóharmonika mindent tönkretesz. Tanítottam zeneiskolában is, de otthagytam, mert a „futószalag-termelés” nem nekem való. Vannak magántanítványaim, megyek zenélni oda, ahol szívesen látnak.

A táncházmozgalom sikeréhez minden bizonnyal a nyugat-európai magyarok is hozzájárultak. Hosszú lenne felsorolni a táncosokat, zenészeket, de említsük meg a frankfurti Rezeda, a müncheni Regös táncsoportokat, a '80-as évek elejéről a Pendely zenekart!

– Jó egészséget, sok ügyes tanítványt! Köszönöm a beszélgetést!

Karakas Zoltán

(Fotók: Kása Béla archívumából)

Viszontválasz pontokba szedve Sánta Gergőnek

Sánta Gergő: Válasz Karácsony Zoltánnak – folkMAGazin 2017/4. szám. 14-15. oldal

1. A 2017. évi Martin György Legényes- és Párostánc-verseny kötelező táncainak kiválasztása előtt a szervezők a Zenetudományi Intézet archívumában található filmeket nem tanulmányozták, az Intézet egyetlen munkatársával sem *konzultáltak*. A közreadni kívánt táncfolyamatokról utólag, a kész tények elé állítva *vettek tudomást*. (2. bek. – *Megjegyzéseinknél a zárójeles hivatkozások a vonatkozó cikk bekezdésszámaira utalnak.*)
2. A versenyhez szükséges filmek digitalizálása az idei év januárjában 10 nap alatt *elkészült*, amit a szervezők meg is kaptak. Ellentételezéséknél az Intézetnek csak egyetlen kérése volt, hogy a verseny támogatói között a nevét tüntessék fel. E feltételt a szervezők a verseny meghirdetésekor nem teljesítették, a ZTI-s támogatás csak utólag, többszöri figyelmeztetés után került fel a digitális felületre. (2. bek.)
3. A közlési engedélyben foglaltaktól eltérően a versenyzők az Intézet által digitalizált anyagot *személyesen nem kapták meg*. A szakmailag ellenőrzött, technikailag kijavított, feliratozott jó minőségű felvételek helyett a szervezők *a jogtulajdonos engedélye nélkül* a YouTube videomegosztón egy ismeretlen forrásból származó, korábban kizárólag egyéni felhasználás céljából átjárt, a terjed-

- lem felében igen rossz minőségű filmrészleteket publikáltak (felhasználó név: Gergő Sánta, internetcím www.youtube.com/watch?v=b4c8h79uP80). Annak ellenére, hogy az internetes portálon történő megosztást a Zenetudományi Intézet határozottan elutasította. Mindezek után mint a ZTI igazgatója felszólítottam a szervezőket, hogy az engedély nélküli közlést szüntessék meg, a manipulált táncokat távolítsák el a YouTube-ról. Valamint azt is jeleztem, hogy a fenti eljárást elfogadhatatlannak tartom, s az ilyen szellemben előkészített eseményt a jövőben sem szakmailag, sem archívumi anyagával az Intézet támogatni nem kíván. (6. bek.)
4. A Molnár István által készített film eredeti kópiája a Néprajzi Múzeum tulajdonában van, a Zenetudományi Intézet csak egy másolattal rendelkezik. (A két filmrészlet nem is egyezik.) Mivel a szervezők a Néprajzi Múzeum kópiájának kalózmásolatát vágják meg, a Zenetudományi Intézet munkatársai *nem is tudták volna* azt a szervezők rendelkezésére bocsátani. (5. bek.)
 5. A versenysorozat kezdeténél a szervezők a Zenetudományi Intézet munkatársainak szakmai segítségével választották ki a kötelező táncok anyagát. Ezek manipulálásáról *egyetlen alkalommal sem volt tudomásuk*. Jóhiszeműen fel sem tételeztek ilyesmit. (Nem értjük, hogy ez miért lenne baj?) Az, hogy a fenti gyakorlat korábban is szokás volt, nem mentség. A bíróságon sem lehet azzal védekezni, hogy én már korábban is vétkeztem, csak nem derült ki, sőt mások is vétettek, s az sem derült ki. (7. bek.)
 6. Az augusztus végi megbeszélésen a felek abban állapodtak meg, hogy az Intézet véglegesen nem zárkózik el a verseny támogatásától, de a fentiek megelőzése végett csak szakmailag és technikailag kielégítő módon előkészített anyagot bocsát a szervezők rendelkezésére, *kizárólag a saját internetes felületén*. A megbeszéléssel az Intézet az ügyet lezártnak tekinti, és reméli, amennyiben a szervezők tartják magukat a megállapodáshoz, a későbbiekben nem fordul elő hasonló probléma. (11. bek.)

*

Végezetül. Lehet arról polémiát nyitni, hogy:

- a) érdemes-e egy szólótánc verseny keretén belül *eredeti* táncfolyamatokat kötelező táncanyagként kiírni. Véleményünk szerint igen. Egyrészt, mert leginkább ebben a különbözik a „Tedd ki a pontot!” Martin György Nemzetközi Legényesverseny más szólótánc-versenyektől, másrészt a táncfolyamat építkezés ugyanolyan fontos strukturális-morfológiai eleme a legényesnek, mint a motívum, a periódus, vagy a stílus;
 - b) a mai, megváltozott digitális világban milyen *szakmai és etikai* hozzáállással kellene népművészeti alkotásokat közreadni. Mindezekről szívesen rendezne a Zenetudományi Intézet társintézményekkel (Hagyományok Háza, Néprajzi Múzeum, szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum) és civil egyesületekkel (Martin György Néptáncszövetség, Örökség Gyermekek Népművészeti Egyesület, Muharay Elemér Népművészeti Szövetség) közösen egy szimpóziumot, ahol az érdeklők szaktekintélyekkel vitathatnák meg nézeteiket.
- Mindezekről függetlenül arra a kérdésre, hogy „közölhető-e egy néprajzi gyűjtés eredményeként előállított archívumi dokumentum tartalmilag és szerkezetileg megváltoztatva úgy, hogy a változtatás tényére a közléskor nincs utalás”, a válaszuk egyértelműen nem. Mert az effajta eljárás *hamisításnak számít*, még akkor is, ha jóhiszeműen tették.
- Az MTA BTK ZTI néptáncutatói nevében:

Richter Pál igazgató

A Magyar Táncművészeti Egyetem felvételt hirdet a 2018/19-es tanévre felsőfokú tanulmányokra előkészítő szakmai képzésre

Néptáncművész szakon

Elsősorban azok a lányok és fiúk jelentkezhetnek, akik a 2017/18-as tanévben az általános iskola 8. osztályát végzik, feltéve, hogy nem idősebbek 16 évesnél. Kivételes esetben a jelen tanévben 7. osztályosok is felvételt nyerhetnek, amennyiben vállalják, hogy osztályozó vizsgát téve csatlakoznak a 2018. szeptemberében induló 9. osztályhoz, illetve jelenleg 9. osztályosok is, amennyiben készek az iskolaváltásra.

A képzés összesen ötéves: az első két év előkészítő, amelyet – sikeres felvételi vizsga esetén – három év felsőoktatási alapképzés (ún. „bachelor” képzés) követ, ami BA oklevéllel zárul. A növendékek a szakmai oktatással párhuzamosan végzik közismereti tanulmányaikat az egyetem Nádasi Ferenc nyolcosztályos gimnáziumában. Igény esetén kollégiumi elhelyezést biztosítunk. (A gimnázium és a kollégium is a Columbus utcai „campus”-on helyezkedik el.)

Jelentkezési határidő: **2017. december 20.**

Postacím:

Magyar Táncművészeti Egyetem Néptánc Tanszék
1592 Budapest Zugló 1., Pf.: 472

Felvételi vizsga: **2018. január 6., szombat**

A felvételi vizsga részei és szempontjai: ortopédiai vizsgálat; testalkat és fizikai adottságok vizsgálata (ízületek mozgásterjedelme, tágaság, hajlékonyság, rugalmasság felmérése); koordinációs készség és mozgásmemória vizsgálata (a néptánc, klasszikus balett, modern tánc alapvető mozgásanyagán keresztül); zenei készségek felmérése; általános intelligencia felmérés (közismereti tanárral történő beszélgetés alapján).

Felvilágosítás a néptáncművész szakkal kapcsolatban Barabás Katalin tanulmányi előadótól kérhető telefonon: 06-1-273-3430/252-es mellék, vagy e-mail-ben: barabas.katalin@mtf.hu

Felvételi előkészítő tanfolyamról, az Egyetem Nyílt Napjairól, előadásairól, további felvételi lehetőségeiről (pl. pótfelvételi) honlapunkon tájékozódhat: www.mte.eu

„Ez a világ el fog tűnni”

Korniss Péter fotói a Nemzeti Galériában

Egy fotográfusnak tisztelettel és alázattal kell közelednie a témához. Ha kell, hason csúszik a porban – mondja Korniss Péter. A fotográfust új tárlatáról és a Magyar Művészeti Akadémiából való kilépéséről is kérdeztük. [Az interjú a *Heti Válasz* 2017. október 5-i számában jelent meg. Korniss Péter kiállítása a Magyar Nemzeti Galériában 2018. január 7-ig látogatható.]

– *Folyamatos emlékezet a címe a Nemzeti Galériában most nyílt kiállításának. Egyszerre múlt és jelen idejű.*

– Olyan címet kerestünk *Baki Péter* és *Jerger Krisztina* kurátorokkal, ami kifejezi a tárlat lényegét. Azt, hogy az elmúlt ötven évben melyek voltak azok a témák, amelyekre rátapadtam. Az első terem fotói 1967-ből valók, akkor jártam először Széken. Már a megérkezésünk napján olyan izgalom fogott el a látottaktól és a tánczástól, ahová *Novák Ferenc* bevezetett, hogy nem tudtam elaludni. Hajnalig sétáltam, és azon gondolkodtam: képtelenség, hogy erről ne tudjanak az otthoniak, és ezt meg kell örökíteni, mert ez a világ el fog tűnni. Hogy mennyire nem tudtak erről Magyarországon, jól mutatja, hogy amikor a Magyar Fotóművészek Szövetségének pályázatára beadtam az Erdélyben készült képeimet, kedvesen hátba veregettek, mondván: nagyon jók, de ugye ez az Állami Népi Együttes? Alig hitték el, hogy ők nem beöltözött néptáncosok, hanem széki emberek, akik valóban így élnek.

– *A Széken látottakra ön is rácsodálkozott, pedig Kolozsváron születte.*

– Városi gyerek voltam, a vidéki életről annyit tudtam – főként dalokat, táncokat –, amennyit már Budapesten, a Bihari Együttessel együtt élve megismertem. 1964-től fényképeztem néptáncot, előtte balettet fotóztam. A Balettintézetből a Pécsi Baletthez kerültem, és a róluk készült fotóimat látta meg a *Muzsikában* *Novák Ferenc*, aki elment a szerkesztőségbe, és megkérdezte: hol talál engem. Akkoriban a Fényszövnél dolgoztam segédmunkásként, de éppen katoná voltam, és Tata azt mondta, megvár. Valójában *Novák Tata* fedezett fel, ő hívott néptáncot fényképezni, és később a széki közöséget is neki köszönhetően ismertem meg.

– *A néptánc és a székiek életre szóló témái lettek. Soha nem unta meg?*

– Nem, mert mindig más és más oldalát ismertem meg. Például az összes népi együttest végigfényképeztem, emellett tizenkilenc évig jártam Amszterdamba egy nemzetközi táncszínházat fotózni.

– *Közöségeket fényképezni, legyenek táncosok vagy falusiak, egyszerű?*

– Számomra akkor vált egyszerűvé, ha sikerült elnyernem az emberek bizalmát. Nekem mindig fontos volt, hogy elfogadjanak. Soha nem fényképeztem senkit anélkül, hogy bemutatkoztam volna, hogy beszélgettünk volna. Gyakran szövődtek barátságok egy-egy munka során, olyannyira, hogy az elmúlt ötven évben visszajártam ezekhez az emberekhez. *Robert Capa* híres mondása: ha nem elég jó a képed, nem voltál elég közel. Én ennek parafrázisát tűztem a falamra: ha nem elég jó a képed, nem voltál elég közel az emberhez.

– *Dokumentál?*

– Nem jó ez a szó, mert nem pusztán rögzítem, amit látok, hanem üzenni is szeretnék a képeimmel. Mindig volt, és most is van mondanivalóm, az utolsó sorozatomat három éve, hetvenhét évesen kezdtem, ami szintén látható a Galériában. Három éve hívott

Korniss Péter fotóművész (fotó: Sebestyén László)

meg *Baán László* főigazgató kiállítani, ami óriási lökést adott. Rájöttem, hogy ha nem csinálok valami újat, ez a tárlat nem jöhet létre. Ráadásul volt egy téma, ami régóta foglalkoztatott, de addig nem sikerült megvalósítani. Ekkor viszont szárnyakat kaptam. Ez a sorozat a Magyarországon munkát vállaló széki asszonyokról szól, akiket naponta látunk az utcán, az aluljáróban vagy másutt. Irigylem *Huszárik Zoltánt*, aki 1971-ben még olyan címet adhatott a filmjének, hogy *Tisztelet az öregasszonyoknak*. Ma ez patetikusan hangzik, pedig szívem szerint azt írnám a falra: tisztelet a széki asszonyoknak. Azoknak, akik becsületesen dolgoznak, árulnak, takarítanak, vasalnak, a pénzt pedig hazaadják a családjuknak.

– *Ezek a sorozatok egy pillanat alatt, vagy hosszas keresés után születnek?*

– Hosszú folyamat eredményeként. Nem véletlen, hogy csak négy, új munkákat bemutató kiállításom volt Budapesten: három a Műcsarnokban, egy a Várfoke Galériában. Ez a mostani az ötödik, s követi mindjárt a hatodik, október 18-án a Várfokeban, *Hosszútáv* címmel.

– *„Sosem használtam a fotóművész címet” – mondta korábban. Miért nem?*

– Mert fotóriporterként dolgoztam, szerettem a foglalkozásomat, és most is büszke vagyok rá. Sokféle munkát elvállaltam, még olyan is volt, hogy napszemüvegeket fényképeztem, ami azért elég távol állt tőlem. De azt is élveztem, hiszen az is fotográfia volt. A művészet az, amikor a saját világomat tudom bemutatni a fényképeimmel.

– *Fotográfusként első volt, aki Kossuth-díjat kapott, ám ez nyomasztotta.*

– Begörccsöltem. Említettem, hogy mindig meg kell teremteni a kapcsolatot azzal, akit fényképezek. A kapcsolat alapja a tisztelet. Egy fotográfusnak tisztelettel és alázattal kell közelednie a témához, és azokhoz, akiket fotóz. Ha kell, hason csúszik a porban, vagy fel-

mászik a kerítésre... De hogy egy Kossuth-díjas fotográfus elkezdjen csúszni-mászni, azt kínosnak éreztem, és így kialakult bennem egyfajta görcs.

– *Mi oldotta fel?*

– Az idő, illetve az, hogy mások is kaptak Kossuth-díjat. Attól is rossz érzés volt bennem, hogy úgy éreztem, *Gink Károlynak* már előttem meg kellett volna kapnia. Bevallom, a díj átvétele után rám tört, hogy mostantól bizonyítanom kell, és ez máig nem múlt el.

– *Nyolcvanévesen, rengeteg elismeréssel a háta mögött sem?*

– Nem, mert például ez a kiállítás is sok feszültséget okozott bennem. Hogy kiderüljön belőle a hitvallásom a fotográfiáról, az emberről. Arról, hogy itt, a Kárpát-medencében együtt élnek magyarok, románok, szlovákok, szerbek, csángók, székelyek. Szeretném azt is megmutatni, amiről *Bartók Béla* beszélt, hogy sorsunkban több a közös, mint ami elválaszt.

– *Ugyanakkor a fotói azt is bemutatják, ahogy egy paraszti kultúra eltűnik. Ilyen értelemben pedig szomorúak.*

– A világ változása ellen semmit sem tehetünk. Illetve én, amit lehet, azt megörökítem a gépemmel. A legdrámaibb a közösség eltűnése, ugyanakkor ezek a változások a mi életünkben is lezajlottak, csak nem vettük észre. Mert nem kellett levennünk a bő szoknyát, a lajbit, a szalmakalapot, és nem kellett a táncból átmenni a diszkóba. Másrészt viszont sok mindent át tudunk menteni: dalokat, táncokat, népművészetet. És a fényképek segítségével az embert is. Ezért csoda a fotográfia.

– *Ma is az? Amikor ezerszámra készítjük a fényképeket a telefonunkkal?*

– A fotográfia mára népművészet lett. Mindenki kattintgat a mobiljával, én is. Emlékképeket készítek. Megörökítem például az unokáimat, mert ők is felnőnek. Más kérdés, hogy nem vesszük komolyan a képeinket, nem csináltatunk printet a digitálisan készített fotóinkról, hanem a számítógépen tároljuk őket, ahonnan viszont eltűnhetnek.

– *Nem félt, hogy beskatulyázzák?*

– Nem, mert mindig azt fotóztam, ami érdekelt. Az életem az eltűnő kultúrákról, a hagyományos világról, vagy az ingázó munkásról, *Skarbit Andrásról* szólt.

– *Őt hogy találta meg?*

– 1979-ben ingázó munkásokat kezdtem fényképezni. Úgy gondoltam, ezúttal tárgyilagos leszek, hűvös, távolságtartó, de kiderült: alkatilag nem vagyok erre alkalmas. Akkor tudok dolgozni, ha vál-

lalom, amit érzek. Fél év után megismertem egy brigádost a fekete vonaton, elkezdtem fotózni őket, de másfél év után rájöttem: a brigád túl sok, szétszaladnak a szálak. És akkor rátaláltam egy emberre, akit addig szinte észre se vettem, mert halk volt, visszahúzódozó. Ő lett a hősöm, *Skarbit András*. Tíz évig követtem, fotóztam az életét. *A vendégmunkás* címről le akartak beszélni, de jelképesnek szántam. Azt akartam hangsúlyozni, hogy a tiszzaeszlári ingázó faluja és Budapest között akkora a gazdasági-kulturális-társadalmi távolság, mint egy törökországi vendégmunkás otthona és a berlini munkahelye között. A World Pressen díjat nyertem a sorozattal, ott azt a címet adták neki: *Skarbit András kettős élete*. Ő egyébként azt mondta: tudja, Péter, én itt Pesten olyan semmi ember vagyok. Amikor aztán elkészült a róla szóló könyv makettje, elmentem hozzá, megmutattam neki. Könnyes lett a szeme, és azt mondta: akkor mégsem vagyok semmi ember.

– *Nem szokott közéleti kérdésekben megszólalni, ezért is volt nagy hír, amikor 2012 végén, tiltakozása jeléül kilépett a Magyar Művészeti Akadémiából.*

– Kiléptem, és nem nyilatkoztam erről. Most sem szeretnék. Viszont ma is sok barátom van a Magyar Művészeti Akadémiában, s nem engedem, hogy a politika betüremkedjen a kapcsolataimba.

– *A Múcsarnokban a brazil Sebastião Salgado fotói láthatók. Azon a kiállításon ön is tárlatot vezet, november 5-én. Salgado még érintetlen tájakat, népeket kutat fel, mutat be. Érez hasonlóságot kettejük életművében?*

– Nem, csak végtelen tiszteletet érzek iránta, csodálatos fotográfusnak tartom. Bár most, hogy jobban belegondolok, ő is nagyon beleássa magát a hosszú távú munkáiba. És ő is folyton meg akar mutatni valamit abból, ami eltűnőben van.

– *Születésnapi ajándéknak is tekinthető ez a kiállítás a Galériában, de csodálkoznék, ha nem volna újabb terve.*

– Pedig nincs. Ha megszületik egy tárlat, mindig úgy érzem: kiüresedtem. Már 1998-ban, a múcsarnokbeli kiállításom után is úgy éreztem, vége a világnak. A következő év mélypont volt, nem tudtam, mit csináljak. Pedig akkor kaptam a Kossuth-díjat, kiállítottam sokfelé külföldön, mégis pokolian éreztem magam attól, hogy nem volt újabb tervem.

– *A tanítás nem pótolta a munkát?*

– Szeretek tanítani, figyelem a fiatalokat, de az más. Nincsenek könnyű helyzetben, hiszen a nyomtatott sajtó helyzete rengeteget változott, és vele a fotográfiáé is. Ma főleg online olvasnak az emberek, átfutják a cikkeket, és a képeket is így nézik, futtában, felületesen.

– *A családban folytatja valaki a mesterséget?*

– A fiam elméleti fizikus, az unokák pedig még kicsik. Az Egyesült Államokban élnek, tőlünk sajnos messze, de el kell fogadni, hogy kinyílt a világ, és folyamatosan tágul.

V. Nagy Viktória

SZAVAZÁS

PRIMA PRIMISSIMA KÖZÖNSÉGDÍJ

HATÁRIDŐ: 2017. NOVEMBER 29. ÉJFÉL

TELEFONSZÁM: +36.70.707-7000

A FOLKMAGAZIN SMS-KÓDJA:

27

A Szent László-hagyománykör mondáinak előfordulása a csángók körében

A Szent László-hagyománykör kialakulása nagy valószínűséggel még a király életében elkezdődött, elterjedését elősegítette 1192. évi szentté avatása, de a korban uralkodó idoneitás elve (személyében a lovagkirályt tisztelték) is kedvezett viszonylagosan gyors és széleskörű térnyerésének. Az Anjou-korban, főleg Nagy Lajos idején az udvari kultúra, illetve a köznép egyaránt terjesztette.

A királyi udvar mellett Várad volt a Szent László-kultusz központja. A kultusz népszerűségét bizonyítja, hogy már a középkorban az egész országban elterjedt. Erdély, Dunántúl, Moldva és a Szepesség (pl. Csütörtökhegy, Zsigra) egyaránt hozzájárultak az országosan és nemzetközileg ismert gazdag mondakör kialakulásához, amelyet egyetlen tájegység sem mulasztott el helyi sajátosságokkal színesíteni, népszerűsíteni. A Szent Lászlóval kapcsolatos művészeti emlékek (templomi falkép-ciklusok, helynevek, templomtitulusok és néprajzi adatok stb.) is ezt bizonyítják.

*

A Szent László-kultusz első igazi lokális lenyomatával a Szepességben, pontosabban annak magyar lakossága, a szepesi lándzsás-nemesség körében találkozhatunk, amely népcsoport a székelyekéhez hasonló előjogokat élvezett, feladata az északi határ védelme volt. A középkor végére a honfoglaló szepesiek asszimilálódtak a szláv népességbe, de északon (pl. a lengyel Pieninek vidékén) több történet is fennmaradt a Szent László-hagyománykörből Kinga királynő (1234-1282) alakjához kapcsolódóan (például, hogy hegyeket vág keresztül kardjával, vagy a sziklában maradt a lányoma). A Szent László-kultusz egyes motívumainak lengyel előfordulása minden bizonnyal a Szepesség közvetítésével történhetett. A hagyománykör Gömör, Kishont, Nógrád, Torna és Abaúj vármegyékben a királyi udvar és a Szepesség révén terjedt el (falképek és falkép-ciklusok stb.). Nógrádban (szentkúti búcsújárárhely) és az abaúj-tornai hegyvidéken (debrődi búcsújáráró hely) még a XX. század végén is lehet találkozni vele. A XVI-XVII. századra az északi országrészek hagyományköre a reformáció, illetve a Rákóczi személyéhez kapcsolódó mondakör kialakulásának hatására erősen megkopott.

Az ország keleti részein meghatározó szerepet játszik Szent László kultusza (Várad), amelynek szemléletes példái Biharremete freskói, amelyekhez hasonlókat Erdély-szerete több helyen találhatunk. A kultusz erdélyi elterjedésének kedvezett az a tény, hogy

A Szent László-legendája egy moldvai kályhacsempén (XV. század)

In: „Keresztény lovagoknak oszlopa”: Szent László a magyar kultúrtörténetben / Magyar Zoltán. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. p. 45.

a Szent László-mondakör egyik meghatározó elemének történései az észak-erdélyi Kerléshez (Cserhalom) kötődnek. A Szent László-hagyománykör emlékének leggazdagabb tárháza a Székelyföldre kalauzol minket, ahol kevés külső hatással számolhatunk ugyan, de mentalitásában – a székelység említett jogi státusa miatt – a szepesi lándzsás-szék lakosainak mondáival mutat rokonságot. A XIV. századtól Torda környékén és Erdély határvidékein (Felcsík) is számolhatunk Szent László kultuszával.

Az erdélyi mondakör gazdagsága azzal is magyarázható, hogy Szent László Erdély védőszentje volt. A helyi mondák hatása is számottevő volt, hiszen a Szent László-mondakör bizonyos sajátosságai keveredtek a későbbi korok helyi hőseinek történéseivel (pl. Kinga Pieninek vidéki mondaköre, Báthori Gábor és Báthori Endre mondaköre, a ditrói táltosasszony mondaköre stb.).

A Szent László-hagyománykör másik nagy előfordulási helyszínén, a moldvai csángók körében is nagyon népszerű és eleven. Ennek kialakulását szintén a középkorra datálhatjuk. A magyar származású Margit, Péter vajda édesanyja által 1377-ben alapított szereti domonkos kolostorból származtatható az a *Magyar Évkönyv*, amelyre hivatkozva *Eustratie logofat* és az 1504 környékén keletkezett *Névtelen krónika* több mondat is lejegyzett László királyról. Ezek közül érdekességként kiemelhetjük azt, amelyik gyakorlatilag a moldvai románok eredetmondája, és amelyben Szent László a magyar Laslau néven szerepel, őt ortodox szívű hősként ábrázolja, aki pártolja a románokat és megvédi az országot a tatárok, a külső ellenség ellen. A *Dubniczi krónika* László-mondája – amelyet Arany János versben is feldolgozott – szintén Moldva földjén született. A monda szerint a Rad-

nai-hágó moldvai oldalán, két helyen is látható Szent László sziklába vésett jele, amely a forrásfakasztás, illetve a sziklában maradt nyomok motívumával azonosítható.

A XVII. század közepén a moldvai katolikus településeket végiglátogató Bandinus püspök, a moldvai katolikusok apostoli adminisztrátora, Barlád alatt egy várrmot látott, ahol a hagyomány szerint Szent László üldözte a tatárokat. Dnyeszterfehérvárott templomot is épített, amely Gunda Béla és Oberding József György közlései szerint még 1799-ben is állt. A boráról híres Kotonáron Szent László napját templomozással ünnepelték Moldva tatároktól való megtisztítására emlékezve.

Szent László mondakörének Moldvában való elterjedése a középkor évszázadaiban azzal magyarázható, hogy a XIII. századtól – okleveles adatokkal kimutathatóan – állandó a magyar jelenlét. 1227-ben, a milkói püspökség megalakulása a kunok térítése céljából megindult domonkos missziók eredménye volt. A püspökséget és annak kun népességét a tatárjárás elsöpörte ugyan, de a továbbra is létező magyar és szász telepek nyoma bizonyítható. A városok jelentős része magyar etnikumúnak tekinthető, a XIV-XVI. századra Moldva egyharmada beszélt magyarul, amit a magyar toponímia is alátámaszt (Lükő Gábor). A moldvai magyarság fénykorát ezekre a századokra tehetjük, de nagyon kevés adattal rendelkezünk róla. Milkó, Szeret és Moldvabánya püspökségeit az erősödő ortodoxia és a XVI-XVII. század hadjáratai elsöpörték. A XVI. század közepére (a török térhódítás és az ország három részre szakadása következtében, amely együtt járt az önálló magyar államiság megszűnésével) a magyarországi egyház hatása is eltűnt Moldvában. Így Szent László emléket csak a néphagyomány őrizte tovább a magyarság körében mint a szülőföldet oltalmazó szentét, az anyaországhoz való kötődés jeleként. A moldvai magyarság legújabb rétege, a *siculicidium* nyomán kivándorló székelyek magukkal vitték mondáikat és László tiszteletére szentelték az általuk épített Visánta templomát.

A moldvai magyarság körében fennmaradt Szent László-hagyomány a korábbi hagyománykör töredékeként is nagyon sokszínű, bár a XVII. század végének pusztításai ezt is megrikították. A madéfalvi veszedelem után kivándorolt székelyek felé a megmaradó népi bázis közvetítette, a Gyimesekbe is innen kerülhetett át a XVIII-XIX. szá-

zadban a Csíksomlyóval való intenzív kapcsolatok folytán, Csíksomlyó, Széphavas és Sztánfalva búcsúi nyomán. (A bákói kolostor is a csíksomlyói kolostor filiája volt). A hagyománykör legmeghatározóbb darabja a húshagyat-monda, amely csakis a Kárpátok túldoldalán keletkezhetett, és Moldván kívül csak a Gyimesekben találkozunk vele, ahová minden bizonyíték szerint moldvai közvetítéssel került.

A nyugati határvidék gyepűi miatt a Dunántúlon és az egykori ottani végeken is találkozhatunk Szent László tiszteletével. Ennek tanúbizonyságát 14 helynév és mintegy 40 patrocínium adja. Burgenland területén négy templom patrónusa Szent László, a legtöbb oltárszobra itt található. Szlavóniában azért is nyomon követhetőek a szent király kultuszának jelei, mert a zágrábi püspökséget ő alapította.

*

A Szent László-tisztelet a *hungarus*-tudat része volt, a nem magyar többségű területeken is előfordult az országban. Még a polgárság körében is felbukkant a szent király, leggyakrabban céhpatrónusként: pesti kardcsiszárok, kolozsvári kovácsok, nagyszebeni magyar szabók, váradai ötvösök (címerük: korona és bárdot tartó kar), szegedi gombkötők és mészárosok, egri mészárosok, kolozsvári lakatosok pártfogója stb.

Szent László kultuszának emlékét népi jellegű alkotások sora őrizte meg, amelyeknek széles skáláján a naiv népi mesterektől a kiváló művészekig egyaránt találunk példát. Ilyenek: a szépassági Ganóc templomának szobra, a csíksomlyói Salvator-kápolna 1678-as táblaképe, amely Szent István és Szűz Mária társaságában ábrázolja ismert attribútumaival, a kerlési kalandot megörökítő székelyföldi Csekefalva és Moldvabánya XV. századi kályhacsempéi, templomoltárok, templomi zászlók és céhzászlók ábrázolásai, a – nagyrészt székelyföldi – falkép-ciklusok (Gelence, Maksa, Sepsikilyén stb.).

A falkép-ciklusok foklór-motívumai három szintet mutatnak: mitikus réteg (világosság-sötétség harca), régies-archaikus szint (a legtöbb keleti foklór-motívumot ez tartalmazza mint kereszténység előtti emlékeket), és újabb kori réteg (a szülőföldjét védő hős története).

A Szent László-mondakör legjellemzőbb motívumai felfűzhetők egy központi történet-sorra: ellenség tör az országra, a túlerő miatt a királynak és seregének menekülnie kell, s amikor az ellenség utolérné, László isteni sugallatra elszórja pénzét, s amíg az ellenséges katonák a kincsek felszedésével vannak elfoglalva, a király egérutat nyer. Az ellenség tovább üldözi, de László fohászára a hegy kettéreped, és az ellenség behull a szakadékba. A csodás történet azzal folytatódik, hogy – élelem híján – a király imájára szelíd szarvacsorda jön a táplálásukra. De a seregnek vízre is szüksége van, amely László lovának patája vagy (rövid ima után) a király fegyverének hegye nyomán támad, és a ló patájának vagy a király fegyverének nyoma megmarad a sziklában. A történet lezárásaként, a csodás megmenekülés emlékére kápolnát emelnek a forrás mellett, amely később búcsújáró hely lesz. Látható, hogy ez erős keresztény színezettel áthatott hagyományvilág.

Összességében elmondhatjuk, hogy a Szent László-hagyománykörnek három olyan góca található, ahol a mondakör kerek formában él és a monda-elemeket szemléletes rendszerbe lehet foglalni. Érdekes módon mindhárom vidék a mai Magyarország határain kívül helyezkedik el. A mai Szlovákiához tartozó Debrődön (Abaúj és Torna határán) maradt fenn a legtisztábban.

A máig legismertebb mondakör kétségkívül a Tordai-hasadék kialakulását és a vidék természeti képződményeit magyarázó történetfűzér. Az utóbbi évtizedekben Aranyosszék román és magyar falvaiban, a Hedsát völgyében és a hasadéktól északra, a szom-

szédos magyar településeken (Szind, Tordatúr), illetve Tordaszentlászlón fordult elő. A Szent László kalapjából kihulló „ruzsma-rintszál” motívuma, amely a hasadék oldalában gyökeret ereszt, csak itt maradt fenn.

A gyimesi Szent László-mondakör a legújabb keletűnek mondható, ugyanis a Gyimes-völgy csak a XVIII. században települt be. Mivel a telepesek zöme Csíkból érkezett, feltételezhető, hogy Szent László tisztelete előzőleg is hagyománykörük részét képezte. A Tatros völgyén keresztül számottevő moldvai csángó hatással is számolhatunk, de a mondakör kialakulásához elsősorban a Felcsík és Gyimes határában található széphavasi Szent László-kápolna járult hozzá. A kápolna a feltételezések szerint egyidős a csíksomlyói búcsúkkal, amit alátámaszt az a tény is, hogy a gyergyói székelyek és a moldvai csángók útja is erre vezetett Csíksomlyóra menet, s a búcsú végeztével közös hálaadás keretében itt búcsúztak el egymástól. A gyimesi mondakör talán a legszínesebb és a legváltozatosabb, kevesek által ismert húshagyat-mondája is megtalálható benne, amely minden valószínűség szerint Moldva felől érkezett.

A Kétyi János által összeállított XV. századi *Dubniczi krónika* a Szent László-hagyomány legmegragadóbb csodáját meséli el, az 1345. évi, tatárok elleni székely kiszállást, amelyben Szent László segítette őket. A patrocínium-csoda motívumának már az antikvitásban is voltak előzményei, de igazi népszerűsége a keresztény világban tett szert (pl. Szent Mercurius és Julianus Apostata cesareai története). A monda Váradon, illetve Biharban alakulhatott ki a bizánci Szent Demeter-legenda hatására (a bihari Szentkozmadamján eredetmondája szintén a bizánci kulturális hatást mutatja), de moldvai csángó változata is van. A moldvai csángó eredet sem zárható ki, mert a történet zömében ott zajlik, és könnyen beilleszthető a változatos moldvai László-hagyománykör-

Szent László legendája. (A székelyföldi fülei templom freskójának egy részlete.)

In: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország I. kötete. Budapest: Magyar Királyi állományomda, 1888. p. 66.

be, a helyi románság révén pedig az ortodox kapcsolat is adott (a húshagytat mondája éppen ennek köszönhető kialakulását).

A „kun aranyak” (Szent László pénze, nummulitok) mondája az egyik legnépszerűbb középkori eredetű mondánk, de Moldvában nem találjuk nyomát. Szintén antik gyökerei vannak: Hérodotosz, Plinius és Sztrabón szerint a piramisépítők elszórt táplálékának tartották a nummulitokat. A monda a Szent Jakab-mondakör révén juthatott el hozzánk, és a történet legrégebbi nyomai Temesvári Pelbárt 1499-ben megjelent *Pomeriumában*, illetve az 1520-ból származó *Érdy-kódexben* találhatóak. A monda szerint a Szent László által üldözött kunok szorongatott helyzetükben eldobták aranyaikat, hogy a király katonáinak figyelmét eltereljék, és miközben azok felszedeztetik őket, időt nyerve megmeneküljenek. Szent László fohászára azonban az eldobott aranyak kövekké változtak, és így az ellenséget tovább tudták üldözni. A mondanak számtalan variációja ismert, olyan is, amelyben az aranyakat Szent László katonái szórják szét.

A sziklában megmaradó nyomok gyakori motívumai a szentek életrajzáinak. A motívum a VI. századtól terjedt el a keresztény legendairodalomban. A Szent László-hagyomány leginkább a Torda környéki monda-körben emlegeti. A XV. század vége felé szerkesztett *Magyar Évkönyv* adataira támaszkodva *Eustratie logofat krónikája* (1645) feljegyezte, hogy Szent László nagy sereggel vonult be Moldvába a tatárok elűzése céljából. A történet szerint Moldvában, a havasok közelében két helyen is láthatók Szent László sziklába vésett jelei, ami arról árulkodik, hogy a csángó néphagyományban a középkorban már élt ez a monda. Ez a motívum Hegedűs Lajos és Bosnyák Sándor XX. századi moldvai gyűjtéseiben egyaránt szerepel.

A húshagytat-monda az egyik legkülönlegesebb Szent László-mondánk, amely a római katolikus és az ortodox nagyböjt időpontja közötti különbségre próbál magyarázattal szolgálni, és amely – ahogyan már utaltunk rá – feltehetően a Kárpátokon kívül keletkezhetett, ortodox környezettel érintkezve. Keletkezésére Erdély területe is megfelelő helyszínnek mutatkozik, de mivel csak egyes keleti peremterületein találkozhatunk vele, helyesnek látszik a feltevés, hogy eredetét Moldvában keressük. A moldvai csángó hagyományban számtalan variációja él, és első említése is innen való, a XVII. századból, a már említett *Eustratie logofat* 1645 körül írt román nyelvű krónikájában, amely forrásként használhatta a XV. század végén keletkezett *Magyar Évkönyvet*. Az utóbbit feltehetően a szereti domonkos kolostorban írták, amelyet Margit asszony, Pé-

ter vajda édesanyja építtetett templommal együtt 1377-ben. A kolostor oklevele 1384. május 1-én kelt, és – a hagyomány szerint – a Nyúzó István vajdasága idején (1551-1552) tomboló vallásüldözéskor rombolták le. A krónika feljegyzése szerint Szent László diadalmas moldvai hadjárata miatt tolódott későbbre a nagyböjt.

„László király dicsőséggel és győzelmesen tért meg onnan, és húshagytat napján érkezve haza áldást kért püspökeitől, hogy még három napot mulathasson a királynéval és az urakkal. Megáldották, hogy egész udvarával csak kedden hagyjon húst. Az ő hitükön máig tartják a szokást, hogy nagyböjt hetében hagynak húst”.

Mivel a monda csak ebből a krónikarészletből, valamint a moldvai és gyimesi csángó néphagyományból ismeretes, több mint valószínű, hogy eredetileg is a moldvai magyarság körében keletkezett, akiknek virágzó egyházi életük volt a középkorban. Tanúbizonyosság erre, hogy a Szentszéki a szeretvársári templomot 1371-ben katedrális rangjára emelte az akkori Lackó vajda kérésére, aki maga is áttért a katolikus hitre, miután meghódolt Nagy Lajosnak. A 1410-ben, Jó Sándor uralkodása idején létesült moldvabányai püspökség és gótikus katedrálisa, illetve kolostora szintén a moldvai katolikusok virágzó középkori egyházi életéről árulkodik. A püspökség 1523-ig állt fenn. A Szent László-kultusz is a XIV-XV. században élte fénykorát Moldvában, akárcsak a moldvai magyar egyház. A pusztulás jelei a XVI. századtól már kézzelfoghatóak, ennek ellenére a korábbi hagyománykör töredékeként fennmaradt Szent László-tradíció nagyon sokszínű, és a XX. század végéig tovább élt. A XVI. század végi pusztítások nagyon megrikították, de a népi bázis és a fennmaradt szövegemlékek közvetítették a madéfalvi veszedelem után ide érkezettek felé.

A Gyimesekbe is így kerülhetett át a XVIII-XIX. században. Természetesen a Csíksomlyóval való intenzív kapcsolat és a búcsújárások révén szintén eljuthatott nyugatra, s a moldvaiak is vehettek át Szent László-történeteket és vele kapcsolatos motívumokat. Ha a monda eredete Moldvában keresendő is, legszínesebb előfordulásaira mindenképpen a gyimesi völgyekben lelhetünk. Moldvában Szent László és Szent István alakján kívül Illés prófétához is kötik egyes változatokban.

Az említett *Magyar Évkönyv* és *Eustratie logofat krónikája* mellett a moldvai falvakat a XVII. derekán végiglátogató Bándinus püspök is feljegyeztet Barlád alatt egy váromot, ahol a néphagyomány szerint Szent László a tatárokat üldözte. Mikecs László *Csángók* című monográfiájában azt

olvashatjuk, hogy a néphagyomány szerint a szent király Dnyeszterfehérvárott templomot építtetett, amely még 1799-ben is állt. A boráról híres száz-magyar városban, Kotonáron Szent László napját templomba menéssel ünnepelték, arról emlékeztek meg, hogy Szent László tisztította meg Moldvát a tatároktól. Általánosan elterjedt azon nézet is, hogy Szent László a tatárok kiűzése után a Száraz-Szeretig tolt ki az ország határait. Mindezen adatok a kulturális hagyomány továbbélését jelzik, ezért sem meglepő, hogy a húshagytat-mondának számtalan variációja létezik, amely egyben régiségét is jelzi, hiszen kialakulásához és elterjedéséhez hosszú idő kellett.

A húshagytat-monda Szent László alakjához kötődik pl. a Tázló melletti Pusztinán, a Bákó környéki Bogdánfalván, Klézsén, Lészpeden, Pokolpatakon. Bosnyák Sándor a Szereten túli Gyószénban (Diószén, Diós-falu) a monda egy igen érdekes változatára bukkant.

„Hát most elmondok egy meszt, amilyenre még emlékszem vissza az öreg apókamtól, mert jötte oda este, guzsalyas üdejibe, és ottan elkezdték: egyik is mondott egy meszt, akkor a mászik is. Többet mondtak, de azokról nem emlékszem jól, de erről az egyről még emlékszem, mert arról, hogy húshagytat van. Az mesztelték, azt beszélték el, apókám is, azok az öreg emberek, hogy régen, amikor itt vótak a tatárok, akkor felkelt László király a hadjával s az ű népivel, és elzavarták őket. S hogy a tatárok örökké feljenek, hogy erre vissza ne jöjjenek, odavittek egy nagy harangot, s a haranghoz, felköttek egy fára a harangot, s megköttek egy kötélvel, s odaköttek egy ághoz. Az az ág, amikor fú a szél, az az ág húzza a harangot és mindig harangoznak. És a tatárok azért is nem jöttek vissza soha, mert tudták, hogy az Szent László királynak az emléke, és ott vannak, mámai napig is őrzik. S amikor visszajött Szent László király, akkor vasárnap, akkor vasárnap eszte, ott a piacra vasárnap eszte érkeztek, éjjel, akkor éjjel érkeztek vissza. S akkor nekik többet nem vót üdejük, hogy kimulasszák magikat. Akkor kérte a Jóistentől, hogy adjon nekik két napot, hogy ők is tudjanak mulatni. S akkor adott is a Szent Úristen két napot nekik, hétfőt és keddet, hogy ezen a két napon kimulasszák magikat. S erről emlékszem vissza, hogy jött utána minden esztendőbe a húshagytat-hétfő és -kedd.”

A Románvásár környéki falvakban (pl. Jugán) már Szent István nevéhez fűződik a monda. Wichmanné Herman Júlia gyűjtésében, egy szabófalvi közlés szerint ilyenkor, amit Szent István napjának neveztek, alakoskodás is szokás volt. Bosnyák Sándor gyűjtésében két, Bákó környéki faluban

Szent László király.

In: *A magyarok krónikája* / Thuróczy János; fordította Horváth János; az 1486-ban Augsburgban nyomtatott, az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött ősnymtatvány színezett fametszeteinek hasonmásával illusztrálva. [Budapest]: M. Helikon, 1978. p. 169.

(Lészpéd és Lujzikalagor) is Szent István a monda hőse. A magyar nyelvterület legkeletebbi településén, Gajcsánán ugyancsak Szent István alakjához kapcsolja a mondát a néphagyomány.

A gyimesi csángó falvakban általában nív életképekbe ágyazódik a mondai história. Ahogyan korábban utaltunk rá, a monda Moldvából került át a Gyimesekbe, de egyik variánsa az észak-erdélyi Mezőségben is felbukkan. Népszerűségére jellemző, hogy még a XX. század végén is élőnek mondható a moldvai csángó falvakban.

Több olyan monda is ismeretes, amelyekben az adott vidéken járó Szent László ad nevet a különféle földrajzi helyeknek. A moldvai magyar hagyomány például a Szeret folyó etimológiáját hozza kapcsolatba Szent Lászlóval. Ezt a mondát is *Eustratie logofat krónikája*, illetve a közel kétszáz évvel előtte keletkezett *Magyar Évkönyv* jegyezte fel.

„Így üldözve őket a havasok között, azokat a tatárokat is elkergették, akik Moldvában laktak, mert addig üzték őket, míg csak

át nem keltek a Szereten. Ott László király, akit lengyelül Sztaniszlávnak hívnak, a folyó partján megállva magyarul kiáltotta: Szeretem, szeretem, vagyis: jaj de szép (*asa mi place*). Később, amikor megalapították az országot, a folyót Szeretnek nevezték el a király szava után, ki azt mondta: szeretem.”

Egy másik moldvai csángó monda (Forrófalva) szerint László király különleges csel segítségével győzedelmeskedett az ellenség felett. Ennek variánsára az Űz völgyében felvő Csinódon találhatunk rá. A monda moldvai és csíki eredete egyaránt feltehető, hiszen Csinód mint gyimesi kirajzás keletkezett a XX. század elején, népi kapcsolatai pedig a moldvai határon fekvő Kóstelekkal voltak a legszorosabbak.

Hasonlóképpen ismertek gyimesi mondák is, amelyek a csángó név eredetére kínálnak magyarázatot. „S ment a moldvai hegyeken, verekedett a pogányokkal, s vótak csángók. S azok kísérték. Mentek, László pártjára álltak, azok is ültek lóhátra, s mentek. Azoknak mind csengő vót a nyakikon.

S amint László ment, s ezek is vágattak utána, ügettek, hát visszafordult s azt mondta: Ezek miféle csángatók? Osztán, hogy má csengők vótak, a nyakikon csengő vót, hát csángáltak, csengettek. S aztán, hogy a csángók nevik erről kezdődött volna, hogy csángatók, s osztán csak csángók lettek”.

A monda központi motívuma a székely és a moldvai csángó szájhagyományban széles körben ismeretes, de a bukovinai és al-dunai székelyek körében is feljegyezték. A csángó név eredetét illetően a nyelvészet máig sem jutott megegyezésre az immáron több mint kétszáz éves kutatás során. Teleki Domokos gróf a XVIII. század végén a „kóborló, vándorló” értelmezés mellett kardoskodott, majd Horger Antal foglalkozott a XX. század elején a kérdéssel, de megállapításai nem bizonyultak helytállóknak.

A Szent Lászlóval kapcsolatos helynevekhez tartozó mondák közül ismerünk egy olyat, amely a Klézse határában található Laslai-hoz kapcsolódik. A moldvai Csík falu határában található Szent László fája, amely alatt gyakran megpihentek és étkeztek az arra járók egy pár falatot is hátrahagyva, és amellyel a II. világháború alatt villámcsapás végzett. Klézse határában is tudtak a helyiek ilyen fáról, amelyet a hagyomány szerint maga a szent király ültetett. A gyimesiek hagyományvilágában a széphavasi kápolna körül elterülő kaszálót úgy hívják, Szent László-telek.

A legendás alapításokról szóló mondák szintén ismeretesek a moldvai magyarság körében. Ilyen a már említett, Dnyeszter-fehérvárott épített templom, amely Szent László nevéhez kapcsolódik, és amely még 1799-ben is állt. Az alapításokról szóló mondák körébe illeszkednek azok az adatok, amelyek az egyes falvak kialakulását szintén Szent László nevéhez kötik. A moldvai csángók körében igen elterjedt azon nézet, miszerint őseik még Szent László idején kerültek mai lakóhelyükre, Gajcsána és Lábnik lakossága egyenesen akkor, amikor Szent László kiűzte Moldvából a tatárokat és Magyarország határait a mitikus Szaraz-Szeretig toltta ki.

Néhány világi jellegű építmény (vár) is Szent Lászlóról nyerte nevét, amelyek eredetük révén szintén az említett mondák körébe sorolhatók. Egy moldvai csángó szöveg szerint Szent László székhelye eredetileg Jásban volt. A Bogdánfalva határában magasodó Bolcháta nevű hegy tetején a helyiek szerint szintén a szent király egyik vára volt egykor. Ugyancsak Szent Lászlóé volt az egykor a tatároktól elfoglalt barládi vár is, amelyre már utaltunk, és amelynek töltéseit és sáncait Bandinus püspök még látta a XVII. század közepén.

A búcsújárás, a népi vallásgyakorlás egyik leglátványosabb eleme, több évszázados múltat tekinthet vissza. A moldvai Kotnáron régebben Szent László napját templomba menéssel ünnepelték annak emlékére, hogy Szent László űzte ki Moldvából a tatárokat. Noha a híradás helyi templombúcsúra utal, a középkori gazdag mezőváros ünnepe rangos egyházai révén Moldva-szerte ismert lehetett, ahogyan középkori eredetre tekinthet vissza Széphavas, Debrőd, Bucsu-szentlászló, Szentkút, Oroszhegy és Püspök-szentlászló László-napi búcsúja is. A Csíkból Gyimesbe átvetető hágó közelében, a széphavasai Szent László kápolnánál évszázadok óta tartanak búcsút Szent László tiszteletére. Egyes vélemények szerint e búcsújáró hely egyidős a csíksomlyóival. Bár a néphagyomány azt tartja, hogy a kápolnát még Szent László maga alapította, a XIV. század előtt nem valószínű, hogy létezett. A XVIII. század közepén még állt, de az 1830-as években Gegő Elek már csak a romjait láthatta. Elhanyagolása minden bizonnyal összefüggött azzal, hogy az 1840-es években megépített új országút elkerülte Széphavast. A régi – Csíkból Moldvába – a XIX. század közepéig a Széphavas mellett vezetett, és feltehetőleg forgalmas út volt, mert a XIV-XVI. század folyamán a moldvai magyarság több szállal kapcsolódott az anyaországhoz (pl. Tatros várában készült az első magyar bibliafordítás). A moldvaiak csíksomlyói zarán-

doklata tehát már a középkor századaiban is valószínűsíthető, ugyanis Szent László napja és Sárlos Boldogasszony ünnepe között csak néhány nap a különbség. Ezért feltételezhető, hogy a Csíksomlyóra igyekvő moldvai magyarok a széphavasai búcsút is felkeresték, miként a későbbi századok során szokássá lett immár a pünkösdi búcsú kapcsán. Ez a kapcsolat kölcsönös lehetett, mert Bandinus püspök említi összeírásában, hogy a sztánfalvi pünkösdi búcsún egy Ozsdolai Pál nevű plébános misézett a körmeneten, aki a jelek szerint Háromszékről származhatott. Bandinus híradása szerint az 1647. évi búcsúra nem csak Moldvából, hanem Erdélyből is több mint háromezer ember jött össze. Mivel az elpusztult Sztánfalva a mai Onyest-Ónfalva közelében feküdt, a zarándokok csakis az Ojtoz és Tatros völgyén keresztül érkezhettek Moldvába.

A moldvai magyarok Csíksomlyóhoz való kötődését mi sem bizonyítja jobban, mint hogy ők, a minden évben nekik adandó intertencióért – kosztért és szállásért – átadták a csíki Szent Péter egyházközségnek (Várdotfalva, Csobotfalva, Csomortány, Taplonca és Szereda) a Bálványos havasát örök időkre. Az 1744. évi búcsún például Moldvából mintegy ötezer ember jelent meg.

Orbán Balázs is megemlíti a Széphavas tejetén álló kápolnánál tartott búcsúkat. Híradása szerint kilenc moldvai csángó falu lakossága jelent meg itt fehér ruhában, arany-

hímzésű fehér zászlókkal, hogy találkozzanak csíki testvéreikkel. Moldvába visszamenet az egész nép és a csíksomlyói diákság elkísérte őket a Széphavasig, ahol miséztek, mulattak és elbúcsúztak a következő évi találkozásig. Sokan azt tartják, hogy Széphavason javarészt a Csíkból kivándorolt moldvai székelyek jelentek meg. Mindenesetre a pünkösdi búcsújárás a rokoni és személyes kapcsolatok ápolásának a lehetősége is volt egyben, ezért is érthető a magas részvételi arány.

Az 1744-évi búcsú után, a moldvai járványok miatt a hatóságok megtiltották a csángók erdélyi utazását, aminek nem volt sok eredménye, de tény, hogy a tömeges zarándoklatot ekkortól váltotta fel a kisebb csoportokban való megjelenés. Hogy a zarándokok ezután sem szűntek meg, bizonyítja Bándi Vazulnak, a csíksomlyói gimnázium igazgatójának 1898-as *Értesítőjében* írt bejegyzése, miszerint tanítványaival a Somlyóra igyekvő csángók elé ment egészen a széphavasai Szent László-kápolnáig.

A környékbeliek a XX. század végén is őrizték a búcsújárás emlékét. Valamikor a XIX. század közepén sorvadhatott el, amikor megépült az új országút, amely elkerülte a Széphavast. A Szent László-napi búcsújárás már korábban abbamaradt.

*

Szent László emlékét népi énekek és imádságok is megőrizték Moldvában. A *Codex Bandinus* feljegyzi, hogy a XVIII. század közepén a moldvai Sztánfalva búcsúján a zarándokok Magyarország védőszentjeiről szóló énekeket énekeltek. Ezek között minden bizonnyal voltak Szent László-énekek is, amit az Erdélyből jött hívek hozhattak magukkal.

Ez nem jelenti azt, hogy a moldvaiak körében ne éltek volna hasonló énekek, hiszen Szent László alakja körükben is nagyon népszerű volt. Ilyen például a moldvai csángók archaikus Szent László-himnusz: „Ki iél, megálgyad, / Ki holt, nyugoszsad, / Ki messze, meghozzad, / Bűnöszi lielkünkért, / Jézuszt imágyyad! / Idvezlégy, kegyelmes / Szent László királ!”. Ez a vers, amely a XV. századi *Szent-László ének* első és utolsó sorát is magába olvasztotta, a Kissomlyó hegyén, a Pádúai Szent Antal-kápolna szentélyének külső falán is olvasható. A moldvaiak csíksomlyói, pünkösdi búcsújárásuk alkalmával ismerhették meg a szöveget. A moldvai katolikus püspök által 1851-ben kiadott *Schematizmus S. Missionis Romano-Catholicae in Principatu Moldaviae* Szent Lászlóért és Szent Imréért mondandó imádságokat is tartalmaz.

Tampu Krisztián
(Képek: Országos Széchényi Könyvtár)

Felhasznált irodalom:

- Auner Károly: *A romániai magyar telepek történeti vázlatja*. Csanádegyházmegyei Sajtó Ny., Temesvár, 1908.
- Barna Gábor: *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*. Panoráma, Budapest, 1990.
- Barna Gábor: *A Szent László-kultusz Magyarországon és Európában*. In: Szent László és Somogyvár. Tanulmányok a 900 éves somogyvári bencés apátság emlékezetére. (Szerk.: Magyar Kálmán). Kaposvár.
- Domokos Pál Péter: *Egyházi énektöredékek Szent Lászlóról*. In: Vigilia, 1984. p. 628-631.
- Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987.
- Kerny Terézia: *Szent László népi tisztelete*. In.: Ars Hungarica 1996. 24. évf. 1-2. sz. p. 231-237.
- Klaniczay Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban: magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*. Balassi Kiadó, Budapest, 2000. Győr.
- Klaniczay Gábor: *Szent László kultusza a 12-14. században*. In: A középkor szeretete: történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére (szerk. Klaniczay Gábor, Nagy Balázs). ELTE BTK Közép- és Korajútkori Egyetemes Történeti Tanszéke, Budapest, 1999.
- Lükő Gábor: *A moldvai csángók. 1. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal*. Budapest, 1936.
- Madas Edit: *A magyar „szent királyok” közép-európai kultusza liturgikus és hagiográfiai források tükrében*. In: Ars Hungarica 39. (2013)
- Magyar Zoltán: *Szent László a magyar néphagyományban*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Mikecs László: *Csángók*. Optimum, Budapest, 1989.
- Moldvai csángó-magyar okmánytár, 1467-1706*. (szerk. Benda Kálmán) Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.
- Ősök, táltosok, szentek. Tanulmányok a honfoglalás-kor és Árpád-kor folklórájából*. (Szerk. Pócs Éva és Voigt Vilmos). MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest, 1996.

Küllös Imola Erdélyi Zsuzsanna-díjas

A régi magyar népköltészet kutatója nyerte el
az MMA Népművészeti Tagozat díját

Dr. Küllös Imola folklórkutató, habilitált címzetes egyetemi tanár 1968-ban szerzett kitüntetéses diplomát a budapesti ELTE-n mint magyar nyelv- és irodalom szakos középiskolai tanár, etnográfus. 1984-ig az MTA Néprajzi Kutatócsoportjában dolgozott tudományos kutatóként. 1984 márciusától tanított, és 2005-ös nyugdíjba vonulása óta is tanít az ELTE Folklor Tanszékén. 1998-ban megkapta az Iskolateremtő Mestertanár címet és az ezzel járó Fáy András-díjat.

1991-ben lett a néprajztudomány kandidátusa, 2003-ban az MTA doktora. Tudományos kutatásainak középpontjában a régi magyar költészet és a folklór kapcsolatának feltárása, a XVIII-XIX. századi populáris irodalom, valamint a népköltési szövegek kritikai kiadása áll. Munkásságát a Magyar Néprajzi Társaság 2006-ban Ortutay Gyula Emlékéremmel, 2010-ben az Európai Folklorintézet az Európai Folklorért Emlékéremmel jutalmazta.

Néprajzkutatók és népművészek generációinak oktatója, nevelője, igazi mestere, kiemelkedő tanáregyéniség. Szerkesztői és kiadói munkássága, valamint tudományszervező tevékenysége jelentősen járult és járul hozzá népköltészetünk megismertetéséhez, megismeréséhez és fennmaradásához.

Méltó kitüntetettje az Erdélyi Zsuzsanna-díjnak!

H. V.

VII. Kádár Ferenc Országos Népzene és Néptáncverseny

2017. november 18-19-én hetedik alkalommal kerül megrendezésre a VII. Kádár Ferenc Országos Népzene és Néptáncverseny a Dévaványai Folkműhely Egyesület szervezésében. A verseny névadója településünk szülöttje Kádár Ferenc, aki mestere volt a furulya faragásának valamint egyedülálló hibátlansággal játszott nádsípon. Ennek tökéletes megszólaltatásáért 1958-ban elsők között kapta meg a Népművészet Mestere címet.

Rendezvényünk szellemisége fontosnak tartja, hogy olyan fórumot biztosítson, amely helyt ad mind a műkedvelőknek, mind pedig a professzionális szinten tanuló versenyzőknek, tiszteletben tartva egymás munkáját, illetve segíteni az évszázadok alatt kikristályosodott népművészeti kincsek továbbörökítését, legszebb, legértékesebb elemeinek hagyományhoz hű megőrzését. Szeretettel várunk minden autentikus muzsikust, énekest és néptáncost, hogy bemutathassák ismereteiket, annak újraalkotását, és megmérettessék magukat a zsűri előtt.

A kétnapos rendezvényen népdal, néptánc és népi hangszerek kategóriákban van lehetőségük bemutatkozni a versenyzőknek, akik az idén is országosan elismert szaktekintélyek alkotta zsűri előtt léphetnek színpadra. Név szerint: Bárdosi Ildikó, Juhász Erika, Maczkó Mária népdalénekesek; Birinyi József, Eredics Gábor, Vizeli Balázs népzeneészek; Strack Orsolya, Kökény Richárd, Szilágyi Zsolt néptáncos szakemberek.

A népzenei versenyre jelentkezőknek idén is van lehetőségük KÓTA minősítést szerezni.

A rendezvény fő támogatói: Dévaványa Város Önkormányzata, Nemzeti Kulturális Alap, Dévaványai Folkműhely Egyesület

Belle Orsolya A nótafa

A Méry-Ratio Kiadónál 2017-ben, az Ünnepi Könyvhétre megjelent kötetem címe (A nótafa) és a hozzá tartozó mese egyben tisztelgés őszám, id. Belle József előtt, aki a szászcsávási dalárda megalapítója volt (1837). A kórus idén ünnepelte fennállásának 180. évfordulóját. (Belle Orsolya)

*

Belle Orsolya sajátos „mesefüzért” alkotott. A történetek, egy-egy magyar tájegység jellegzetes viseletdarabjának vagy viselet-kiegészítőjének születését beszélik el a népmesék eszköztárának igénybevételeivel. Felvonulnak itt a kalotaszegi gyöngyös párta, a muszuj, a hímzett csizma, a torockói leányviselet mellűsze, a széki legények kalapűsze, a moldvai csángó leányok pártájának ezüst számai, a palóc népviselet létrejöttének, a matyó menyasszony és vőlegény fejrevalójának meséi. Ezek a történetek leginkább a magyar népmesekincs teremtésmondáira hasonlítanak. Hasonlítanak, de nem mondák, nem népmesék és nem is népmese feldolgozások, hanem a szerző saját alkotásai. (Kóka Rozália)

*

Mi az, amiről azonnal tudjuk, hogy a miénk? Tudományosabban, mit tekint a magyar ember magyar evidenciának? Néhány kiemelkedő történelmi esemény és személyiség mellett a népművészetünket. A magyar viselet, a népzene, a táncaink, a népmeséink, tárgyi népművészetünk (nem meg feledkező konyhaművészetünk magyar sajátosságairól, a halászléről, pörkölről, töltött káposztáról és a többiről) azonnal fölismerhető a nemzetközi sokaságban. Ennél is fontosabb, a magyar népművészet tartalmában, mondanivalójában ugyanakkor egyetemes. Ez a bartóki modell. Olyat mutatni magunkból magunknak és a világnak, ami küllemében különleges, de mindenkire szól. Bartók ismerte föl, hogy zenéjével csak úgy érhet el hatást a nagyvilágban, ha az ismerősen hangzik az idegen füleknek, mégis különleges. Baj, ha az egyik hiányzik a kettő közül. Magyar művész, légy mindig sajátosan egyetemes! (Jankovics Marcell)

Ötvös Györgyi: „Egyedül nem megy”

Fidelio, 2015. július 12.

Ötvös Györgyi olyan kiemelkedő személyiség a népművelésben, a magyar kulturális élet szervezésében, hogy napestig sorolhatnánk a nevéhez fűződő eredményeket. „Egyedül nem megy” – idézi Halmos Béla egyik kedvenc mondatát, amely igazán remekül jellemzi Györgyit, hiszen legtöbbször többes szám első személyben beszél az elért eredményekről, amelyekért Halmos Béla emlékéremmel jutalmazták a Táncházz Napján. Ebből az alkalomból beszélgettünk vele. (Az interjú a Hagyományok Háza felkérésére készült.)

– *Kezdjük a legelején! Hogyan kerültél kapcsolatba a folklórral?*

– Teljesen véletlenül. Frissen végeztem népművelés szakon mássoddiplomásként Szombathelyen, amikor a Belvárosi Ifjúsági Házból felhívták a főiskolán Nagy Árpád tanár urat, hogy tudna-e egy lelkes fiatal szakembert ajánlani. Ő engem javasolt és így kerültem ide. Harmincegy éve. Miután megkaptam a táncházzat, úgy éreztem, hogy bedobtak a mélyvízbe, mert semmit sem tudtam erről a műfajról. Előzőleg, Esztergomban, a Tanítóképző Főiskolán ének-zene szakot végeztem, sok népdalt tanultunk, de a táncházzban egy teljesen új, csodálatos, ismeretlen világ nyílt meg előttem. Sok tanulnivalóm akadt, mivel nem ismertem a tájegységeket, a hozzájuk kapcsolódó népdalokat, táncrendeket. Nagyon sok táncházzba eljártam, sok zenésszel, tánccsopattal megismerkedtem és tanultam tőlük. A táncházznak több olyan belső szabálya, íratlan törvénye van, ami a többi közművelődési formától egy kicsit eltér. Ez a falvakból a városba „mesterségesen áttelepített” szórakozási és művelődési forma, ahol szórakozva tanulnak az emberek, ráadásul közben közösségek is teremtődnek. A táncházzas kollégákkal, stábunkkal sokat beszélgettünk, gondolkodtunk, inspiráltuk egymást, hogy mit tehetnénk annak érdekében, hogy egyre többet tudjunk nyújtani a közönségnek. Ne feledjük, ez abban az időben volt, amikor a zenészek, táncosok egyre több helyre mentek gyűjteni, s így a táncházzak repertoárja folyamatosan bővült. A 43 éves táncházzmozgalom sokat fejlődött a kezdetekhez képest.

– *Sokan támogatták ezt a törekvést?*

– Nagy szerencsénk volt, hogy a fővárosi művelődési házak közül a Belvárosi Ifjúsági Ház volt a második, amelyik a legtöbb támogatást kapta kerületünk önkormányzatától, így az akkori vezetés, Kiss Benedekné igazgatónő, sokáig támogatni tudta a táncházzat. A kilencvenes években nekünk állt módunkban a legtöbb zenészt, táncost meghívni a határon túlról. Összefogtunk a többi táncházzal is, hogy máshol is tudjanak muzsikálni a meghívott vendégek. Ez a csere oda-vissza működött. Négy-öt napot töltött itt egy-egy csapat, így volt idő arra, hogy felmenjenek a Zenetudományi Intézetbe vagy a Néptáncosok Szakmai Házába, hogy gyűjtések készüljenek velük.

Sokat segített Kallós Zoli bácsi abban, hogy Erdélyből melyik zenekarokat érdemes elhívni. Nagy súlyt fektettünk rá, hogy felvidéki együtteseket is vendégül lássunk, ebben a munkában Agócs Gergely segített.

2002. január 1-én összevontak több intézményt a kerületünkben, így kerültünk át az Aranytíz Kultúrházba, ahol Kft-vé alakulásunk óta Balogh Erika ügyvezetőnk mind emberileg, mind szakmailag példaértékűen mellettünk állt. Olyan munkatársi közösséget teremtett, amelyben a kollégák kölcsönösen segítik egymást. Mindig Halmos Béla jut eszembe, aki különböző beszédeiben sosem felejtette el megemlíteni azt, hogy „egyedül nem megy”. Ő is

Az interjúval Ötvös Györgyire emlékezünk, aki hosszan tartó, méltósággal viselt súlyos betegség után 2017. október 9-én elhunyt. Temetése 2017. november 7-én 11 órakor a táti temetőben, búcsúztatója 2017. november 12-én du. 4 órakor lesz a budapesti Deák téri evangélikus templomban. (A szerk.)

máshonnan vette az idézetet, de mindegy, honnan származik, nekem Bélához kötődik. Nagyon igaznak tartom, mert minden eredmény mögött nagyon sok ember munkája áll.

– *Mióta működik a táncházzatok?*

– 1972. május 6-án indult az első táncházz Budapestén. A közönség által csak „Molnár utcaként” emlegetett Belvárosi Ifjúsági Ház 1975 novemberében nyitotta meg kapuit. Az első itteni táncházzat a Muzsikás együttes tartotta 1975. december 13-án. 1976 januárjától számoljuk a születésnapunkat, így a Kárpát-medencében a legrégebbi folyamatosan működő táncházz a miénk. Muzsikásék 1978-ban adták át a stafétabotot a Kalamajka együttesnek, amely 31 évig, rekordideig volt házigazda.

– *Hogy nézett ki egy átlagos este a Molnár utcai, ma Aranytíz táncházzban?*

– Öttől hat óráig Aprók tánca volt-van az óvodás korosztály számára. Fábián Éva a gyerektáncházzak nagymestere. Évike szakképzett óvónő, ő dolgozta ki a gyerek-táncházz tematikáját, módszerét. A mai napig az ő módszertana alapján dolgoznak a foglalkozásvezetők. A játszóház később, a nyolcvanas évek közepén kapcsolódott be. Horti Zoltán tartja a kezdetektől. Hattól hét óráig várja a gyerekeket, szülőket. Hét órától már a felnőttek számára megy a tánc-tanítás, amelynek anyaga félévente változik. Ezt énektanítás követi, majd kezdődik maga a táncházz. Különböző táncrendek váltják egymást. A táncolni nem, vagy kevésbé tudókkal a program végéig foglalkoznak az oktatók. A rendezvény kezdetben tizenegy óráig tartott, de Sipos Janó, a Kalamajka akkori primása azt találta ki, hogy ezután a zenekar a negyedik emeleti büfében folytassa a muzsikálást éjfélig. Így született meg a folkkocsma, ami kötetlenebb, mint a táncházz. Itt nem kell végigtáncolni egy táncrendet, bár megtehetik, de ha például a székiből csak csárdást akarnak járni aznap este, akkor az is teljesen rendben van. Itt olyan dalokat is lehet énekelni, melyek a táncrendekbe nem férnek bele (hajnalikat, népszo-

AZ ÉV TÁJHÁZA 2017

A Magyarországi Tájházak Szövetsége 2017. október 5-7-én a Csongrád megyei Algyőn rendezte meg XV. Országos szakmai konferenciáját és találkozóját. A konferencia napján, pénteken adta át a szövetség az „Év Tájháza” kitüntető címet, melynek idén a **Boldogi Tájház** lehet a büszke birtokosa.

*

Boldogon az 1871-ben épített tájház testesíti meg mindazt a történelmi-néprajzi örökséget, amelyet mindmáig elkötelezetten, büszkén óvnak, vigyáznak. Ezzel a gyűjteménnyel őrzik a népművészetüket, s mindazt a szépséget, amit nemzedékek egymás utáni sora alakított ki. Folyamatosan gyarapszik és szépül, hiszen sajátjuknak tekintik, múltjuk, mindennapi életük egy kis darabkájának, mely hírül adja az utókornak és az idelátogatóknak, hogyan éltek, dolgoztak, ünnepeltek az elmúlt évszázadokban.

Az elmúlt években a Boldogi Tájházban magas színvonalon megvalósult és jelentős önerővel támogatott fejlesztések azt mutatják, hogy mind a település vezetése, mind a helyi közösségek számára a tájház egy fontos, megbecsült közösségi színtér, amelyért minden elemében felelősséget éreznek.

A hosszú távú, gondosan előkészített, következetes, szakmailag megalapozott fejlesztési koncepciójuk nem csupán infrastrukturális megújulást hozott magával, hanem mind a látogatók, mind a faluban élők számára élénk, mozgalmas közösségi színteret teremtett. Szépen példázza ezt a helyi kulturális élet, a gazdag hagyományőrző tevékenység, a tájház egész évet átölelő rendezvényeinek a sora.

A lépésről-lépésre megvalósult fejlesztésekben szépen érvényesült a Tájhákszövetség mentori munkájának eredménye, a példaértékű szakmai együttműködés gyümölcse beérett és az újraélesztett hagyományok tekintetében mára Boldog kimagasló színvonalú kiállítást és gyűjteményt tudhat magáénak.

A megújult kiállításuk a 21. századi múzeumi bemutatásnak megfelelő, modern elemeket is tartalmazó enteriőrökből és tematikus bemutatókból áll. A boldogi lakodalmi viseletet és szokásokat kiválóan tárja a látogatók elé.

A folyamatosan fejlődő Boldogi Tájház méltán érdemelte ki az Év Tájháza címet és jó gyakorlatként példát mutatva állhat a többi tájház elé.

(Forrás: tajhazszovetseg.hu)

kásokhoz tartozó dallamokat). Itt már nincs táncoktatás. Nagyon népszerű lett ez a programrész. (Budapesten ma már sokkal több folkkocsma van, mint táncház). Gyakran, mire felért a Kalamajka, már nagy buli volt odafent. Volt úgy, hogy harminc-negyven zenész húzta a talpalávalót. A nagy sikerre való tekintettel György Karcsival és Redő Julival, az akkori oktatóinkkal azt találtuk ki, hogy hajnali két óráig hosszabbítsuk meg a nyitvatartást, és legyen mindig külön zenekar megfogadva. Nemcsak budapesti bandákat hívtunk meg, hanem a vidékieket is gyakran szerepeltettünk, így, akik hozánk jártak rendszeresen, minden zenekarral megismerkedhettek. A közönség is kettévált: volt, aki csak a táncházba járt, volt, aki rögtön felment a negyedikre. Ezzel egy időben a táncház zárójára éjfélre módosult. Átlagban kéthetente voltak plusz programok: a már említett, határon kívüli zenekarok, táncosok mellett hazai együttesek koncertjeit is élvezhették az emberek.

– *A ti nevetekhez köthető a folkkocsmán kívül több más program kezdeményezése is.*

– A kilencvenes évek elején kitaláltuk, hogy a közönség számára próbáljunk meg néptánc-tanfolyamot indítani. Egyrészt szeretnénk volna az érdeklődőket eljuttatni arra a szintre, hogy minél hamarabb megtanuljanak önállóan táncolni, mulatni, másrészt a táncházunk törzsközönségét kívántuk megalapozni. A következő évben már volt külön férfi és női táncokat oktató csoportunk is. A néptánc-tanfolyam azóta is sikeres. 2002-től Bohus György vezeti, és miután tavaly Redő Julit – huszonöt év után – elbúcsúztattuk, Bánhegyi Nikoletta vette át a női táncoktatói feladatokat a tanfolyamon és a táncházban is. Nálunk volt a művelődési házak közül először népi ének-tanfolyam is Fábián Éva vezetésével. Mi szerveztük az első folyamatosan működő cigány táncházat a Kalyi Jaggal és Balogh Bélával. Az Aranytíz Kultúrházban pedig megszületett az első népzenei filmklub Halmos Béla vezetésével, Nagymarosy András érdekesítő néprajzi előadásával.

– *Mivel foglalkozol még?*

– Az Egyszólam Népzenei Tábor az Egyszólam együttes kezdte el. Családi táborozásnak indult, később hozták a barátokat is, majd kinőtte magát, kicsi lett a hely. Fábián Éva felkérte intézményünket, hogy vállaljuk el a tábor szervezését. 1997-től a Tolna megyei Váralján várjuk a pásztorhangszerek iránt érdeklődőket, énekelni vágyó embereket. A tábor különlegessége, hogy az első alkalommal még nem, de azóta folyamatosan – Juhász Zoltán szakmai irányításával – Erdélyből és esetenként Felvidékről is mindig hívunk idős mestereket, akikről tanulhatnak a résztvevők. A tábor fele felnőtt, fele gyerek, 70 százalékban állandó vendég, és 30 százalékban jönnek új érdeklődők. Olyan ez a tábor, mint egy nagy család. Amikor elkezdődik, úgy érezzük, mintha közben haza se mentünk volna.

– *Mindaz, amiről eddig beszéltünk, rengeteg munkával jár...*

– A zenét mindig szerettem, komolyzenén nőttem fel, tizenhat évig tanultam csellózni, és nagyon megszerettem a népzene is. Hobbimmá vált a munkám, ezért aztán nem fárasztó.

– *Milyen érzés elsőként megkapni a Halmos Béla emlékérmét?*

– A táncházmozgalom egyik alapítójáról van szó, és én nagyon megtisztelőnek érzem, hogy nekem ítéltek ezt a díjat. Örülök, hogy az Aranytíz munkatársaként kaphattam meg. Abban a szerencsében volt részem, hogy Bélával, a Kalamajka zenekar primásával 1991-től több mint húsz évig együtt dolgozhattam, később a Népzenei Filmklub kapcsán is. A sok munka és a baráti beszélgetések alkalmával újabbnál újabb ismeretek birtokába kerültem. Júliusban lesz két éve, hogy nincs közöttünk, de sokunk nevében mondhatom, hogy a mai napig nagyon hiányzik nekünk mind emberileg, mind szakmailag. Úgy érzem, ez a díj nagy felelősséggel is jár, további munkára ösztönöz.

Kulcsár Tímea Ágnes

Kinizsi tánca a XV. és XVI. századi forrásokban

I. rész

Írta: Martin György

E lemezésünk tárgya egy olyan forráscsoport, amely egy XV. századi esemény néhány évvel későbbi latin nyelvű megörökítése, valamint ennek a XVI. században készült néhány magyar fordítása, átdolgozása. Ezek együttesen tánc történetünk korai, legjelentősebb dokumentumai. A nevezetes esemény leírása nemcsak a közeli utókorra gyakorolt nagy hatást, de szerepet játszott a XIX. századi nemzeti tánc tudat kialakulásában s meghatározásában is, így hatása szinte máig érvényesül.

A *kenyérmezei diadalhoz* (1479. november 13.) és Kinizsi Pálhoz fűződő győzelmi tor leírásának szerzője az olasz *Antonio Bonfini* (1427–1503) 1486-ban, Mátyás udvarába kerülve kapott megbízást a *Rerum Ungaricarum Decades...* című történeti munka elkészítésére, amelyet II. Ulászló királysága idején hagyott félbe az 1496-os év eseményeinél.

A IV. tized 6. könyvében megörökített kenyérmezei csatában Bonfini nem volt ugyan jelen, de leírásának hitelét több körülmény is valószínűsíti. A szóban forgó rész írásakor a szemtanúk még éltek, s a két főszereplő – Kinizsi Pál

és Báthori István erdélyi vajda – jelentős politikai, katonai szerepet játszott az ország életében. Az átélők elbeszélései jelenthették Bonfini leírásának forrását, de egyúttal kontrollját is, akik miatt a közelmúlt nevezetes eseményéhez még részleteiben is teljes hűséggel kellett ragaszkodnia. A visszaemlékezéseket saját tapasztalatai is hitelesíthették: közvetlen élményei voltak a Mátyás és Beatrix bécsi és budai udvarában s táboraiban folyó tánc- és zene-életéről. Megfigyelései pontosságát a tánc és zene iránti vonzalma is növelhette. Még itáliai, kisvárosi rektorként jegyezték fel róla, „hogy szerette a muzsikát és ügyesen táncolt. Sőt némely racanatibeli szülék panaszkodtak is rá, hogy fiaikat többet táncoltatja, mint tanítja”. Történeti munkájában másutt is szívesen részletezi a multságokat, ahol zenéről, táncról szót ejtethet. A reneszánsz udvari történetíró kedvét lelte a különös magyarországi szokások leírásában, amelyeket nemcsak elbeszélésekből, hanem személyes élmények nyomán is megismert. Hitelességét azonban leginkább az esemény leírás módja tanúsítja. Nála is előfordul ugyan néhány, mulatásra, táncra, harcra vonatkozó klasz-

szicizáló, sztereotip jelző, hasonlat (Bacchus, Mars, Jupiter) mint az emelkedett humanista stílus kelléke, mégsem látszik itt – az egyébként reá is jellemző – korabeli kompiláló gyakorlat, mely a megfelelő helyre egyszerűen behelyettesítette az antik vagy más humanista szerzők szkémáit. Realisztikusan részletező, pontos, eredeti egyediségre törekvő leírásából – más forrásokból hitelesíthető – képet kapunk a XV. századi magyar tábori multság lefolyásáról, tipikus zenei és táncbéli mozzanatairól, amelynek középpontjában a győzelmi tor híres eseménye, Kinizsi Pál herkulési tánca áll.

Bonfini munkája mintegy fél évszázados késéssel, a XVI. század közepétől, nyomtatott megjelenéseitől kezdve vált csak széles körben ismertté. Az első bázeli kiadás (1543) még csak részleges. A tárgyunkra vonatkozó részt először Heltai Gáspár adta ki Kolozsvárott 1565-ben. A legteljesebb XVI. századi javított kiadás Zsámboki János 1568-as bázeli kiadása. Ettől kezdve Bonfini munkája „a magyar múlt bibliája” lett, s évszázadokig forrásává vált a középkori magyar királyság történetének hazánkban és külföldön egyaránt. Számtalan részleges és teljes kiadása jelent meg, köztük két teljes német fordítás. Magyarra Heltai Gáspár (1575) dolgozta át.

Bonfini művének *hatása* az első kolozsvári megjelenés után gyorsan érezhetővé vált. A kenyérmezei diadal magyar nyelvű *verses fordítása*, históriás énekekben való feldolgozása 1568-ban 96 strófás, 480 soros, 1569-ben pedig 122 strófás, 488 soros változatban születik meg egymástól függetlenül, az egymástól távol eső morvaországi Nikolsburgban és a Bihar megyei Telegden. Az utóbbi verset Heltai 1574-ben, más históriás énekek közé illesztve, közreadja Cancionale-jában. Ez mintegy előkészületét jelentette párhuzamosan készülők, s csak halála után megjelenő krónikájának (1575), mely Bonfini munkáját dolgozta át magyarra. A kenyérmezei történet e harmadik – már *prózai* – magyar *fordítása* 176 sorban jelenik meg.

Bonfini kerek, részletes leírásának 1568 és 1574 között tehát három verses és prózai átdolgozása, illetve fordítása született, melyekből kettő nyomtatásban is megjelent. Ezek a fordítások az eseményhez képest kilencven, Bonfini szövegéhez képest nyolcvan, az első megjelenés után pedig három-kilenc éves késéssel készültek. Az eseményt, az eredeti latin szöveget, valamint a három, csaknem egyidejű fordítást így egymástól – korabeli mérték szerint – csaknem két emberöltő választotta el. Az 1490-től 1570-ig terjedő korszak történelmünk legviharosabb, s jelentős politikai, gazdasági, társadalmi, katonai és kulturális változásokat hozó periódusa, mely lényeges tudatbeli, nyelvi, hadi életi, zenei és táncbéli módosulásokat eredményezett.

E korszakos átalakulásnak az *elkészített fordításokban* is tükröződnie kellett, vagyis a XV. századi eseményt megörökítő latin forrást nyilván az 1560-70-es évek tudatának és magyar nyelvhasználatának megfelelően tolmácsolták. E szövegekben tehát a XVI. század derekának szemlélete, jelenségei, megjelölései tükröződnek, ha nyilvánvaló is a törekvés a régi szöveg tartalmilag hűséges visszaadására. A korszerűsítés még nyilvánvalóbb, ha figyelembe vesszük, hogy e fordítások nem öncélúan, hanem mozgósító üzenetként készültek.

Nem véletlen, hogy éppen a török elleni győzelmes múlt emlékét idéző, kiemelkedő eseményt választották ki ketten is Bonfini munkájából a históriás ének agitatív mű-

fajának témájául, s közülük az egyiket éneklésre is szánták. Ezt pedig korszerűen, közérthetően kellett megfogalmazni. A múltbeli események prózai fordításai is aktuális, politizáló írások ebben az időben. Heltai Gáspár Bonfini szövegét kritikusan kezeli, vitatkozva átalakítja, s bizonyos részeit ellenkező értelműre fordítja. Természetes tehát, hogy a XV. századi latin forrás Mátyás-kori hadi életre, zenére, táncra vonatkozó adatainak is már a XVI. századra alkalmazott, módosult formában kellett magyarul megjelenniük.

A két históriás ének *szerezőjéről* keveset tudunk. A Toldy Ferenc által *Nikolsburgi Névtelennek* jelölt magyar szerző kéziratban maradt verse utolsó strófájában jelzi az 1568-as morvaországi keletkezést. Talán Gyuláról került deáknak Nikolsburgba, mely ekkor Kerecsényi László, volt gyulai végvári kapitány birtoka. Az 1569-es keletkezésű, 1574-ben kiadott históriás ének (nóta-jelzése: *Az Cirusnak nótájára*) szerzője *Temesvári István* mezőtelegdi iskolamester. Bonfini első prózai fordítója pedig *Heltai Gáspár* (1515 körül – 1574), erdélyi szász – de 1551-től csak magyarul író – lutheránus (református majd unitárius) kolozsvári prédikátor, a XVI. század egyik legjelentősebb írója, nyomdász. A fordítók tehát mind kelet-magyarországi származásúak. A két ének deákos műveltségű szerzője az Alföld keleti széléről származott, feltehetően végvári, mezővárosi környezetben élt, Heltai pedig a kor művelt magyar-szász erdélyi, városi polgárságának képviselője. [...]

*

ANTONIO BONFINI (KB. 1490)

Cena non sine militari cantu transacta; incomposito ex temporalique carmine ducum procerumque laudes concinuere; mox incalescente Baccho militarem pyrrhichiam saltarunt. Cum adhuc armati Martiales choreas agerent, elatis innumerum clamoribus cuncta complebant, item, cum in publice hilaritatis monumentum quotusquisque miles gestu motuque corporis aliquid ageret, quo risum a ceteris exigeret. Paulus saltare iussus in media corona ita subsiliit, medium sublimemque cesum hostem humo porrectum dentibus sine ullo manuum adminiculo plane corripuit, mox in orbem admirantibus potius, quam ridentibus spectatoribus numerose saltavit, choream se et Herculeo quoque viro dignam edidit. – Ea nox pre letitia gestiente insomnis acta.

„A lakomázás vitézi dalok éneklése közben telt el. Hevenyében versbe foglalták a vezérek és a főemberek dicsőségét. Majd amikor Bacchus felhevítette őket, vitézi táncha kezdtek. Fegyveresen járták a katonatáncot, s ütemesen felhangzó kiáltásuk mindent betöltött. Azután az általános örömben, midőn mindegyik katonára különböző taglejtésekkel neveltette társait, Kinizsit is tánkra hívták. Ő hirtelen a kör közepére ugrott, keze segítsége nélkül, pusztán fogával felragadott a földről egy megölt hórihorgas törököt, majd ütemesen körbetáncolt. Ez a herkulési termetű férfihez illő tánc inkább csodálkozást, mint nevetést váltott ki a szemlélőkből. – Kiáradó örömben az egész éjszakát álmatlanul töltötték.” [Bonfini: *Mátyás király. 10 könyv a Magyar Történetből. Ford.: Geréb László. Monumenta Hungarica II. Magyar Helikon, 1959.; <http://mek.oszk.hu/10600/10604/10604.htm>] [...]*

*

NIKOLSBURGI NÉVTELEN (1568)

Vitézek jó kedvet jó bortul vevének / És az hadnagyokrul krónikát éneklének. // Azután mindnyájan el-felszöködésének / Nagy szép huszártáncot mindnyájan kezdének. // És nagy kéáltással

ők szökni kezdenek, // Hegyeket, völgyeket azzal betöltének, // Nagy sok nevetséget, vígasságot szerzének. // Mindenék valamit olyat művel vala, / Kivel vitézek(et) neveteti vala. // Vitéz Kene-sy Pált táncra hívták vala, / Ő is nagy jó kedvvel arra felkölt vala // És nagy csodaképpen táncolni kezdett vala. // Egy megholt törököt földről fölfalt vala, / Kéz nekül az földről felragadta vala. / Az vitézek előtt és úgy táncol vala, / Senki nem neveti, de csudál-ja vala, / Őtet Herculesnek azért jelentik vala. // Mind az egész éjjel ők nem nyughatának, / Örömmek miatta nem is alhatának.

*

TEMESVÁRI ISTVÁN (1569)

Örömeiben hősek isznak az jó borban, / Nagy szép énekeket ő lakodalmokban / Mondnak és beszélnek eleünk az hadban, / Miként ellenséggel vittak viadalban. // Hősek jobban jobban az jó borban innya, / Kezdenek fegyverben szép táncokat járni, / Egy-szers mind hangoson igen kiáltani, / Kezdek a mészert szépen be tölteni. // Nagy szépen az hősek lakozván vígadnak, / Külemb külemb játékokat kösztek inditnak, / Nagy fegyveres táncot mező-ben ők járnak, / Éltek Istentől kéri az uraknak. // Vitéz Kini-zi Pált az hősek ot kérék, / Hogy ő is tántzolna urakkal, ők inték, / Meg fogadta vitéz uraknak kérését. / Ottan ő előttük Kinizsi fel ugrék, // Egy nagy török testet azontúl raggad, / Az ő fogai-val földről fel harapá, / Vitéz kezeivel csak hozzá sem nyulla, / Aval egy szép táncot Urak előtt jára. / Kik ez dolgot láták, erőssen csodálák, // Erős Herculeshöz Kinizsit hasonlák, / Nemellyek Sám-sonhoz hasonlanák, mondák. / Dicsírék vitézek látván az ő dol-gát. // Örömeiben hősek az egész étca / Csak egy mák szemét is nem aluttak vala.

*

HELTAI GÁSPÁR (1574)

Ezokáért minyájan az ütközetnek helyjén maradának: és nagy vígassággal önek vacsorát a holt testek közet, hegedő szókkal, és minden vígassággal. Végre a jó bortól meg melegülvén, tántz-ba menének. A tántz után, egyszers mind fel sívolkodnak va-la. És az egész völgy be telik vala az ő sívalkodásokkal. És miko-ron minden vitéz ot toborzot járna, inték az vitézek Kinizsi Pált is, hogy ő is meg mutatna az ő diadalmos vígasságát. Felszeker-lék azokaért, és ot hatara tévé a két kezét, és fogai-val felharapá a földről egy nagy Töröknek holt testét, és aszt szájába hordozván sokáig ot tántzola véle a Hősek közet. Mellyet erőssen csodállyák vala mind az Hősek, mondván: Herculesnek is elég gondja vól-na aszt művelni. És a nagy örömmek miat semmit nem aluvá-nak az hősek az éjel.

*

1. VITÉZI ÉNEK – HISTÓRIÁS ÉNEK – HEGEDŰSZÓ

Bonfini néhány sora képet nyújt a hősenekhez hasonló XV. századi vitézi ének vonásairól. Tömör, pontos latin szö-vegét a XVI. századi fordítások kibővítve vagy szűkítve, koruk magyar terminológiájával tolmácsolták. Az adatok nemcsak az ének alkalmáról, előadási módjáról, hanem módosuló formájáról és tartalmáról, az időközben lezaj-ló műfaji változásról is tanúskodnak. Heltai erős átdolgo-zása talán a műfaj funkcióvesztésének folyamatára utal.

A *militaris cantus* szó szerinti XVI. századi fordítás-ban vitézi ének lehetne. Fordítóink ehelyett „krónikát éneklé-nek” (Nikolsburgi), „nagy szép énekeket... mondak” (Temes-vári) kifejezésekkel tolmácsolják, Heltai pedig egyszerűen „hegedűszókkal” fordítja. A terminológiai különbségek a műfajváltás folyamatát tükrözik: hősi-vitézi ének – kró-nikás-históriás ének – hangszeres zene.

Bonfini szerint a vitézi éneket lakoma, asztalozás köz-ben adják elő, melyről Thuróczy János és Galeotto Marzio

is megemlékeznek. Az alkalom Bonfini által használt meg-nevezését (*cena=coena*) Temesvári és Heltai az első szótá-ri jelentésnek megfelelően vacsorának fordítják, s Temes-vári emellett a másodlagos, tágabb értelmű *lakodalom* szót is alkalmazza, mely a XVI. század elején tűnik fel először nyelvünkben.

A *conciño* 1585-ös szótári jelentése: „együtt éneklők”, csoportos előadásra utal. A fordításokban az igekötő nél-küli szóalak általános alannal értendő többes számban szerepel. A szó szerinti fordításnak nem is lenne értelme az egyszemélyes előadású históriás ének esetében.

Figyelemre méltó Bonfininél a *cantus* (ének) és *car-men* (vers) egymás utáni, megkülönböztetett használata. Ezt a régi szótárainkban is világosan megjelenő eltérést a fordítók közül csak Temesvári érezteti a „nagy szép éneke-ket... mondak és beszélnek” kifejezéssel.

Bonfini fontos magyarázó megjegyzése szerint a vité-zi énekek szövege *incompositus*: „formátlan, rendetlen”, va-lamint *extemporalis*: „rögtönzött, hevenyészett, alkalmi jelle-gű”. Ezt a magyarázatot a fordítók mindegyike – érthetően – elhanyagolja. Ők már nem a XV. századi hősi-vitézi ének népies, rögtönzött, hanem a XVI. századi krónikás-históri-ás ének tudatosan megformált alakjára gondolnak.

Bonfini az ének szövegtartalmát (*carmen*) másként jelöli meg, mint a későbbi fordítók. Utalása a csatában résztvevő vezérek és főemberek dicséretéről szól, tehát az ének tar-talma szinte jelenidejű elbeszélő történet. A Névtelen ezt „hadnagyokru” szülő „króniká”-nak fordítja, Temesvári pe-dig részletesebben is megmagyarázza: „beszélnek eleünk az hadban, Miként ellenséggel vittak viadalban”. A XVI. szá-zadi fordítók tehát már kifejezetten múltbeli eseményeket elbeszélő históriás éneket adnak a vitézek szájába. Heltai mind a vitézi, mind a históriás énekről szóló részt kihagy-va csak „hegedűszót” említ, mely ekkor a magyar nyelv-használatban a különböző húros, pengető és vonós, sőt fúvós hangszerekkel való zenélés megjelölésére szolgált. Csupán Calepinus szótárában (1585) tizenhatszáz, hangsze-rekkel és zenéléssel kapcsolatos latin szóhoz járul számta-lan változatban a hegedű, hegedülni szócsalád.

A vitézi életben jártas, deákos műveltségű partiu-mi szerzők verses fordítása olyan átértelmezéssel törté-nik, amely nem egyszerűen a költői szabadságból, hanem a korabeli tábori énekgyakorlat ismeretéből s a korszerű-sítő szándékból fakad. Mindezt a történet tartalmához il-lően, az énekelt históriás ének jellemző versformájában, tizenkét-szótagos sorokban fogalmazzák meg, s a nótajel-zés tanúsága szerint az egyiket éneklésre is szánták. A XV. századi jelen idejű eseményről rögtönzött alkalmi hősi-vi-tézi ének műfaja helyére a XVI. század jellegzetes, tudato-san megformált krónikás-históriás énekét állították.

A történetíró Heltai prózai fordítása itt rövidít legin-kább: a vitézi vagy históriás énekre vonatkozó részt telje-sen elhagyva radikálisan átértelmezi Bonfini és Temesvári szövegét. A művelt erdélyi polgár már sokkal inkább a ko-rabeli városi mulatságok, fonóházak élményéből merítve illeszthette az ott gyakoribb hegedűszót az énekelt vitézi históriák helyébe. A módosításhoz az is hozzájárulhatott, hogy ekkor már a históriás ének műfaja is túl volt a dele-lőjén..

(Folytatjuk)

In: *Zenatudományi Dolgozatok* 1983.

Közzéteszi az MTA Zenatudományi Intézete, Budapest. 77-83. oldal

Kacagjuk a semmit sokáig

Nekem boldog percek azok, ha anyám rám nézett és meghallgatott.

Annak is örültem, ha megkacagtattam.

Én még sose láttam cirkuszt, de bátyánk nekünk sokat figurázott.

Számat, orromat jól félrehúztam.

- Né, anyám! Sétálni akar menni a szám s az orrom.

Fejemmel bólogattam, kancsalin néztem anyámra. Ilyen figurákat csináltam, és bukfenetet is hánytam. Álltam két kézen, görbén ültem a széken, utánoztam a récét, libát, kakast. Csi-ripeltem, mint a madarak. Kacagtam neki éppúgy, ahogy én akartam - vékonyan, vastagon.

Édesanyám kacagva mondja:

- Jaj, te kis fakutya!

Én azt gondoltam, ez is több, mint semmi, kacagjál!

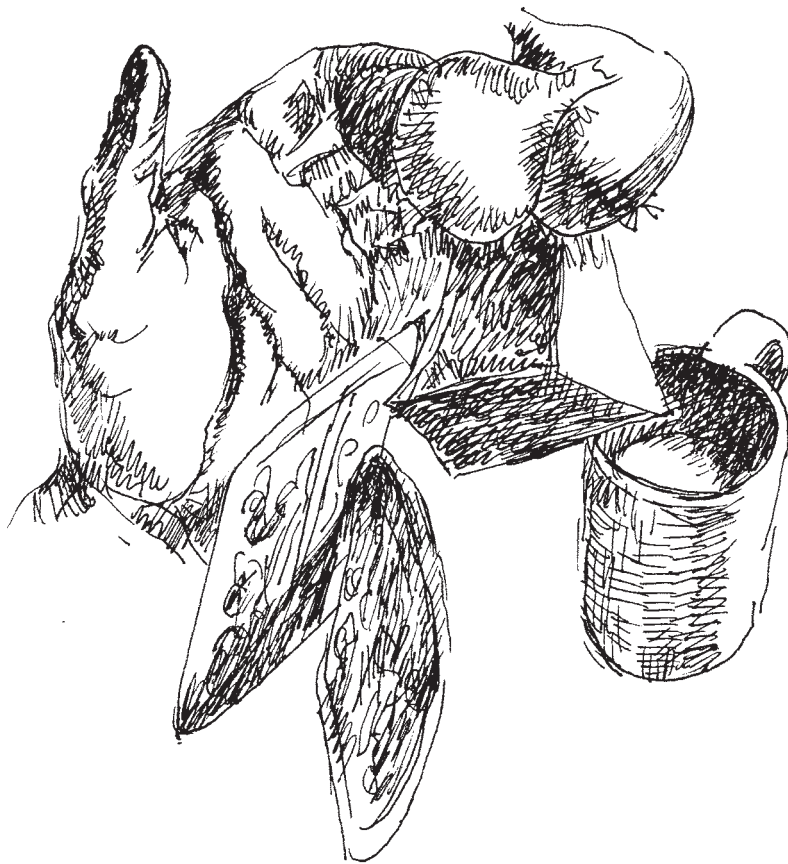
Most részeg vagyok. Dülinglezve megyek, üveg a kezemben, italról beszélek.

- Erős szilvapálinka, jó asszony, igyon csak belőle!

Most kéregető asszony lettem. A ruhám rajtam elfolyva, a kendőm sarka idétlenül betűrve. Szomorú képet vágok.

- Tíz gyermekem van! Édes, jó asszony, csináljon pománét! Krumpli, szalonna, tej, tudom, hogy nincsen, de jó nekem egy kis kása is, ami a tegnaptól maradt meg. Adja, mert éhen halnak a purdék!

- Édesanyám, kacagjál!

Kártyavető cigányasszony vagyok.

- Szép asszony, adja ide a tenyerét! Oh, de szép lenne az élete, ha ez a rongyos szegénység nem lenne mellette. Ni, ni! Ez az életvonala. Tiszta szívű asszony maga. Ez a vonal azt jelenti, hogy egészséges gyermekei vannak. Örüljön annak! Ezért adhat egy főzet paszulyt, szép asszony. De tudok én a kártyából is mondani, megjósolni a jövőt. Na, ne utasítson vissza! Nincs egy kupa diója? Kalán zsírja, vagy négy fej hagymája? Né, a piros kártya, az a hír, a zöld, az hamar. A makk - nem mondom meg, mert az egy kis baj. Hej, ismerem én a kártyát. Maga kihúz egyet, én összerázom, így. Olyan szép jövőt jósolok magának, és nem kell már csak két fő hagyma. Oh, bár csak egyet adjon, szép asszony!

Anyám kacagva mondja:

- Te kis kofa, mi lesz belőled?

Kacagjuk a semmit sokáig, de ez is több mint a semmi. Ez is valami!

Apám hangját hallom:

- Jobb lenni egy vigyori szegénynek, mint egy elnyúlt bús gazdának...

Kocsis Rózsi

Közreadja:

Juhos Kiss Sándor és Juhos-Kiss János

Grafika: Juhos Kiss Sándor

HAGYOMÁNY, SZEMIOTIKA, SÁMÁNOK

INTERJÚ A HETVENÖT ÉVES HOPPÁL MIHÁLYAL

Hoppál Mihály néprajzkutató nevét nem csak a szűk szakma ismeri, hiszen az általa írt és szerkesztett könyvek jelentős hányada – talán leginkább a sámánokról szólók – a szélesebb közönség érdeklődésére is számot tarthatnak. A hetvenötödik születésnapját október 31-én ünneplő kutatóval a teljességre törekvés lehetetlenségének tudatában beszélgettünk az elmúlt háromnegyed évszázadról és az azt megelőző időkről.

– A Hoppál név számomra azért furcsa, mert nem tudnám kapásból egyetlen népcsoporthoz sem kötni.

– A Hoppálok eredetével csak nemrégiben kezdtem el foglalkozni, és meglehetősen izgalmas témának bizonyult. Nemrégiben Törökszentmiklóson tartottam egy előadást, és arrafelé például elég gyakori ez a vezetéknev. Apám szerint a mi családunk eredete arra a tájra vezethető vissza. A törökszentmiklósi temetőben sok Hoppál-sírt találtam, és terveim között szerepel, hogy visszamenjek az anyakönyveket is átnézni.

A Hoppálok között mindenféle mesterség előfordult, de azt hiszem, ez is egy „jó familia” lehetett, sok gyerekkel. Éppen emiatt a családfa meglehetősen szerteágazó. Egyszer egy helytörténész azt mondta, hogy szerinte a Hoppálok morva betelepülők lehetnek, s az vitathatatlan, hogy Brno környékén sok Kopal él, a k-h hangzóváltás pedig elég gyakori. Mások szerint német betelepülők lehetnek a Hoppál-ősök, de ebben is szerepet kaphatott valamiféle elírás a névben. Egy távoli rokon pedig azt mesélte a családi legendáriumból, hogy a Hoppálok valamikor az 1600-as években még egyszerűen Pálok voltak, de, mert az egyik nagyon jó táncos volt, azzal szórakoztatta a barátait, hogy páros lábbal felugrott a csárdában az asztalra... Szóval e szerint a bájos népetimológiai áthallásból azt szűrhetnénk le, hogy a „Hopp, Pál!”-ből jön a ragadványnév, ami aztán családnév lett.

Törökszentmiklós azért is érdekes, mert Ipolyi Arnold, a *Magyar mythologia* szerzője ott volt plébános, mielőtt egri kanonokká lett. Sőt, abba a küldöttségbe is beválasztották akkoriban, amelyik a Topkapi Szerájban szemrevételezte az ott rohadó Corvinákat. Ennek az utazásnak a következménye, hogy vannak itthon eredeti Corvinák.

– *Édesanyád ágán milyen történet rejtezik?*

– Anyai nagyapám, Mikus József a kassai főtéren lakott, hiszen az ő felesége Bucsinszky lány volt. A Bucsinszky családnak Kassa főterén volt vegyeskereskedése. A rokonok közé tartozott az a Bucsinszky Lajos is, aki a budapesti Bucsinszky Kávéházat – színház, írók és „lézengő ritterek” találkozóhelyét – üzemeltette. (Nagy Lajos 1936-ban megjelent *Budapest nagykávéház* című regényét is ez a kávéház ihlette.) A családnak ez az ága lengyel származású, és én Lengyelországban járva többször ellenőriztem, hogy a lengyel felmenőim nevét hallva azt mondják, „jó család”. Egy idő után persze nem hagyott nyugton a kíváncsiság és rákérdezem: mit jelent az, hogy „jó család”. Azt mondják, hogy a lengyel köznemesi réteget aszerint osztják ketté, hogy mennyire voltak lengyel érzelműek, lepaktáltak-e a megszállókkal.

Kassán a két világháború között pezsgő kulturális élet volt. Keresztanyám, édesanyám húga még mesélte, hogy találkozott a kassai korzón a Grosschmid testvérekkel, akik közül az egyik Márai Sándor, a másik pedig Radványi Géza néven lett híres. Nagyapám mint vasúti tisztviselő a középosztály felsőbb rétegéhez tartozott, ami akkoriban például olyan dolgokat jelentett, hogy nászútra elvonatoztak Párizsba.

Van egy kép, ami kiskoromban, Kassán, a gangon készült. Ezen a fotón egy könyvet szorítok magamhoz. Ezt a képet a jövőm vonatkozásában mindig is szimbolikusnak gondoltam, s ha körülné-

Városi sámánok Tuvóban
(fotó: Hoppál Mihály, 1995)

zel nálam, láthatod, hogy az egész lakást szinte elöntik a könyvek. – *Meddig tartott a kassai gyerekkor? Hogyan kerültél az időközben újra megrajzolt határ innenső oldalára?*

– Nagyjából három és fél éves koromig Kassán cseperedtem, a nagyszülőknél. Úgy kerültem át Magyarországra a szüleimhez, hogy átemeltek a határon. Sátoraljaújhelyre levitt a keresztanyám és ott tudott átadni anyámnak. Aztán különböző kisebb helyeken laktunk. Apám akkor még körzeti orvos – később szülész-nőgyógyász – volt a borsodi régióban. Ezek közül a helyek közül Borsodnádásd érdemel említést. (Azóta az ottani molnárkalács-sütés mint helyi hagyomány felkerült az örökségek nemzeti listájára. Az osztásütő vasak az ottani lemezgyárban készültek.) Ott jártam általános iskolába. A hely azért is érdekes, mert felépült ott a munkásoknak egy sor, angol minta szerinti munkáslakás és egy kis kórház is, amelynek apám lett az egyik orvosa, de volt még katolikus és református templom is. Külön emeltek egy tisztviselőtelepet is, ahol a mérnökök és technikusok laktak. Fantasztikus művelődési otthon gyönyörű könyvtárral, kuglipályával, a kultúrházban mozi. Rendeztek színházi előadásokat, és volt egy teljes zenekar is, zenekari felszereléssel. Ez a hely tökéletes példa arra, hogy az emberek jólétére oda lehet és kell figyelni. Ugyanezt láttam később az amerikai magyaroknál, akik például a Singer- és a Studebaker-gyárakban dolgoztak. Ott minden munkásnak volt saját kocsija, háza. Érdemes elgondolkozni azon, hogy a világ nem olyan egysíkú, mint ahogyan az a történelemkönyvekből felsejlik. Ráadásul mostanra mindannyiunknak lehet tapasztalata arról, hogyan változik meg a múlt időről időre. Már a múlt sem a régi...

Gimnáziumba már Sárospatakra jártam, mert édesapámat odahelyezték a frissen megnyitott szülőotthonba. Engem azóta is a Sárospataki Gimnázium határoz meg a nemzeti érzelmeimben és a hagyományokhoz való kötődésemben is. Patakon akkor még tanítottak olyan régi tanárok, akik tisztességes nemzeti szellemet sugároztak. Különösen a magyartanáromra emlékszem. És ne feledjük a sárospataki könyvtárat! Az ódon falak között felmenni a lépcsőn,

amit kikoptatott az idő... Ott szerettem bele a régi könyvekbe, a böngészésbe, a kutatásba.

– *Honnan jött a néprajz?*

– Balassa Iván, apám barátja, kitűnő néprajzos volt, a vármúzeum igazgatója 1956 és 1961 között. Ő foglalkoztatta, hogy én mi akarok lenni. Abban biztos voltam, hogy orvos, pláne nőgyógyász nem leszek. Persze abban az időben, a hatvanas évek elején egy értelmiségi gyereket nem vették fel „csak úgy” egyetemre. Ezért elmentem segédmunkásnak a vasútépítőkhöz, és a gödöllői szárnyvonalat krampácsoltuk, a lejtjelző táblákat festegettük. Nagy élmény és fontos tapasztalás volt. Nem könnyű követ ütni csákánnyal a talpfák alá. Kibírtam, és akik a brigádba tartoztak, úgy látták, hogy „kiálltam a próbát”, elfogadtak. Az ott töltött idővel sikerült eliminálni az a ponthátrányt, amit apám orvos volta okozott.

Debrecenbe vettem fel az egyetemre, ahol nagyon jó légkör fogadott. Gunda Béla professzor érdekes és kedves figura volt. Sétálgatva tanított minket és sok mindent át tudott adni nekünk, fiataloknak, mert nyitott szellemű ember volt. Abban az időben én absztrakt képeket is festettem, volt olyan képem, amit maga a professzor úr vásárolt meg.

Minden nyári szünetben kötelező volt elmenni falura, gyűjteni. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy meg is kezdődött a témagyűjtés a szakdolgozathoz. Én a népi gyógyászatra koncentrálni gyűjtöttem. Apám akkor már Abaujszántón lakott, és onnan az egész Zemplént be tudtam járni gyalog, biciklivel, kisvasúttal. Még találkoztam az öregebb nemzedékkel, akiket érdemes volt megkérdezni például a lidércekről. Többnyire gyönyörű szép lidérc történeteket meséltek. A gyerekijesztőkből is sokat lehetett gyűjteni. A „mumus” és „rézfazú bagoly” kapcsán felgyűjtött történetek a térképre felvéve gyönyörűen kirajzolták például azt, hogy meddig ér el a kun hatás.

Ezek a tapasztalatok mondatják velem, hogy van folyamatosság. A gyerekijesztők a néphit elemei, és jól mutatják, hogy a szájhagyomány nem csak fontos, de időtálló is. Ez a kultúra memóriája. Ha a kultúrát megpróbáljuk computer-metaforával leírni, akkor a szájhagyomány a memóriaegység. Ide van lekötvé az identitáshoz és az értékválasztásokhoz szükséges ismereteknek az alrendszere. Azért foglalkoztam a néphittel, mert abban rögzül a hagyomány. A szokások, különösen a halotti és temetkezési szokások nagyon sokat elárulnak. Közben már az egyetemen foglalkoztam kommunikáció-elmélettel, első könyvem is Visonta kommunikációs rendszeréről szólt. (Később a szociológusok számára kötelező olvasmány volt, a néprajzosoknak nem.)

– *Kommunikáció-elmélet, számítástechnika, szemiotika. Abban a korban, amikor elindult a pályád, nem voltak kézenfekvő dolgok...*

– A szakdolgozatom a népi gyógyászattal foglalkozott, és tényleg az elsők között kezdtem el foglalkozni a computer használatával az antropológiában. Olyan szerencsém volt, hogy összeakadtam az elsőként számítógépet használó nyelvészekkel. Kiefer Ferenc és Petőfi Sándor János munkássága izgalmas kérdések felvetésére ösztönzött engem is. Petőfi külföldre ment, és világhírű lett azzal, hogy a Chomsky kitalálta mondatgeneráláson továbbblépve kimutatta, a kommunikáció nem mondatokba, hanem bekezdésekbe rendeződik, és nagyjából nyolc-tíz mondat az, ami szövegegységként működik. Én néprajzusként erre ráéreztem. Egy-egy kis monda, néhány sor, „egyperces novella” az, ami előjön a memóriából.

– *Merről köszönt rád a szemiotika?*

– Az egyetemen ismerkedtem meg Papp Ferencel, ő kezdte a lyukkartyás szövegfeldolgozást Petőfi és Arany művein. Ő segített abban, hogy Moszkvában is kapcsolatokat építhessek. A korra jellemző, hogy a moszkvai avantgárd nyelvészekhez fordulva ismerkedtem meg a szemiotikával, s akkor kezdődött el a kutatásaimban

ez az irány. Amikor Papp Ferencet kértem, hogy adjon valami ajánlást, ő kitépett egy lapot a füzetéből, és arra firkált. Mondtam neki, hogy ne szórakozzon velem, mire elmagyarázta, hogy ha írógépen írna egy hivatalos levelet, akkor a moszkvaiak tudnák, hogy velem nem szabad szóba állni.

Amikor hazajöttem Moszkvából, Voigt Vilmos tanár úrral kezdtük bevezetni a szemiotikai szemléletet a néprajzban. Az akkoriban életre hívott MTA Szemiotikai Munkabizottság – amiből később a Magyar Szemiotikai Társaság lett – a mai napig létezik, és fájón keves közfigyelem mellett is jobbnál jobb kötetekkel jelentkezik.

Ez talán már magyarázza, hogy kisdoktori dolgozatom pont egy ilyen szemiotikai szemléletű feldolgozás lett. A fejfákat, a hiedelmeket és egy lakodalmat elemeztem szemiotikai szempontból.

– *Sok esetben úgy tűnik, mintha a szemiotika eredményei még mindig nem képeznék a magyar tudományos élet szerves részét, ugyanakkor mások – vagy éppen pont azok, akik nem foglalkoznak vele – temetik a szemiotikát.*

– Számomra a mai napig nagyon biztos módszertani keretet ad a szemiotika. Nagyon fontos, hogy a szemiotika által olyan szemléletre tettem szert, ami koherens rendszerre áll össze, ha következetes vagy.

– *Fél évszázaddal ezelőtt, pályakezdőként, hogyan lehetett meggyőzőni a „nagy öregeket” arról, hogy mindez nem valami hókusz-pókusz?*

– Ortutay, aki az intézet igazgatója volt, azt mondta: „engem csak kódolat illet, nem bírálat”. Őt már nem érdekelték az új elméletek, ugyanakkor soha nem akadályozott minket az új szemlélet kidolgozásában. Az a képmagnó, amit Ortutay jóváhagyásával sikerült megrendelnünk, később átkerült Martin Gyurkáékhoz, és éveken keresztül használták a táncok felvételéhez.

A hetvenes években már meghívtak a nyugati konferenciákra, legtöbbször én voltam az egyetlen keletről jött kutató. Ennek köszönhető, hogy tudtam, mi zajlik a világban, s mert mindig egy lépéssel a hazai eredmények előtt járhattam, közvetíteni tudtam kelet és nyugat között. Ebben az időben halt meg Diószegi Vilmos, és Ortutay átadott nekem egy nagy kézírathalmazt, hogy szerkeszsem meg. Ebből lett a szibériai sámánizmust orosz források alapján bemutató anyag. Ezt követően csináltunk egy sámán-konferenciát Sárospatakon, a várban. Ott találkoztak először keleti és nyugati tudósok ebben a témában. Így kezdtem én a sámánizmussal foglalkozni.

– *Aztán ebből több lett mint egyszemélyes kutatói elkötelezettség...*

– Ahhoz, hogy valami mozgás legyen, kellett egy bizottság és egy nemzetközi kutatótársaság, ami aztán rendezhet konferenciákat. A gyakorlatban ez úgy nézett ki, hogy hat azonos érdeklődésű ember összeült, és eldöntötte, hogy meg akar alapítani egy Nemzetközi Sámánkutató Társaságot. Abban az időben még a bejegyzés sem volt könnyű, de nem is volt annyira fontos. Létrehoztunk egy önmagát eltartó folyóiratot és elkezdtünk egy könyvsorozatot. Eleinte az Akadémiai volt a kiadónk, de amikor privatizálták, írásba adták, hogy az „ilyesmi” nem érdekli őket a továbbiakban. Amikor felszámolták az Akadémiai Kiadó raktárát, akkor szerencsére szólt valaki, és egy kisebb összegért megmenthettem a könyveket a raktári készletből. Különben kidobták volna őket. Az új, holland tulajdonos akkor úgy döntött, hogy elég a szótár-kiadás, a többivel nem foglalkozik. Elbocsátották azokat, akik addig tényleges munkát végeztek. Még a korrektorokat is.

– *Könyvek, könyvek, és megint csak könyvek. Írod, szerkeszted, kiadod. Nyilván gyűjtöd is, de ráadásul gyűlnek azok maguktól is. Nem temetnek maguk alá?*

– Ha az ember valahogy bekerül a nemzetközi vérkeringésbe, akkor majdnem minden nap érkezik valami olvasnivaló. Rá kellett jönnöm arra, hogy ha valamilyen kiadványt hoz a postás, akkor azt

még aznap érdemes kézbe venni, mert a következő nap megint érzek valamit, s egyre vastagabb rétegek rakódnak egymásra. Egy idő után maguk alá gyűrnek mindent, mint a guanó. Ezt felismerve rá kellett szoknom a szelektálásra is, fájó szívvel kellett felismernem, hogy vannak olyan könyvek, amelyeket már nem fogok el- vagy újraolvasni. Ez a szembenézés hozza magával, hogy mindent el lehet engedni. Sok olyan félrerakott feljegyzés van, amit nem akarok, nem akarhatok tovább tartani, mert nincs semmi értelme. Még akkor sincs, ha azt gondolom, egyszer fel lehet használni. Szembe kell nézni a kegyetlen igazsággal, hogy erre nem kerül már sor. Ez egyfelől szomorú dolog, másrészt viszont megvan az a tanulsága, hogy szelektálni kell, és ez a szelektálás lehet szembesülés is. Szelektálni kell, különösen abban a korban, amikor az embert azzal „nyugtattgatják”, hogy „nem vesszük át a könyvtáradat, mert – hiába nagyon értékes – nem tudjuk hová tenni”.

– *A könyveknek nem csak befogadója, de – nem csak szerzőként – kibocsátója is vagy...*

– Az Európai Folklór Intézettel kiadtunk egy-két nagyon jó, minőségi kiadványt, a *Hungarian Heritage* címűt például mindenki megdicsérte. Eleinte még a külföldi magyar követségek is használták ajándékként, mert „rendes angol nyelvre” volt lefordítva. Vagy ott volt a Kodály-különszám, amit a költözéskor nem hagyhattam veszendőbe menni, el kellett hoznom, mielőtt kidobják.

– *Néha azt érzem, hogy a töménytelen kiadvány között pont az nem kerül a szemem elé, ami fontos lenne...*

– Gyakran méltatlan körülmények között hihetetlen jó dolgok születnek Magyarországon, ideértve a Folklór Intézet köteteit is. Az utókor talán rá fog csodálkozni arra, hogy lehet olyan munkát végezni, ami valóban a hagyományok megmentését szolgálja.

– *...és talán azt is felismerik majd, hogy a hagyomány fogalmát érdemes tágitani.*

– Én a hagyományok közé számítom Szentkuthy Miklós *Prae* című regényét, de lassan már ide számít a saját munkásságom is, hiszen mi, az Európai Folklór Intézet, voltunk az első olyan intézmény, amely a rendszerváltás után tudatosan vállalta, hogy a hagyományokat a közvélekedés asztalára helyezze. Ez a törekvés a táncházmozgalommal párhuzamosan haladt: a táncházmozgalomé a jó gyakorlat, a mi célunk pedig az elméleti háttér kidolgozása és művelése volt.

– *Ebből a szempontból a Hagományok Háza konkurencia vagy partner?*

– A Hagományok Háza nagyon ügyesen megtalálta ebben a struktúrában a helyét azzal, hogy menti azt, ami archiválható. Én is sok gyűjtésemet odaadtam nekik. A mi feladatunk más: az intellektuális háttér biztosításán dolgoztunk. Az egy másik kérdés, hogy másfél évtized sikeres munka után egyik napról a másikra elcsábították az igazgatóhelyettesemet a Skanzenbe. Ez azért volt érdekes, mert a kulturális örökség szellemi része nem megfogható, az a fejekben, a lábokban, a torkokban, a szívekben van. Hogy ezt a Skanzenbe vinni milyen idea, azt mindenki ítélje meg maga...

– *Nem fértetek bele a struktúrába?*

– Utólag azt mondom, hogy legalább megszabadultunk egy napról-napra zajló küszködéstől. Az alapításnál kapott pénz a későbbiekben mindig hullámozott, a kezdeti viszonylag jó helyzet után egyre nehezebb lett a működés anyagi hátterének a biztosítása. A bizonytalan működés mellett a magunkra rótt feladatok sokasodtak. Kiadtunk régebbi, fontos munkákat, például Keszi Kovács László temetkezési szokásokról szóló művét, vagy az egyik korai dolgozatát a Borsa-völgyi juhászatról – ennek tényleg hagyománymentő szerepe volt. Mi terjesztettük fel a busójárást a világörökségi listára. Közben nem csak kevesebb lett a pénz, de egyre később érkezett meg. Nem lehet úgy dolgozni, hogy az intézet az éves keret-

összegét novemberben kapja meg! A totális nonszensz ideje volt, s bár én felajánlottam a Hagományok Házának, hogy vegyenek át minket, de ott is adott keretek voltak, amibe nem fértünk bele.

– *Hogyan működnek ezek a dolgok a nagyvilágban? Mit tehet hozzá az összképhez az UNESCO-ban szerzett tapasztalatod?*

– Évekig jártam az UNESCO-ba a szellemi kulturális örökség ügyében. Persze, az is elég hervasztó volt, hiszen az ottani diplomaták jelentős része – tisztelet a kivételnek – karrier-diplomata, a néprajzhoz és a kultúrához nem sokat konyítottak, s mi hiába magyaráztuk, hogy ez egészen más, mint amit gondolnak róla. Hiába voltam a közgyűlés ezen szekciójának elnöke.

Azt vettem észre, hogy a főtisztviselők imádnak utazni, és különösen kedvelik az olyan távoli helyeket, mint Kenya, Thaiföld, Indonézia, Bali... Olykor az apparátus felkerekedik és egy különösen jó ellátást nyújtó ingyen nyaraláson vesz részt. A vendéglátó ország ilyenkor persze kitesz magáért, fantasztikus ellátásban részesíti a delegáltakat. Nekem a kenyai történet tette be a kaput. Azt kérték, hogy a résztvevők jelezzék, hogy a Hiltonban akarnak-e lakni, vagy abban a különleges hotelben, ahol Hemingway is megszállt. Erre már azt mondtam, hogy ha ez a legfőbb probléma, akkor én ebben nem akarok benne lenni. Ráadásul egy online tanfolyamon kellett részt venni, hogy mi van akkor, ha terrortámadás ér minket. Ezzel is órákig kellett bíbelődni. Tudom, hogy az ilyesmi csak anekdotikus részletnek tűnik, de ez maga a rögyalóság. Félelmetes, hogy milyen pocskelős folyik! Elmegyünk Kenyába, és elköltjük a többszörösét annak a pénznek, amiből az ottaniak csodálatos dolgokat tudnának megmenteni, dokumentálni?

– *Azért ennyire nem lehet sötét a kép...*

– A nemzetközi kitekintés lehetősége valóban nagyon fontos. Az UNESCO-ban születő kapcsolatok arra voltak jók, hogy néhány kollégával meg tudtuk értetni magunkat. Megalapoztuk a magyarok kulturdiplomáciai szerepét azzal, hogy a szakmai együttműködéssel – észtekkel, finnekkal – gyümölcsöző kapcsolatokat alakítottunk ki. Bár – pont a finnekkel – akkoriban érdekes volt a helyzet, mert őket egy svéd hölgy képviselte mint finnországi kisebbséget. Ebben az a csavar, hogy a finnországi svédekben még él egy fordított hierarchiát tükröző szemlélet; Finnország korábban a Svéd Királyság része volt.

– *Biztos vagyok benne, hogy sok tanulságos történet kerülhetett napirendre. Például, hogyan viselkednek a nagy lélekszámú nemzetek a kicsikkel szemben?*

– Az USA kapcsán többször terítékre került az indiánok ügye, nem is beszélve a „nagy Szovjetunióról”, ahol a kis finnugor népek kérdését kellett – a mi aktív részvételünkkel – napirenden tartani. Talán sokakat meglep, de nem titok, ebből a szempontból Kína, ahol ötvennégy elismert nemzeti kisebbség van, már akkor is példamutatóan viselkedett. Persze, megtehetik, hiszen vannak egymilliárdnyian, megengedhetik maguknak, hogy segítsék a kisebbségek kultúrájának feltárását. Nagyszerű néprajzi kiadványokat adnak ki, persze csak kínaiul. Csak mostanában kezdenek odafigyelni arra, hogy angol változat is készüljön.

Nekem ebben a munkában az lett volna a fontos, hogy a kis népekre koncentráljunk. A nagy népek képviselői ott ülnek, és mentik a saját értekeiket, de pont a veszélyben lévő kis népek hagyományaira nem jut elég figyelem. Az ő értekeiket ki nézi? Ahányszor ezt jeleztem, mindig nagy tapsot kaptam, de ennél komolyabb eredményt nagyon nehéz elérni. Az oroszok és az amerikaiak is támasdnak vették ezt, láttam, hogy szélmalomharcot vívunk.

– *Példamutatással nem lehet tanítgatni a nagyokat?*

– Annak idején ilyesmi járt a fejemben, ezért is javasoltam a busójárást. Úgy gondoltam, hogy példát mutathatunk arra, hogy egy kisebbségi csoport népszokását is előtérbe lehet helyezni. Persze – ki

Elvira Teszida nyenyec sámánnő (Észak-Szibéria, Szalehard, 1998 – fotó: Hoppál Mihály)

Jakut sámánszínház színészei bemutatják a fiatal sámán beavatását (Jakutsk, 1992 – fotó: Hoppál Mihály)

„Soós Jóska, a sámánfestő” (Belgium, 1995 – fotó: Hoppál Mihály)

Kirgiz sámán segítői hívják a szellemeket (Xinjiang, Nyugat-Kína, 2004 – fotó: Hoppál Mihály)

Horcsin-mongol sámán és segítője a szertartás elején (Hailar, Északnyugat-Kína, 2001 – fotó: Hoppál Mihály)

Mandzsú sámán megidézi a szellemeket (Északkelet-Kína, Jilin tartomány, 1992 – fotó: Hoppál Mihály)

„Városi sámánok” felvonulása Budapesten (fotó: Hoppál Mihály, 2000)

Mandzsui hagyományörző együttes tagjai (Északkelet-Kína, Jilin tartomány, 2001 – közepén Hoppál Mihály)

nem mondván – ebben benne volt az az ábránd, hogy talán akkor a románok is hasonlóan bánnak például a csíksomlyói búcsúval. Az ilyen ügyek olyan országokban működnek jól, mint például Bhután, amelynek a képviselői helyi népviseletben jelentek meg. Persze, ott teljesen más a szemlélet, hiszen nem GDP-t, hanem boldogságot mérnek. Ezek a tapasztalatok kulturális tanulságként szolgálhatnak, szolgálhatnak!

– *Vannak olyan országok, ahol adott a szándék, mégsem lehet megoldani egy-egy problémát?*

– Vegyünk egy példát. A törököknél tényleg jól működik a kulturális örökség megmentése, de ők sem tudják megoldani a kurd problémát. Túl nagy falat. A kurdok legalább 25-30 milliónyian vannak, soha nem mentek sehová, mégis, a határok szétszaggatják a területüket. Komolyan kérdelem: egy harmincmillió népek nem lehet országa? Nem messze tőlük egy hárommillió népek él a saját országában. Ezekben a kérdésekben az UNESCO-nak és az ENSZ-nek iránymutatással kellene szolgálnia, miközben a megoldás lehetősége a politikának egészen más szintjén van, olyan magasságokban, ahol a kultúra nem nagyon kap szerepet. Ezzel együtt is azt gondolom, hogy nem szabad feladni, a nemzetközi együttműködésekben óriási lehetőségek rejlenek. Ebben, a nemzetközi, régiós-szintű felelősségvállalásban például Dél-Korea példát mutat, hiszen nem csak a sámánokat mentik, hanem létrehoztak egy dél-ázsiai cetrumot a régió szellemi kulturális örökségének feltárására. Persze, ehhez kell egy virágzó ország, amelyik arra használja a pénzt, amire az való.

– *Evezzünk vissza kicsit a hazai vizekre!*

– Az MTA Néprajzi Intézetében ötven éve – a kezdetektől – dolgozom, két cikluson át vezettem is az intézményt. Az alapítás negyvenéves évfordulója kapcsán szerkesztettünk egy áttekintő kötetet. Voltak, akik fanyalognak akkor, mondván, nem elég kerek az évforduló. Az ötvenéves évforduló most volt januárban, amikor az intézet éppen költözik és dobozokba pakol. Én még októberben szólтам, hogy kellene valamit csinálni, de ugyebár a körülmények... Nagy a bizonytalanság, sok a tisztázatlan kérdés a jövőt illetően.

– *Konkrétan mi a gond?*

– Az új helyen összevonják az összes könyvtárat: régészet, néprajz, művészettörténet... Ezek több tízezres, specializált könyvtárak, amelyekhez eddig könnyen hozzá lehetett férni. Senki sem látja át, hogy ez miként fog működni, fog-e működni egy mamutin-tézményben. Eddig ezek átlátható és emberléptékű struktúrák voltak, lehetett tudni, pontosan kiderült, hogy ki mivel foglalkozik. Úgy látom, megint létrejön egy vízfej, amin keresztül nagyon nehéz lesz bármit elintézni.

– *Volna mintaként szolgáló jó gyakorlat?*

– A népi kultúra vizsgálata azért is fontos, mert a közösségek működésének mechanizmusait lehet feltárni, és a kutatások eredményei társadalmi szinten is hasznosíthatók... lennének, ha lenne, aki komolyan veszi ezeket. A táncházmozgalom attól tudott átütő és sikeres lenni, hogy kis közösséget szimulált. A kis közösségek vizsgálata működő mintákat adhat.

– *A néprajz lenne az intézményszervezés mintaadója? Nem inkább a szociológia?*

– Ha megcsinálunk egy kisváros-monográfiát, akkor abban benne van a komplexitás. A néprajz abban különbözik a szociológiától, hogy a néprajzos szükségszerűen leül beszélgetni Pista bácsival, Juli nénivel, és így végez mélyfúrást. A szociológia inkább – több ezer ember bevonásával – reprezentatív mintát vesz, és a százalékokra figyel. A kérdőívek kitöltésénél mindig vannak linkségek, és a kérdezőt ott eleve mennyiségre fizetik, ami terepe lehet a svihákságnak. A szociológia a kérdőíveivel a felszínt mutatja...

– *...ami szintén fontos...*

– ...de a néprajz a felszín alá néz, és az emberi megközelítést tartja elsődlegesnek.

– *Idén is megjelent a Helikonnál egy könyved a sámánokról (Sámánok – Régen és ma), most került kezembe a Török hagyatékok című kötet, amelynek egyik szerkesztője voltál. Nem tétlenkedsz. Milyen terveket dédelgetsz még?*

– A hátralévő nagy feladataim között első helyen tartom, hogy az Ipolyi-féle Magyar mythologia XXI. századi változatát megírjam. És mindenféle kisebb dolgokat is tervezek. A Helikonnál tervbe van véve egy kötet, amelynek a témája „a sámán mint művész – a művész mint sámán”. Sok olyan interjú készíttettem, amelyekben fontos szerepet kap, hogy a mai művészek a saját tevékenységüket a sámánokéhoz hasonlíttják, vagy azzal azonosítják.

– *Alkotásmódszertani szempontból?*

– Persze, hiszen a művészeti alkotás sokak számára egyfajta révült állapot. Sok idézet utal erre, Adytól és másoktól is.

– *És az állítás megfordítása?*

– A sámán énekel, dobol, táncol, áldozati rítust szervez, és költőként teljesít, sőt improvizál is, ha kell. Ezek a dolgok arra utalnak, hogy a sámán volt az első művész.

– *A felvetés logikus, de mi a magyarázat?*

– Kiből lett sámán? Abból, aki nem tudott vadászni, mert valami – például egy betegség (sámánbetegség) – megakadályozta ebben. Ilyen helyzetben kellett „kitalálnia magát”. Márpedig a mai fogalmaink szerint az ember vagy sportoló vagy filológus alkat. És ez a kettő nagyon ritkán jár együtt! Például Somfai Kara Dávid egészen kitűnő futó.

Az emlékirataimat is meg kellene írnom. Hosszú évek óta vezetnek naplót, vagy legalábbis feljegyzem az eseményeket, történeteket, vagy – és ilyesből is bőven akad – a dolgok hátterét, ami mások számára nem nyilvánvaló.

Ifjúkoromban, amikor az egyetem után felkerültem a fővárosba, Antall József keze alatt dolgoztam. Ebből a korszakból is sok érdekességet mesélhetek, ahogyan a rendszerváltás körül is sok furcsaságokat láttam, olyan dolgokat, amiket mások talán nem vettek észre. És vannak olyan történetek is, amelyekről sokan tudnak, de soha-soha nem írtak le róluk egy fél mondatot sem.

– *Az új Magyar mythológiát miként kell elképzelni?*

– Abból érdemes kiindulni, hogy óriási gyűjtések történtek 1854 óta. Ipolyi után előkerült sok olyan anyag, amit ő még nem ismerhetett. Ráadásul megváltozott a mitológiához való hozzáállás és a módszertan is. Itt az ideje, hogy megírjam, mit tudunk ma erről a kérdéskörrel. Orosz és finn barátaimmal kitaláltuk még az 1990-es évek közepén, hogy a finnugor népek mitológia-kutatóival megíratjuk a saját népeik mitológiáját. Ez a folyamat elindult, és ezek a tanulmányok nem csak oroszul jelentek meg, de a vizsgált nép saját nyelvén is. Nyolc mitológia készült el, ami szép eredmény, ha nem azt nézzük, hogy a finnugor kisnépekből van vagy tizenegynéhány. Az Akadémiai Kiadónál ezek meg is jelentek a finnek anyagi támogatásával. Éppen az, aki a finn mitológiát írta, sajnos a nagy munka közben meghalt. Én meg itt toporgok a hetvenöt évemmel egy nagy projekt közepén.

Szükségem volna egy olyan évrre, amikor csak ezzel foglalkozom. Az előkészítés megtörtént, az alapanyag itt van a kezem alatt dosz-sziékban, dobozokban, már „csak” meg kell írni.

– *Mi a tanulsága az eddig megjelent finnugor mitológiák összehasonlításának?*

– Az összkép meglehetősen érdekes, és úgy tűnik, hogy a magyar mitológia meglehetősen kívül esik a finnugor népek mitológiai rendszerein. Azt kell megnézni, hogy akkor viszont milyen rendszerhez köthető. Mondjuk az altjai törökökhöz? Vagy valami még nagyobb rendszerhez, amiben még a koreai is benne van?

– Ez maga a kérdés?

– Az biztos, hogy ebből a szempontból a „finnugor kosárba” nehéz belegyömöszölni a magyarokat. Én már ezt is eredménynek tartom, de ahhoz, hogy valami biztosat mondhassunk, még nagyon sokat kell dolgozni. Ha a többi finnugor kisép mitológiája is elkészül, akkor talán olyan összehasonlító eredményeket tudunk felmutatni, amiket nem lehet elkenni, félremagyarázni.

– Van ilyen szándék?

– Az emberek hajlamosak arra, hogy sokat beszéljenek és komoly állításokat tegyenek ismeretek hiányában is. Például vannak, akik nem érvek mentén, hanem zsigerből ellenzői a finnugor elméleteknek, de közben például azt sem tudják, hogy mit tagadnak, és nem nagyon van mit állítaniuk. Ebből a szempontból nagyon sok érdekesség van a törökségi népek mitológiáiban. Sok apró és finom dolgot kell egymás mellé rakni, ráadásul az ehhez tartozó szakirodalom zöme csak oroszul elérhető. Az Ivanov és Toporov nevű orosz kutatók nagyon szépen elvégezték ezt a munkát a szláv népek tekintetében, ami nagy segítség az én munkámhoz is, de önmagában még ez sem elég. A perzsa-iráni mitológiák is számtalan olyan jellegzetességgel bírnak, amiket ma már nem lehet figyelmen kívül hagyni. De ehhez is egy külön ember kell, hiszen a mitológia-rekonstrukciók módszertanát is meg kell vizsgálni, még az összehasonlítás előtt.

– Sokan vannak, akik ezekre a kérdésekre csak legyintenek, és azt mondják, hogy ennek nincs jelentősége, értelme a XXI. században.

– Ez az egyik legfontosabb identitásadó alapanyag az etnikus identitás számára. Amikor azt mondjuk, hogy *Adjon Isten!*, akkor nem csak azt mondjuk, hogy *Szevasz!* és *Jó napot!*, és nem is azt mondjuk, hogy manapság oly’ divatos, hogy *Szép napot!*. A mi köszöntésünkben hivatkozunk egy felsőbb lényre, akiről ezzel feltételezzük azt is, hogy tevőleges résztvevője a mindennapjainknak. Ezzel a köszöntéssel egy kulturális kijelentést teszünk.

– ...ami akkor is működik, ha nem is sejtjük a háttérét?

– Persze. Lehet ezt hosszabban is magyarázni, de tulajdonképpen ez a lényeg. Az érvényes mitológia-elméleti dolgozatok szerint öntudatlanul is reflektálunk valamire, ami része a hiedelemvilágunknak és az értékrendünknek is.

– Ezen logika alapján visszakérdezek a „sámánművészekre”. A művész akkor is lehet sajátos értelemben sámán, ha nem is hallott a sámánokról?

– Ez a kultúrának az a tulajdonsága, ami szerintem rettentően fontos. A belső törvényszerűségek működtetik a választásainkat, az apró kis döntéseket – etikaiak és mindennapiak –, szabályozzák az élet minden területét. Magyarán, úgy befolyásolják a legfontosabb döntéseinket, hogy közben észre sem vesszük, hogy működnek. Nagyon mély összefüggések vannak a háttérben.

– Tehát akkor a művészek sámánságával annyi a dolgunk, hogy észrevesszük, felismerjük és rámutatunk.

– Ezt próbálom megmutatni, és azt, ami ebből következik. A kultúránk nem annyira változékony, mint hisszük. Az, ami az identitásunk alapját képezi, valójában egy „háttérben futó program”. Rendszerek jönnek-mennek, összeomlanak és újraépülnek, de közben a háttérben, az emberben magában minden működik úgy, ahogyan kell. Hiába volt a hosszú kommunista időszak a Szovjetunióban, az összeomlás után a sámánok előjöttek. És ugyanazt csinálják, amit évezredek óta.

– ... és ebből még meg is élnek.

– Mi mást tehetnének egy olyan világban, ahol nincs más munkalehetőség? Ráadásul sámánnak lenni nem kis munka! Keleten a sámánság virágzásnak indult, sámánközpontokat építenek, ahol

*Daur beavatási sámánszertartás
(Hailar, Északnyugat-Kína, 2003 – fotó: Hoppál Mihály)*

nem csak tanítják a jövő sámánjait, de fogadják a világ minden részéből érkező turistákat. Ebben tetten érhető a kultúra önszabályozása. Demokráciát építeni külső hatásra ott, ahol az öregek szava a döntő, szinte reménytelen vállalkozás. De, ha ezt felismerjük, akkor talán nincs is akkora baj. Keleten, ahol az öregek összeülnek és mindenek felett állnak, nehéz elképzelni, hogy a nyugati értelemben vett demokrácia átütő sikereket érjen el. És ez nem feltétlenül úgy baj, ahogyan ezt sokan képzelik. Egy tapasztalt és bölcs öreg már nem nagyon lehet korrumpáltni, hiszen neki már mások a szempontjai. Nem lehet szűklátókörű, és tudnia kell, a fia és a családja jóléte bele kell hogy ágyazódjék a nagycsalád és a tágabb közösség jólétébe. Úgy kell jó döntést hozni, hogy a következő generációk jólétét kell biztosítani. Ez egy egyszerű rendszer, amit az a kultúra kitermelt, de sok esetben kevesebb kételyt ébreszt, mint az általunk üzött demokrácia, amelyben a széles néprétegek hoznak döntést. Halkan kérdelem: milyen és milyen minőségű információk alapján születnek ezek a döntések mifelén?

A Kaukázusban megfigyelték, hogy a problémát megvitató öregek szinte csak közmondásokban beszélve járják körül és közelítik meg az adott aktuális problémát. A közmondások – népi bölcsességek – ütköztetése során alakul ki a konszenzus. Azért ezt nehezebb manipulálni, mint azt, hogy ki hová húzza a papíron az ikszet. Ne kerteljünk, csak mert ez olyan kérdés, amiről sokaknak kényelmetlen beszélni! A demokrácia sok esetben a könnyen manipulálható, szinte írástudatlan és műveletlen többség kezébe ad olyan döntéseket, amelyek már a kérdés megfogalmazásával eldőlték. A manipulációnak ma egészen elképesztő technikái vannak.

– Nem hangzik jól!

– Naná, hogy nem! De ami igazán fontos, az az, hogy ezek a technikák értelemszerűen nem működnek, nem működhetnek a kis közösségekben, ahol az embereknek közvetlen ismereteik vannak a döntés témájáról ugyanúgy, mint a döntéshozókról. Mindenki ismer mindenkit, tudja, ki az, aki buta, és azt is, hogy ki az, aki a piától vagy pénzért bármire képes lenne. Vannak olyan mérések, amelyek szerint egy ilyen közösség nagyjából százötven emberig tud jól működni, ha ennél többen vannak, akkor már romlik a döntések határfoka. A néprajznak ez lenne a feladata. A kultúra működésének belső törvényszerűségeire kell(ene) rávilágítani. Én ezt próbáltam az Európai Folklór Intézettel, ezt próbáltam bevinni a köztudatba. Mert ez volna a néprajz igazi feladata!

– *Ez az, amire senki nem mondhatná, hogy üres fecsegés.*

– Ha a politikusok felismernék, hogy mennyire fontosak a saját kultúránk belső törvényszerűségei, akkor másként lehetne építkezni. Mert ha azt mondom, hogy *Adjon Isten!*, akkor azzal egészen mást mondok, mint amikor édelgünk, hogy *Have a Nice Day!*. Ha egy ilyen jelentéktelennek tűnő momentumot veszni hagyunk, akkor azzal elveszítünk egy elemet és rongáljuk az egész rendszert. Ezek nem „véletlen ügyek”, ez a dolog lényege. Ez motivált engem arra, hogy száznál több kiadvány megjelentetése felett bábáskodjam. Ebben az a furcsa, hogy a legjobban a törökökkel lehet együttműködni...

– *...a százötven év ellenére...*

– ...vagy inkább azzal együtt. A törökökben él irántunk egyfajta szimpátia, s azt gondolom, ebben nagy szerepe van annak, hogy a népi emlékezet legmélyebb rétege messzebbre nyúlik az időben, mint a történészek munkája. Az írók alapján dolgozó írástudók egészen másfajta történelmet képesek felmutatni, mint ami a kollektív emlékezetben él. Szkepszisünk persze erőre kaphat, ha megnézzük, hogy az elmúlt évszázad nagy rendszerváltozásai mennyire megváltoztatták a történelmi ismereteket. Persze, akad egy-egy nagyszerű történész, aki képes az objektivitásra és kellő rálátásra van a témára. De ők is másodlagos, írott forrásokból tájékozódnak, s az már egyéni képesség és érzékenység kérdése, hogy ezekből mennyire képesek kihüvelyezni az igazságot. És ez az a pont, ahol újra elő kell venni a szemiotikát, ami megújította a kutatási módszereket, és elkerülhetővé tette az elfogultságok jelentős részét. De ez is csak ideig-óráig működik. Amikor megszokják, és elvész az újdonság varázsa, akkor egyre többen legyintenek csak: a szemiotikának már lejárt az ideje.

– *Lejárt?*

– Nem, sőt, a világ sok részén most kezdődik a szemiotika előretérése, mert érzik-látják, hogy ez tényleg egy újfajta megközelítési lehetőség. Érdemes odafigyelni a tudomány belső változásaira, hiszen – bár vitathatatlan a tudomány állandó fejlődése, mégis – vannak olyan elemek, amelyek lassabban avulnak. Meggyőződésem szerint a szemiotika ilyen. Ez nem olyan, mint a technikai fejlődés, aminek gyakorlatilag az a célja, hogy mielőbb elavuljon.

– *Mire jók, mennyire igaziak a mai sámánok?*

– Születnek tudományos dolgozatok ebben a témában, van olyan fiatal kutató, aki áttekintette a Magyar Táltosegyházat és a táltosok, sámánok csapatát. Ezek a fura szerzetek rendszeresen összegyűlnek Dobogókőn, legutóbb állítólag ötvennél is többen voltak, és én elhatároztam, hogy a közeljövőben megnézek egy ilyen összejevetelt. Ez azért mégsem focimeccs, valami másért mennek az emberek! A jelenség mögötti spirituális háttér érdemes a kutatásra, hiszen az ilyen jellegű mozgalmak időről-időre erőre kapnak, és embereket mozgatnak meg. Én, fiatal koromban, amikor absztrakt festő is voltam, a zen buddhizmussal kokettáltam, talán mert nem látszott ez a sámánkultúra. Van abban valami zavarba ejtő, hogy egyszer csak fiatal vagy meglelt emberek úgy gondolják, hogy nekik sámándo- bot kell csinálni, és az életformájukhoz hozzátartozik a tarsoly- lemez, a bőr tarisznya. Azt hiszem, hogy – túlhabszásaival együtt is – ez egy pozitív jelenség. Éppen ezért elítélem azokat, akik ezt kigúnyolják. Alapvető félreértés az, hogy a kultúrának bármely működő eleme kigúnyolható. Ez olyan, mintha a sokszínűség ellen akarnának támadást intézni. A kulturális rendszerben működő dolgok már létezésük okán is tiszteletet érdemelnek. Ha ez arról szól, hogy ezek az emberek közösen dobolnak, akkor ennek így, önmagában máris van értéke. Nem kell vigyorogni és viczorogni: tisztelni kell. Tisztelni kell, mint azokat, akik keresztet vetnek a templom előtt elhaladtukban. Ha ezeket a jelenségeket és az embereket elutasítjuk, akkor ennyi erővel elutasíthatjuk nagyanyánk főztjét, azt, ami-

ről mindenki azt gondolja, hogy semmihez nem hasonlítható érték. Azok a dolgok, amelyek nem képviselnek értéket, maguktól is el fognak tűnni. Ne legyünk ezeknek a jelenségeknek szűklátókörű bírái!

Mostanában jellemző, hogy minden falucska megpróbál valami hagyományt előásni, amire fesztivált építhet. Van ennek veszélye, persze, de még mindig jobb ez a furcsa hibrid jelenség, mint ha megpróbálnák irtani. Az UNESCO-ban az is a feladataink közé tartozott, hogy támogassuk az ilyen jelenségek fennmaradását, és ezzel talán a letisztulását is. Az volt a furcsa, hogy a „nagy nemzetek” részéről nem volt erre készség. De ez sem furcsa, ha a termelés oldaláról nézzük, és tudomásul vesszük, hogy ebben a globalizált világban ők terjeszkedni akarnak, homogenizálni, piacot teremteni, és a megtermelt árut eladni. Ebben az összefüggésben a kis népeknek nem csak feladata, de kötelessége, hogy a saját kultúrájuk elemeit megőrizték, és továbbadják. Ha ezt nem csináljuk, akkor marad az orosz, a kínai meg az angol, és talán még a francia kultúra is „mehet a levesbe”.

– *Tehát akkor a bölcsész finnyásságot félre kell tenni egy-egy falusi re- tesfesztivál kapcsán?*

– Sőt, nem csak azt, de a politikusi szűklátókörűséget is. Vannak erre jó példák. Nem véletlen, hogy az UNESCO-üléseken az arabok, egyes afrikaiak vagy éppen a nepáliak nemzeti viseletben jelennek meg. Nem szégyenkeznek miatta. Nem ciki. És tényleg nem az! Ahogyan a világ elismerte a táncházmozgalom jelentőségét: ez az, amiben sikerült valami olyasmit kidolgozni, ami hozzájárul egy érték megőrzéséhez.

– *Hetvenöt év nem csekélység, van valami titok a háttérben?*

– A családi háttér nélkül nem jutottam volna idáig, ezt a munkát csak egy támogató háttér mellett lehetett elvégezni. Feleségem is néprajzos, még az egyetemen ismerkedtünk meg. Áldásnak bizonyult, ahogyan ő képes volt támogatni engem. Saját tapasztalataim alapján gondolom azt – a látszólagos politikai korrektséget félretéve –, hogy a család mint olyan, megkérdőjelezhetetlen. Család nélkül semmi nem megy rendesen. A világ legtöbb kultúrájában a család szent. Szükségszerűen a család az alapja a kisebb közösségeknek, amelyekből aztán felépülhet a működő társadalom. Az érzelmi szálakat, egymás segítségét, a nagycsalád működését nem látom, mivel lehetne kiváltani. A mi nagycsaládunkban rám hárul a feladat, hogy karácsonykor összehívjam a rokonságot. Ezek az össze- jövetelek olyan érzelmi többletet adnak, amit nem lehet máshonnan megszerezni.

Nem véletlen, hogy a régiék összetartották a családot, s amennyire lehetett, egymás közelében laktak. Naná, hogy voltak konfliktusok, ezt egy működő rendszerben nem lehetett kiküszöbölni, viszont volt mód és igény a konfliktusok kezelésére és megoldására. Ha ezeket a mechanizmusokat hagyjuk elpusztulni, akkor a társadalmat romboljuk le, és nem marad az egész fent vázolt modellből semmi más, csak a konfliktus. A néprajz, a társadalomnéprajz képes arra, hogy ezeket a folyamatokat feltárja és bemutassa. Egy-egy régiót csak akkor lehet egyben tartani, ha tudjuk, hogy az meddig tart, hol van az együttműködés határa. A jászok és kunok jól együttműködnek, de más csoportok esetében már lehet, hogy hiba lenne a nem létező együttműködés erőltetése. A társadalom a saját szabályai szerint működik, és ezeket megpróbálni mesterségesen felülírni olyan, mint a folyók folyásirányát megfordítani. Ezek a folyamatok, a nyelvi fordulatok, a gesztusok mind-mind évszázadok-évezredek hagyományából alakultak, formálódtak és formáltak minket. Ezeket meg lehet és meg kell ismerni, mert az ezek nélküli változtatási kísérletek szükségszerűen torzulást okoznak, és ráadásul hosszú távon bukásra vannak ítélve.

Grozdits Károly

Erdélyi Tibor 85 éves

ÖNÉLETRAJZ

Azon a vidéken születtem, „ott, hol a kis Túr siet beléje”, ahol megszületett a magyar Himnusz, ahol mindig hiányzik a hetedik krajcár, ahol fatornyos a református templom. Itt győzött II. Rákóczi Ferenc, itt temett a legtöbb rebellis. Ezen a vidéken, az isten háta mögött, nagyon szegények az emberek, de vendégüknek odaadják az utolsó falatjukat is.

A Partiumhoz tartozunk, ezért Erdélynek nagy a hatása építészetünkre, étkezésünkre, szokásainkra. Én még láttam a falumban bőgatyás embert. Részt vettem lekvárfőzésben, fonóban, kántálásban, farsangolásban, dörzsölőben, kukoricahántásban, vetésben, aratásban, temetésben, lakodalomban. Részesem voltam a klasszikus paraszti életnek.

1932. május 27-én születtem Csengerben, ahová szüleim Uszkából jöttek bútort vásárolni. Az elemi osztályokat Uszkában végeztem. Mikor Felvidéket visszakaptuk, beiratkoztam Tiszaújlakra, polgári iskolába. Édesapámat elvitték „málenkij robotra”, ott halt meg – négy gyermeket hagyva maga után – harminckét másik uszkai emberrel együtt.

1948-ban Budapestre jöttem és asztalos-restaurátori szakmát szereztem az Iparművészeti Múzeumban. Később leérettségiztem, elvégeztem a kihelyezett főiskolai népművelés–könyvtár szakot, tanultam esztétikát, dramaturgiát.

1952-ben Rábai Miklós – százötven fiú közül kiválasztva – felvett az Állami Népi Együttesbe, ami abban az időben valóság-

Vujicsics-Létai: Kunsági pásztorbotoló

gos csodának számított. Leendő páromat, Semperger Ilonát itt ismertem meg. 1957-ben az együttes táncosai és Rábai Miklós jelenlétében mondtuk ki a holtodiglan-holtomiglant az uszkai fatornyos református templomban, és ez a mai napig is érvényes. Két fiunk született, Tibor 1964-ben, József 1968-ban, tőlük négy unokánk: Zsófi, Anna, Mónika és Virág.

Kineveztek magántáncosnak. Sok-sok szerep eltáncolása után a legnehezebbet osztotta rám Rábai Miklós: a Kisbojtár rablóvezérének alakját. Többször eltáncoltam a Szegeci Szabadtéri Játékokon, az Erkel Színházban, sőt televíziós film és készült belőle.

Az Állami Nép Együttessel több mint ötven országban léptem fel. Hat évig vezettem a Duna Művészegyüttest, majd szintén hat évig a szolnoki Tisza Táncegyüttest. 1972 után, kisebb megszakításokkal, a Vadrózsák vezetője voltam. Jelenleg két csoporttal, a Cavintonnal (a Vadrózsák senioraival) és az adyligeti Botladozókkal foglalkozom.

Együtteseimmel a különböző néptáncfesztiválokon tizenkilenc díjat nyertünk, köztük a Zalaegerszegi Kamaratánc Fesztivál nagydíját.

Koreográfusként dolgoztam különböző filmekben, az Operában és más színházakban. Több mint százötven koreográfiát készítettem. Ma is részt veszek országos zsűriokban.

1977-től – harminc éven át – minden évben magyar néptáncot tanítottam Japánban, ahol tanítványaim száma meghaladta az ötezret. 2000-ben Ausztráliában tanítottam, és koreográfiát is készítettem.

A Magyar Televízió „Egy boldog ember” címmel portréfilmet forgatott rólam. „A néptánc hídján” címmel filmet készítettek tanításomról Japánban, a „Kincsestár” című műsorban pedig másfél órás élő adásban mutatták be munkásságomat. Azóta elkészült a „Névjegy másként” és a „Bagoly” című műsor is.

Táncosi pályafutásom során, az Állami Népi Együttesben sem szerettem volna elveszíteni a fához való hűségemet. Hogy lehetett ezt megvalósítani? Úgy, hogy mindig vittem magammal faragnivalót, megfaragtam a csanakot, mángorlót, tülköt és hazahoztam. Az első kiállításom nagy sikere teljesen megváltoztatta az életemet, ez különö-

Daróci: Palóc lánytánc

sen érvényes másodszori nyugdíjba menetelemtől fogva. Azóta éjjel-nappal faragok. A Püski Kiadó 1996-ban jelentette meg „Erdélyi Tibor faragó művészete” című könyvet. 2006-ban saját kiadásomban jelent meg az „Erdélyi Tibor használati tárgyai és szobrai” című, valamint a népi szobrászati könyvem is.

Ha népi szobrászati, „Kapoli”, „betlehemes” vagy kézműves pályázatra küldtem, vittem faragásaimat, mindig részesültem díjban. Az „Élő Népművészet” kiállításokra vitt pályázati munkáimért négyszer kaptam Gránátalma-díjat.

Az ország sok nagyvárosában rendezek kiállítást munkáimból. Ezt könnyű megtenni, mert eladásra nem dolgozom, így valamennyi faragásom a tulajdonomban marad. Egyedül a kecskeméti Népi Iparművészeti Múzeumban vannak tárgyaim.

1992-ben, Uszkán elkészítettem a „málenkij robotban” odamaradtak és a II. világháború idején elhurcolt három zsidó család emlékművét. Jutalmul a község díszpolgárává avattak. Az egyik zsidó család, a Fischerek, hálából minden ingatlanukat felajánlották az uszakai önkormányzatnak. Negyven évig nem volt szabad a „málenkij robotról” beszélni. 1992 óta a hozzátartozók letehetnek egy szál virágot szereteteik kopjafájára, a három zsidó család tagjai egy-egy követ a „mózesi kőtáblára”.

A táncsal való kapcsolatom ma is folyamatos.

Amit leírtam, az nem érdem, hanem állapot. Egész életemben azt tehettem, amit nagyon szerettem, így lehettem a faragók között a legjobb táncos, a táncosok között a legjobb faragó.

Erdélyi Tibor

(A Népművészet Mestere, népi szobrász. A szerző saját kiadása, Budapest, 2010.)

Vujicsics-Rábai: Drágszéli táncok

ELISMERÉSEK

VIT I. díj (tánc kategória, koreográfus kategória), 1955.; Népi iparművész cím (faragás kategória), 1970.; SZOT-díj (koreográfus kategória), 1985.; Népművészet Mestere cím (faragás kategória), 1998.; A Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje, 2002.; Gránátalma-díj (Élő Népművészet pályázat), négy alkalommal; Király Zsiga-díj (faragás kategória), 2004.; Mesterremek-díj, 2005.; Kapoli-díj (faragás kategória), 2006.

*

IDÉZETEK

NOVÁK FERENC: „Az a csodálatos az ő életművében, hogy a lábával gyönyörűen csipkézte a levegőt, és most gyönyörűen csipkézi a fát.”
BORBÉLY JOLÁN: „Mindig segítségünkre volt. Bármikor mentünk gyűjteni, öneki tudni kellett, és – ha csak tehette – csatlakozott. Nagyon szerettük mint barátot és mint embert is. Szerettük, mert igaz ember. A nyolcvanasok ne feledkezzenek el egymásról, mert eggyel, kettővel, hárommal ide vagy oda, ha születésnapjuk van, megérdemlik már, hogy főhajtást kapjanak. Én most Erdélyi Tibor előtt fejet hajtok, mert én nagyon jó embernek ismerem őt.”

MIHÁLYI GÁBOR: „Ő még a Rábai-féle stílusból volt képes átállni egy másik világra. A hetvenes évek táncházmozgalma egészen más gondolkodásmódot, más színpadi jelenléteket, más esztétikát kívánt, mint az addigiak. Én a többi között azért becsülöm nagyon Erdélyi Tibort, mert képes volt erre a nagy átváltozásra, és az újban is nagyot tudott alkotni.”

BELECZ JÓZSEF: „Mutasd meg azt a táncot, csináld meg olyan szinten, amilyen szinten azt csak lehet, de mondd valami gondolatot is! Erdélyi Tibornak mindig kellett gondolatot mondani. Hogyha csak egy nyúlfarknyit, akkor annyit, de kellett.”

ERDÉLYI TIBOR: „A köztudatban, a közbeszédben – már a táncos közbeszédben – elterjedt, hogy minden valamirevaló koreográfusnak van egy mondata, amit aztán egész életében csócsál. Az én ilyen mondatom, az mindig a hatalommal való bibelődés. Borzasztóan utálok a hatalmasokat, a hatalommal visszaélőket, a kiskirályokat, és mindig az egyszerű emberek pártján vagyok.”

(Az idézetek a 2017-ben készült „Gyémántlakodalom” című dokumentumfilmből származnak; rendező-operatőr: ifj. Erdélyi Tibor)

Táncháztalálkozó 2018

2018.
ápr. 13–15.

Lovász Irén: Női hang

Gyógyító hangok III. / Siren Voices 2017

Lovász Irén pályáíve tudatosan végigvitt, tudósként és művészként is valamennyiünk hasznára váló munkásság. A nehézségeket is megélő, ám ezeket hajtóerőként használó, azokból mindig erősebben felálló igazi nő sorsa az övé. Lovász Irén kétféle pályájának útjai összetartanak. Kevesen teszik, amit ő: művészi alkotást hoz létre a tudomány igénybevételével. Egész életútja, munkássága, tanári léte, embereket összehozó Dalköre mind ugyanazt a célt követi: figyelni az emberekre, segíteni, ott lenni és gyönyörködtetni.

A Gyógyító hangok sorozat előző lemezei (*Égi hang*, *Belső hang*) most egészültek ki a harmadikkal, a tervezett negyedik maga a *Gyógyító hang* lesz. Lehetetlen nem észrevenni az ívet: az *Égi hangban* a fentvalót hívja segítségül. Fohászkodik az erőért, hogy gyógyítani tudjon. A *Belső hang* a mintegy önmagát megtisztító, a gyógyításra felkészülő mester hangja. A *Női hang* immár tisztázza a dolgot: a női erőket veszi igénybe, a nőiség fegyvereit használja okosan és segítően.

Tiszta, egyenes sor ez, logikus és szép, mint Lovász Irén munkái általában. Meggondolt, érett visszatekintés a megélt női léte, tanácsokkal, vigasszal és biztatással annak, aki hallgatja. Igényes és tiszta muzsika.

Az énekesnő élete delén sok mindent tud az emberi életéről, rengeteget a női létéről. Ahogyan a bevezetőben írja: „A magyar néphagyományban megénekelt női szerepek, sorsok és lelki rezdülések mellett saját családi, női mitológiám elemei is megjelennek itt. Vannak olyan tapasztalatok, érzések, helyzetek, élmények, amelyekre csak saját szöveggemmel, dalaimmal tudok felelni.”. Ezért hallhatjuk a menyasszonyságot meg-

idéző *Leányálom* című dalban a saját versét. De övé az utolsó szó is: *Életerő!* Mert erről van szó: nőnek, igazi, öntudatos és segítőkész, ugyanakkor erős és támaszra szoruló, okos és másra felnéző nőnek lenni nem könnyű. Pedig csak így lehet.

A zeneszerző, illetve feldolgozó maga az énekes, valamint Hortobágyi László, aki az 1995-ös első lemezeknek és azóta több másikkal is munkatársa volt. Nem zeneszerzői feladat ez valójában, hiszen csak akkordokat, dallamrészleteket, hangulatokat kapunk aláfestésül vagy elválasztásként. De úgy, mintha azok a dallal együtt születtek volna. A kíséret szerves részévé válik a dallamoknak.

A lemez a női élet pillanatait énekl meg. A gyermekként várt és elképzelt asszonysorsot, a menyasszonyság utáni vágyakozást, majd ennek megvalósulását, ami után hamar kiderül: lám, nem is olyan vidám ez. El kell szakadni a biztos anyai öltől.

Az asszonysors e dalok élőhelyén, a paraszti világban nem egyszerű. Bánattal, szomorúsággal teli, ahogyan a dalok is mutatják. Lovász Irén néprajzkutatóként számos sorssal találkozott, parasztasszonyok meséltek neki.

A lemez ajánlása pedig Erdélyi Zsuzsannának, a példaképnek, a nagy elődnek szól.

A női lét kétféle kapaszkodik: először fel-felé, az édesanya felé, aki nemcsak óv, véd, de példa is. A másik fogódzó a továbbadott élet, a gyermek gondozása, nevelése. Lovász Irén lemezének egyik legmeghatóbb, ugyanakkor zeneileg legizgalmasabb része az, amikor édesanyjával együtt énekel. Pontosan együtt haladnak, mert ugyanúgy gondolják a dolgokat.

És megmutatja azt is, hogyan altatta gyermekeit, az ikreket, amikor kicsik voltak. Ez is saját improvizációja. Egészen más

lesz itt a hangja, szinte látjuk az aludni készülő kisgyermeket.

Gyermekhangot hallunk a lemez elején és a végén. Három tízéves kislány énekl a gyermekjátékdalokat, majd a napot, esőt hívó, az élet továbbadását sürgető záró számot.

A lemez vége felé felcsendül a *Fehér Anna balladája*, a halálraitélt húga balladatípus egyik változata. A testvére szabadulásáért a szüzességét odaadó leány átka, teremő erjű szava, mely a megszegyenyített, becsapott nő utolsó erőfeszítése.

Ezen a lemezen a bánat hangja erősebb, mint a vidámságé. Azt mutatja: más is így él, másnak is ez a baja. Ezzel vigasztal. És mert igaz, mert megélt minden pillanata. És mert erőt adó és biztató. Utolsó zeneszáma mintegy összefoglalása az egész alkotásnak, nemcsak a zeneáradatnak, de a női létnek is:

*Földanya magja,
Égapa harmatja
Öntözi egyre,
áldja eső.*

*Így bújik rendre
földi életre
minden elő:
Életerő!*

Lovász Irén dalai gyógyítanak, mert tapasztalatból szólnak, meggondoltak és erjűk van. Hitelesek. Ezek a zeneszámok arra készítetik a hallgatót, hogy magába nézzen. Az énekek szépek és nagyon jó elmélyedni bennük.

Ajánlást adott hozzá a Magyar Zeneterápiás Egyesület. A kiadvány megjelenését támogatta a Nemzeti Kulturális Alap, a Béres Alapítvány, a Moksa Csepp és a Márai Sándor Kulturális Alapítvány.

Fehér Anikó

**Hangszerek, Tokok,
Kellékek, Javítás**

**Népzenei CD-k teljes választéka
ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK
KEDVEZMÉNY**

Cím: Budapest VII., Dohány u. 84.
Bejárat az Almássy utca felől
telefon/fax: 351-3341,
Mobil: 06/30 954-9903, 06/30 399-5042
E-mail és Web Site:
pro@t-email.hu, http://www.afolk.hu

Nyitva tartás:
hétfőtől csütörtökig: 10:00-17:30,
pénteken: 10:00-17:00

Darabka idő a Vlegyásza alatt

Erdélyi utakon

Másfél évtizede jutottunk el először Erdélybe. A „Tündérbert” addigra képzeletünkben maga volt „a” mágikus hely a fejedelmek lábnymaival, óriási erdőszékekkel, a székekkel és jó nagy adag sejtelmességgel. Ebben a fő ludas az apám volt, akire a hetvenes évek csehszlovákiai szürkeségében revelációként hatott az erdélyi táncmuzika népzene feltűnése és – ezzel szoros összefüggésben – a magyarországi táncmuzikozás felújítása. A népzene rezgése egy egészen új világ üzenetét hozták el hozzánk, a Csallóközbe is. Úgyhogy aztán ment, szinte minden évben. Barátaival rozoga autókkal vágtak neki a Királyhágónak és az azon túl kanyargó földutaknak, mindig felpakolva gyógyszerekkel, tartós élelmiszerekkel és a gyerekeknek szánt édességgel. Hazatérve pedig elbeszéléseivel és fényképeivel sikeresen építette fel bennünk az erdélyi magyar világ misztifikált képét.

*

Most is látom a széki fotókat a padsorokban ülő kislányokról és fekete hímzett kendős lányokról, vagy azokat, amelyek egy esküvőn készültek, amikor még mindenki népviseletben járt, és a román kommunista diktatúra nyomasztó légköre ellenére is nagy örömmel és kíváncsisággal látták vendégül a távolról érkező, váratlan betoppanókat. A vegzatúrák miatt viszont magánházakban aludni még jó ideig nem volt ajánlatos; aki külföldit beszállásolt, azt másnap többnyire elvitték kihallgatásra és néha napokig benn tartották, így inkább jól látható, útszéli helyen leparkolt autóban töltötték az éjjelt. Persze csak, ha aludtak egyáltalán, mert – ha már ideig eljutottak – mindig erre szánták a legkevesebb időt. Helyette, amit lehetett bejártak és lefényképeztek, esténként pedig kicsiben megváltották a világot, ittak és nagyokat hallgattak, mert – ahogyan az lenni szokott – a kimondható titkok után csak a kimondhatatlanokban lehetett még inkább egyetérteni.

Mindenesetre Erdély számunkra misztérium lett, ahova – úgy képzeltük – kivételes alkalmakkor fürdeni jár a lélek. A gyermeki ész számára inkább tűnt ez a világ romantikusnak és kalandosnak, mintsem veszélyekkel és sok-sok nyomorúsággal teli vidéknek. Pedig mai ésszel már nyilvánvaló: a gyakori defektekben, a szegénységben, abban a pillanatban, amikor a házigazda sírva mondja meg vendégeinek, hogy szállást nem adhat, éppen a kaland és a romantika lehetett a legkevesebb.

Aztán az évezred küszöbén végre magunk is eljutottunk oda, egyenesen a Székelyföldre. A vágyak betetőzése mellett volt ebben szerelem is, amelynek „tárgya” történetesen odavaló volt, a kései indulás miatti türelmetlenség így szinte már az elviselhetetlenségig fokozódott.

Amikor a Corona nemzetközi gyorsvonat kigördült az állomásról, úgy tűnt, egy álom valósul meg. Előbb azonban még ott volt a határ, amikor – de sokszor tapasztaltuk később is! – lekapcsolták a fűtést, és indokolatlanul hosszú várakozás kezdődött. A román fiánkok elvitték az útleveleket, gondosan egymásba pakolták őket, és egy kockás kis füzetbe felírták az utazók nevét, adatait, valamint hogy hova tartanak, miért és mennyi időre. Emlékszem, szinte fájt már a gyomrunk az izgatottságtól. Aztán a vonat újra nekiindult és örökkévalóságnak tűnő zötykölődés után a hajnal első sugarai már a Székelyföldet villantották fel. Ott pedig éppen oszlott fel az éjjeli köd, szakadozott a pára, és az ablakból elének tárul, elsuhanó vidék éppen olyan volt, mint amilyennek elképzeltük. Így érkezünk meg Gyergyóba, ahol vártak rám a peronon, a többi pedig már elmesélhetetlen.

Az az Erdély, amit mi ekkor találtunk, mindenesetre már nem az a vidék volt, amit apám a hetvenes-nyolcvanas években leírt, és első ottjártunk óta még többet, rengeteget változott. A „Metamorphosis Transylvaniae”-n aporpéteresen persze lehet keseregni, viszont kötelező tudomásul venni. Vannak ugyan szép számmal erdélyi táncmuzikozások és fesztiválok, de népviseletet már csak jeles alkalmakkor hordanak a fiatalok vagy a fellépéseken. De miért is lennének mások? Az erdélyi magyar fiatal semmiben sem különbözik tőlünk. Ugyanazt a zenét hallgatják, mint nálunk, ha tehetik, ugyanoda járnak nyaralni, és hasonló terveket szövögetnek a jövőről, mint mi. Szüleikkel ugyanazokat a csatornákat nézik a televízióban és – ha igénylik – magyar folyóiratokat járatnak. Előfizetésük, számlacsomagjuk és okostelefonjuk is van, valamint ösztöndíjuk, diákhitelük, sokan jól beszélnek románul, megtanultak együtt élni a többségi társadalommal. Az arra vetődő garabonciások múltbanézős hangulatai helyett nekik jelenük és remélhetőleg jövőjük is van odaát.

Első utunk óta tucatnyiszor jártunk már a Székelyföldön, Kolozsváron, Marosvásárhelyen és Székelyudvarhelyen. De csak most

jutottunk el a harapnivalóan zöld dombok, a valószínűtlen fatornyos templomok és gyönyörűséges varrottasok mikrovilágába, Kalotaszegre.

A bázisunk Kalotaszentkirály. Itt írta Ady egy fa alatt a *Kalota partján* című versét, amelyben „Pompás magyarok, templomból jövet / Mentek át a Kalota folyón / S a hídát fényben majdnem föl emelte / Az ölelő júniusi Nap”. Boncza Bertával, költői nevén Csinszkával járt itt először 1914 nyarán, alig egy évre rá Budapesten össze is házasodtak. Kalotaszentkirály a régió történelmi központjától, Bánffyhunadtól, csak pár kilométerre nyugatra fekszik. A falu irányába a letérő éppen Bánffyhunad híres, gótikus stílusú, festett kazettás református temploma mellett van, de újabban sokaknak ismerősen cseng a város neve a két-három évtizede épülő „cifra paloták”, a helyi cigányság tökéletesen tájidegen státuszszimbólumai kapcsán is. Tisz-taszoba a szállásunk, de ez sem rettent el a „hardlájner” kirándulót.

Elvégre Erdélybe úgysem aludni járunk, hanem elvegyülni, megörökíteni, elraktározni, szót váltani, érezni és mindenekelőtt látni. Például a hajnaltájt a legelőre vonuló teheneket, ami a tradicionális paraszti életvitel eltűnése ellenére sok helyütt még mindig hozzátartozik az utcaképhez. A lassacskán bandukoló állatok a legkevésbé sem zavartatják magukat, a ráérős jószágot pedig szelíden kerülgetik a kora reggeli autósok.

A reggelit követően első utunk a közeli Magyarbikalra vezet, ott is a református lelkészhez. A ránk hagyományozott recept még mindig használható: „Ha nem ismered a környéket, keresd meg nyugodtan a papot!”. A környék legtöbb református temploma gótikus stílusú, mutatva a reformáció sikerét ezen a környéken. A bikali lelkész nagyon segítőkész, az eklézsia történetéről tartott gyors-talpaló után megmutatja Erdély egyik legrégebbi, XVII. század végi, még mindig működő, kézzel húzott „zsinóros” orgonáját. Lepattogzott, csontból készült billentyűi az idő könyörtelenségéről tanúskodnak, de a hangja még mindig erős. A nosztalgizálás után büszkén ecseteli a helyi református gyerektábor sikerességét.

A kávé után tovább indulunk, nem sejtve, hogy hosszas keresgélés veszi kezdetét. Egy ponton túl elfogynak ugyanis az útjelzők, a kövecses utak földutakká változnak és jelentősen leszűkülnek, csakhamar pedig a dombokon találjuk magunkat. Se tábla, se térerő, se valaki, aki útbaigazíthatna. Egy román pásztortól – ahogy itt mondják, csobántól – való hasztalan kérdezősködés után némi szerencsével jutunk el a régi vasútállomás túloldalán fekvő Sztánára. Kós Károly, az író, építész, grafikus, a transzilvanizmus szülőatyja jó ideig lakott itt az általa tervezett, Varjúvárnak keresztelt kétszintes épületben. A felújított lakóház teljesen valószerűtlenül áll most is a helyén.

Az egyik oldalán meredek domb húzódik, valahonnan a közelből lagzizene szüremkedik át, és jólesik a szépen rendben tartott fűben leheveredni. Elképzeljük, amit a Keleti Újság ismert újságírója, Kőmíves Lajos írt a munkába temetkező Kósról, az 1937-ben megjelent, szintén *Metamorphosis Transylvaniae* című gyűjteményben: „Hányszor láttam zord téli éjszakákon át, amikor szomszédja voltam a stanai erdők magányában, ólmos, kicsiny ablakain kiszűrődni a gyér világosságot. A stanai Varjúvárban hajnalba virrasztón égett a kicsi láng, mintha egész Transzilvania fölött virrasztott volna. Minden te-

remtett lélek már régen aludt és megbujt vackában körülötte: csak az ő csontos, ideges alakja mozgott, élt, furt-faragott, dolgozott, írt, rajzolt, vagy pedig sajátmaga-alkotta kicsi kézi nyomtatógép fölé hajolva teremtette meg primitív eszközeivel, de lohadatlanul égő lélekkel Transzilvania köveit.”

Kispetrin keresztül haladunk tovább, egy ponton viszont az út újra eltűnik. Ismerősökhöz igyekszünk, nem volna jó sokat késni, ezért megszólítjuk a helyieket. Töpörödött anyóka ül a faluvégén egy lócán, végül ő igazít el. Nyugodtan menjünk csak egyenesen – mondja – „mert nem volt eső, és tartja magát az út.” És valóban, zötyögős, kanyargós, igazi lengéscsillapító-sírató gyalogút, de azért csak odavezet, ahova reméltük, Türére. Itt lakik családjával Bálint Tibor, bujkekészítő mester. Van cifraszobának nevezett díszes szobájuk is, de már csak mutatóba maradt meg, a berendezését is úgy vásárolták össze.

Mikor beállítottunk, még dolgoztak. Megtudtuk, hogy egy jó évben akár harminc-negyven bujka is elkészül, de nagy keletje van az ünneplőknek, a lelkési talárokknak és újabban az atilláknak is. Afrika és Kína kivételével már mindenhol volt megrendelésük, a nem magyarok közül különösen a japán táncsoportok veszik a kalotaszegi viseletet. Ezek közül – úgy véli – a nádasmenti a legdíszesebb. Keze munkáját dicséri, hogy Kallós Zoltán népzene gyűjtő is tőle szokott vásárolni, és az idők során már sokakat ide igazított.

Tüéről jó másfél órányi az út Székre, a Kis-Szamos csendes mellék völgyébe, az Erdélyi Mezőség közepébe. A települést 1291-ben már szabad királyi városnak tüntetik fel a krónikák, története a XIX. századig a sóbányászattal fonódott össze. A közeli Királydomb tanúskodik a település kiemelt jelentőségéről. A szomszédos Bonchidával folytatott perben, 1366-ban maga Nagy Lajos király jött ide igazságot tenni. Szék története nem mentes a tragédiáktól sem. Az 1717-es tatárjárás során a lakosság jelentős részét kiirtották, a város majdnem teljesen elnéptelenedett. A túlélők és az újonnan betelepülők viseletében azóta dominál a fekete és a piros, azaz a gyász és a vér színe.

A széki kultúra viszonylagos izoláltsága tette lehetővé, hogy a népviselet és a táncművészet sokáig érintetlenül megmaradjon. Ezért is ez a hely lett a táncművelés bölcsője, a széki kultúra adta talán a legnagyobb lökést az ide érkező néprajzkutatók, írók, táncosok és zenészek számára. Ha van sikertörténet az elmúlt há-

rom-négy évtized történetében, a táncházmozgalom elterjedése kétségkívül az.

A város még ma is szinte teljesen magyar, a lakosság több mint negyötöde református, de vannak adventisták, pünkösdisták és akadnak magukat szabad kereszténynek vallók is. A település három nagy részre osztható, Felszegre, Csipkeszegre és Forrószegre. Ez utóbbit nevezik „Kis Amerikának” is, mert ez a legtehetősebb. Azt, hogy a hagyomány mennyire szívósan jelen van a mindennapokban, jelzi, hogy az egyes szegek lakói még ma is más kapun mennek be a templomkertbe és másutt foglalnak helyet odabent is.

Ha a közeli Bonchidára gondolunk, akkor rögtön a XV. században épült Bánffy-kastély jut eszünkbe. Reneszánsz stílusban épült, majd a XVIII. században barokká alakították át, és – ahogyan nevezték – az „erdélyi Versailles” a század közepére egyike lett Erdély legszebb palotáinak. Utolsó tulajdonosa Bánffy Miklós magyar író és grafikus volt, aki a Bethlen-kormány idejében rövid ideig külügyministerséget is vállalt. A losonci Bánffy család grófi ágának utolsó tagja Bethlen István titkos megbízatásával tárgyalt Bukarestben a németekkel való szembefordulásról, és a kormányzót is a háborúból való kiugrásról győzködtte. A bonchidai kastélyt ezért 1944 őszén a német csapatok kifosztották és felgyújtották. A helyreállító munkák láthatóan elindultak, egy oldalszárny szépen helyre is lett hozva, de a teljes rekonstrukció még jó sokáig fog tartani.

„Megtalálták” – mondja lakonikus tömörséggel a férfi, mikor csöngetésünk után a helyi lelkész után érdeklődünk. Itt, Magyargyerőmonostoron van Kalotaszeg legrégebbi, 1196-ban épült – ma református – temploma. Ha ez nem volna elég ok, hogy meglátogassuk, tudni kell, hogy a templom déli falában van elhelyezve a Kalotaszegi Madárleánynak nevezett domborkép. Ez egy nőt ábrázol, amint egyszerre két kígyót (vagy sárkányt) szoptat, testét alul tollak borítják, végtagjain madárkarmokat visel, haját pedig – legalábbis a helyiek szerint – kalotaszegi módra hordja. A legenda szerint ő a kitagadott Borka, akit a közeli hegyen várbirtokos Gyerő nevű apja kitagadott, mert tiltása ellenére beleszeretett a szegény kertészfiúba. Amikor a románc kiderült, a kegyetlen szülő a fiút felakasztatta, a lányát pedig ide, a havasok aljába száműzte egy kőostorba. Itt adott életet aztán Borka két kígyónak, és amikor ez kiderült, apja a „gyermekivel” együtt befalaztatta. Az építőmester kőbe véste domborművét és elhelyezte a falon. A templom belül is nagyon szép, elsősorban – a környéken egyedülálló módon – a kizárólag kék írásos varrottasok, de a festett karzatok és padok okán is. Ahogyan a környék számos templomának belső díszítettsége, mennyezetfreskói és díszablái, ezek is a szász eredetű festőasztalos, Umling Lőrinc és családja keze munkáját dicsérik.

Azt, hogy Erdély nemzetközi léptékkal mérve is lenyűgöző kirándulóhely, mutatja, hogy úton-útfélen összefuthatunk a világ minden tájáról itt csatangoló látogatókkal, igaz, nem sokkal. A Tordai-hasadékon való átkelésünk során, az eleredő esőben amerikai, mexikói és spanyol turistákkal kerültünk össze. A vendégházig mintegy másfél óra az út, a kritikusabb helyeken kapaszkodhatunk a falba oltott acélsodronyba, közben pedig hosszan gyönyörködhetünk a fölénk magasodó természeti képződményekben.

A vendégház mellett működő „kiülősben” viszont nem ilyen túrelmesek. „Ez egy profitorientált hely” – közli az egyik pincér barátságosan a szárítkozó, az eső elálltát váró vendégekkel, így kénytelenek vagyunk odébbállni. Ebédelni az egyik kolozsvári magyar étteremben állunk meg, ahol nincs ugyan magyar étlap, de a személyzet kedvesen lefordít mindent.

És utána Házsongárd, Kolozsvár történelmi temetőkerkje. Mivel köztemető, nyelvi, nemzetiségi és vallásfelekezeti különbség nélkül temetkeztek itt az idők során magyarok, szászok és románok. Sok időnk a zárásig már nincs, és mivel a térképes temető-útikalauz el-

fogyott, hosszan keresgélünk néhány kiválasztottat, hogy ne csak céltalanul kóboroljunk. Pedig amúgy az sem lehet rossz, mert folyvást bele lehet botlani egy-egy ismert névbe. Sikerült megtalálnunk Kós Károly, Brassai Sámuel, Apáczai Csere János sírját és az iktári Bethlen család kriptáját. Aztán indulhattunk is vissza.

Az előzetes megbeszélésekhez híven másnap, hazafelé megálltunk Magyarvalkón, hogy a vasárnap délelőtti istentiszteletet meghallgassuk. Valkó igazi gyöngyszeme a vidéknek, román kori református erődtemploma Kalotaszeg egyik legszebbje. A falut már kevesen lakják, mindössze kétszázhatvanan. Az 1261-ben épült templomot a XVII. században kettős kőfallal vették körül, a belső ma is sértetlen. Aki istentiszteletre érkezik, előbb még fel kell jusson a falépcsőkön, a templomot ugyanis magas dombra építették. Korán érkezünk, így mi is leülünk kicsit a külső kőfalba épített pihenőhelyen.

Egy időse asszony ül ott két fiatal lánykával, ők már harang-összehúzásakor elindultak. A falu lassan „fogy el”, mert sokan elköltöznek és kevés a gyerek, panaszolja, de amúgy egész lénye vidámságot és optimizmust sugall. Az unokái már Angliába költöztek, de majd jönnek haza, folytatja. „Persze, mikor már vettek lakást is ott, majd akkor jönnek vissza!” – szól közbe könnyörtelenül egy kortárs a közben csatlakozó idősebbek közül. Erre aztán senki nem felel, mindannyian csak hallgatunk.

A valkói istentiszteletre szigorú rendben történik az érkezés, mi is a nyolcvanadik életévét is betöltött kisutcai (felszegi) rangidősre várunk. Előbb egy külön bejáraton az alszegi nők és ifjúházások vonulnak be a templomkertbe, majd onnan a templomba – lassan, szigorúan lépkedve, őket követik a gyerekeik és a legények, ezután következhetnek a felszegiek. A harangszó befejezése után érkeznek az alszegi férfiak, majd a felszegiek, utoljára pedig a lelkész lép be. Az istentiszteletet követően a templom oldalától a rövid idő alatt bejárható Jékely- emléktúrának nevezett irodalmi sétaútra indulunk. Jékely Zoltán a harmincas években több nyarat is töltött itt, egy regénye és egy verseskötete is valkói ihletésű. Pap Ákos, a lelkész javasolta, hogy ha ezt végigjártuk, menjünk kicsit még feljebb és próbáljuk ki a tájhintát is, amit pár éve állítottak fel. Bizton állította, aki nem szeret hintázni, az itt megszeret. Kár cifrázni, igaza volt, alig bírtunk lekászálódni. A háromméteres hinta akkorát lendül előre, hogy egy pillanatra belátni az egész környéket, Jékely- emléktúrástól, templomostól a kalotaszegi dombvidékig.

*

Sokszor feltettük a kérdést magunknak: mit is keresnek itt a magunkfajta, messziről jött garabonciások. A választ most sem tudjuk. Valahogy szeretünk sétálgatni öreg temetőben és kibetűzni düledező sírkövek feliratát. Jólesik kézbevenni a varrottas terítőket, végighúzni az ujjbegyünket porlepte bútorok fedelén és beszélgetni a helyi magyarokkal. Titkon lenyomogatni antik orgonák billentyűit és felütni hímzett fedelű énekeskönyveket. Meghallgatni a lelkészek beszámolóit a helyi feladatokról és gondokról. A kocsmában együtt inni korunkbeli fiatalokkal és az idősebbekkel. Harangtornyokban megénekelteni a harangozót, és együtt elénekelni a 90. és a 162. zsoltárt. Szigorú öregasszonyok szemébe nézni és összemosolyogni huncut szemű, kacér lányokkal. Összességében pedig tétovázni, babrálni, hallgatni, és a jelenlét prizmáján keresztül tettenérni az Időt.

Hát nekünk ez mind Erdély. És ehhez ragaszkodunk. A „biztosság, nyár, szépség és nyugalom” földjét így jövőre is útba ejtjük, remélve, hogy a környéket felügyelő Vlegyása (Vigyázó)-hegység óvó tekintete alatt addig is tartják magukat az utak, és tartják magukat az emberek.

Kép és szöveg: Bödök Gergely
(Az útirajz megjelent a *Kommentár* 2017/3. számában. 3–8.)

MAGTÁR

MÉG NEM...

*Siket fehérséggel hallgat a hómező,
de egy madárnyom majd egyszer felkiált,
s minden, mit egyszer dallá szőtt a lélek,
fényes szárnyuhanássá álmodja önmagát.*

OSZLIK A BÁL

*Koszos rongyfelhőket vedlik a Hold,
kormos füstöt űznek a sápadt csillagok,
minden muzsikaszó elhal egy hajnallal,
s minden haló dalba én is belehalok.*

*Minden bálnak véget vetnek egyszer,
a lámpát elfűjják, a mécsesek leégnek,
s ha már elfogy nőta, bor s a tánc is,
pihenhetnek végre a fáradt zenészek.*

BENNEM

*Bennem, vízbe hulló kőként csobbannak a szavak,
tornyos hullámokat vetnek, partot szakasztanak,
s ha kilépnek medrükből a fékevesztett vizek,
én sodródok az árral, míg belé nem veszek.*

13

*Csendes, talán túl nyugodt is minden,
akár az elsüllyedő temetők hantjai,
csak az aradi hegyek felől kerekedik
szellő, s beleborzonganak a vén fák ágai.*

FÉLÁLOM

*Ma, a lompos éjjel, megint értem jöttek a hegyek.
Fölém hajoltak, szelíden lóbálták vörös üstöküket,
barnán lehulló bánatukkal csendben betakartak,
s a patakok arcuk ráncsaiban, halk altatódalt sírtak.*

VILÁGÍTÁS ELŐTT

*Csendesen készülődik a temetődomb,
maholnap a csillagok fényébe öltözik,
s a kertek mélyén, akár a bomló fájdalom,
a krizantém emlékezésre tárja szirmai.*

*És már a szél is másképpen kezd fújni,
eget ostromló orgonasípokként zenél,
harmatcseppeket könnyeznek a felhők,
értünk, s a régen ellobbant lángokért.*

FODOR NETI SÁNDOR EMLÉKÉRE

*Leszálló porfelhőt ölelget a csend,
elsimít egy kósza szoknyasuhanást,
léptek nyomát lesi a kettétört időben,
sötétlik a hajnal, véget ért a bál.*

JUHOS KISS SÁNDOR ŐSZI FESTMÉNYE ALÁ

*Elmúlás színébe öltöznek a dombok,
vöröslő könnyeket hullatnak a fák,
aranyló párákat sóhajt a haló rét,
pasztell fényekké oldja önmagát.
A végtelenre lebben, ködöt hint a tájra,
s a futó nyár emlékét, ezüst füstbe zárja.*

ÉLETFA

(Vincze Jancsi Ferenc kalotaszegi fafaragóhoz)

*Iramlik a véső,
és amerre szalad,
nyomában egy szegfű,
hímes dalra fakad.
Ott egy forgórózsa
szédül ősi táncra,
egy szerelmes tulipán*

*fa szirmát kitarja.
Levél hajladozik,
még emlékszik a szélre,
egy kanyargó indáról,
madár száll az égre.*

*Koppan a véső vég,
ahogy a szív dobban,
ősök szent hitével
keresgél a múltban.
Minden egyes ütés,
a lélek lobbanása,
új életet ébreszt,
az élettelen fába'.
E véső csodát ír,
s míg a forgács le hull,
a fa szorításából,
a fa lelke szabadul.*

VILÁGÍTÓK

*Késő őszi este volt, s mint vállad puha íve,
hívogattak a Mezőség szelíd dombjai.
Vöröslő széki lassút járt a Nap,
lánggra gyúltak tőle Felszeg házai.*

*Kondult az öreg templomharang,
tovább lódtva a parttalan időt,
a sókút felett még rezzenet egy kicsit,
majd felkereste a csendes temetőt.*

*A sírokon gyertyák nyiladoztak,
megannyi izzó fényvirág,
a semmi, a minden örök csak,
piros-fekete gyással szőtt világ.*

*S szikrák szökkentek az égre,
lyukakat ütve az égnek bársonyán,
a szemem egyszer csak égni kezdett,
hunyoró gyertyáink füstje szállt reám.*

OLY KORBAN

(Radnóti Miklós Töredék című verse alá)

Oly korban élek én, hol a bűn erény,
a gaznak fonnak babérból koszorút,
tisztességet tapos sárba a galádság,
s csak a kerülő lehet az igaz út.

Oly korban élek én, hol a szelíd a gyenge,
erős csak a gátlástalan lehet,
s kinek sajátja mégis az igazság, töretett
gerinccel hazugok előtt hajt fejet.

Oly korban élek én, hol pénz s vagyon
az, mi alapján megmérettetel,
s hogy a felszín alatt mit rejt a mély,
talán már senkit sem érdekel.

Oly korban élek én, mely siket, daltalan,
a fény nem üti át a sötétség falát,
hol az, ki őszintén s hittel él,
pőrén szolgáltatja ki önmagát.

Oly korban élek én, mely kor sárban él,
melyben szennyes és romlott a világ,
s minden, mi még érhet valamit,
egy bölcs, megbocsátó Istenért kiált.

MEGVÁLTÁS

Az éjszaka álmatlanul forgolódtam,
zakatolt elmémben ezer gondolat,
Mi végett lehetek e bolygón, s jól
mérem-e fel a rám mért gondokat.

Vajon megélem-e éltem minden percét,
a csodát, mellyel Isten megajándékozott.
Ott voltam-e mindig hol lennem kellett,
az utat járom-e, mit a sors rám kiszabott.

De szelíd mosolyával végre jött a hajnal,
fölém hajolva fülembé lopta titkait:
élted nem több, mint mire emlékezni fognak,
s én már éreztem is, ahogy az álom elrepít.

OTTHONRÓL HAZA

(Bálint Fecske Emesének)

Fehér csíkokkal rohan az országút,
száguld feléd a tündérkert Kalotaszeg.
Egy táblán a felirat viszlátról drum bunra vált,
szelíd fakerítés omlik a feszülő drót helyett.

Megemelkedik, hullámot vet a föld,
taréján fehér tajték a juhnyáj,
harangszó hajlít egyet egy fűszálon,
s csúrtetőt csókol az álmos napsugár.

Barna csend csorog a hegyről,
a völgy sző magának belőle takarót,
százados ház előtt utcaajtó ásít,
s ölelő kar várja a hazatért utazót.

ŐSZBE VEGYÜLVE

Hittem: a tavasz örök és féktelen,
hangos dalokkal oldódtam fel benne,
de a nyári vihar, mint könnyű tollút,
fél száz esztendőm az őszbe repítette.

Csak néztem utánuk, akár a fák,
mikor haló levelük földre rogy,
s tudtam, az első hóharmattal,
csendben, én is ezüstbe fordulok.

MÁSHOL

Nélkülem öltöznek át a hegyek,
s csak emlékeim görgetik a kődöt,
lelkemet halk harangszó kísérti,
itt, a nagyváros vad zajai között.

Kesernyész füstű kéményekre vágyom,
melybe süllő kalács párája vegyül,
a szilvák kéklő illatára, s egy almára,
ahogy rám nevet az ezüst fű közül.

Vágyom nagyon messze lenni innen,
hol lankákat álmodik a domb,
hol hajnaltájt a házak összebújnak,
s minden éj szül egy újabb csillagot.

Áhítom a lengő pántlikát – az utcát,
úgy megölelnék egy öreg fakerítést,
s vállatóra fognám a sánc vizét is:
kutatja-e még a békák rejtekét?

Betérnék egy kitárt utcaajtón,
megcsókolnék egy ráncos homlokot,
s mint kelő nap az álmos nyári rétét,
feszárítanék minden harmatot.

LÁZÁLOM

Láttam napot kelni s este lenyugodni,
láttam anyát szülni s gyermekét siratni.

Láttam tavaszi rétet virágba borulni,
láttam ősi fákat büszkén, állva halni.

Láttam még kezeket, melyek enni adtak,
láttam azokat is, mik fegyvert ragadtak.

Láttam templomtornyot égre szelídülni,
láttam szögessdrótot íjként megfeszülni.

Láttam városokat semmiből épülni,
láttam öreg tanyát a semmibe dűlni.

Láttam a költőket, lángkén tündökölni,
láttam máglyát is, min műveik elégték.

Láttam a világot, s talán az is látott engem,
de megérteni egymást nem fogjuk sohasem.

Arany János: Naiv eposzunk

(részletek)

V alahányszor idegen népköltészet egy-egy régi maradványa kerül kezembe, mindig elborultan kértem magamtól: volt-e nekünk valaha őseredeti eposzunk. Vajon a nép, mely daltermő képességét mostanáig megtartotta, sőt egypár becses románcot is mutathat fel, a nép, melynek tündérmeséi, műalkat (compositio) tekintetében, bármely népfaj hasonló beszélyivel kiállják a versenyt, mindig oly kevés hajlamot érzett-e a mondai s történeti költemény iránt, mint napjainkban? Mert nagy önáltatás nélkül nem mondhatni, hogy a jelen [ember]öltő effélében gazdag, ilyenek létrehozásában termékeny volna. Egy-egy rideg monda töredékben, zilált prózában hullong itt-amott, rajta műalkatnak semmi nyoma. Mátyás előtti királyait, vezéreit elfeledte a magyar, s ami keveset az „Isten ostoráról” [Attiláról] tud, nagyrészen s talán egészen, Losonczy István népszerű könyvének köszöni. De amit tud, az is inkább adomaszerű, mint költői vonásokkal bír; és ha a hagyomány némely töredékét megörzeni, a jelenkorra juttatni képes volt, nem látszik, hogy ebben a műalak által elősegített volt. A közelebbi korok állameseményei: a törökkel folyt utóközdelmek, a múlt [XVIII.] század elején és derekán történt népi mozgalmak (Péror-lázadás) [Szegecinác Péror szerb határőr kapitány, az 1735-ös délvidéki parasztlázadás kirobbantója], sőt a legújabbban elzúgott politikai vihar is [az 1848-49-es forradalom és szabadságharc] nyom nélkül maradtak a naiv eposzra nézve. Járd be a hazát, keresd fel a népet pásztor-tüznél és kunyhóiban, a sarlónál és lakomáin, a műhelyek és laktanyák pihenő óráiban, szóval mindenütt, hol az élet fáradalmaiktól koltészet-

Fenti írást Arany János születésének kétszázadik évfordulója tiszteletére közöljük, P. Vas János válogatásában.

A szöveget szögletes zárójelbe helyezett, kurzivált értelmező jegyzetekkel láttuk el, a sima zárójeles megjegyzések az eredeti szövegben találhatóak. (<http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/figylo/setup/portrek/arany/naiv.htm>)

tel enyhíti, hol, mint egy jelesünk mondja, lelke ünnepe: fogsz hallani népdalt, édes-bájos dalt, szomorút, vígat, kedélyest, szesszenőt; fogsz hallani gyöngyös-aranyos tündérregét; de oly éneket, mely a nemzet múltjára vonatkoznék, alig. Mintha pusztánk rövid emlékeztető Kalliopéja [az elbeszélő költészet múzsája] nem eszmélne tovább, csupán a közelebbi divat-haramiáig; mintha népünket nem érdekelné sorsa a nemzetnek, mely öt századokon keresztül dolog (res) gyanánt tekintette.

Költészetünk *írott* maradványaival sincs különben. Priscustól [Priszkosz rétor, görög történetíró, 449-ben járt Attila udvarában, beszámolója a hun udvarról szóló legfontosabb dokumentum] Galeottig [Galeotto Marzio, itáliai humanista, Janus Pannonius diáktársa és barátja, többször volt Corvin Mátyás udvarának vendége], Etelétől [Attila] Mátyásig hány krónikás emlegeti az énekmondókat, kik az ősök, a hősök tettit élő dalban örökíték. S ha hiszünk e történeti nyomoknak, aminthogy hinnünk kell, ily énekes egy-másik fedelmünk udvarában nem elszigetelt jelenség volt, nem csellengő tünemény, melyet a véletlen dobott felszínre: a költők egész raja, osztálya létezett, mely az énekszerzést szakmányul űzte. Endre királyaink közül az utolsónak [III. András, uralkodott: 1290–1301] egy oklevele tanúskodik arról, hogy a királyi dalnokok tartására fekvő jószágok voltak rendelve; Galeotti bizonyosága azon énekesekről, kiket Mátyás az atya és önuudvarában hallgatott, kétségbe nem vonható. Hol vannak e dalok, hol e dalszerzők? Az ének elhangzott, az énekmondó nevét feledés borítja. Egyedül ama Gábor (Gabriel ille hungarus) bukkan fel mint pusztá név a tenger homályából, ki, újabb fölfedezés szerint, Mátyás korában élt s „gyönyörű dalokat, verseket szerzett anyai nyelvén honfitársai örömére oly szerencsével, hogy azokban Mátyás, a pannonok tudós királya is kedvét találna”.

És milyenek lehettek ama történeti darabok, melyek a nemzet múltját, jelenét örökbe adták, örökbe vették? Volt-e azokban költői érték, volt-e különösen műalkat, mely eposzban oly lényeges? Ha költészetünk *írott* maradványait nézem le a XVII. századig, ábrándos hevületem amaz énekvilág felől jóformán lelohad. A honfoglalást tárgyozó történeti költemény [„Ének Pannónia megoételéről”. Csáti Demeter, a XVI. század első felében élt énekszerző műve], mely e nemből legrégebbi emlék, csak helyenként gyaníttatja a népileg naiv eposz befolyását; egészében véve idomtalan rímkrónika. Mít mondjak a XVI. század nagyszámú verselőiről, a Tinódiak, Ilosvaiak epikai talentumáról? Nem a verselés ügyetlensége, a költő szólam hiánya idézi elő feljajdulásomat. Lehet a vers darabos, a dikció fejletlen, mindamellett a költemény becses. Azzá a költői mese, a cselekvény és jellemek alkotása, szóval a belső idom teljessége teszi. Tinódi technikájával, Ilosvai nyelvén meg lehetett volna írni a magyar Niebelungot. A műalkotás az, mi e kor epikusainál teljesen hiányzik, mi iránt legkisebb érzékek sem volt. [...]

A nép hagyományos elbeszélései, melyek nem támaszkodnak írás segédelmére, mindig és mindenütt bírnak a benső alkotás némi erejével, idomosságával. Forgassuk át a magyar népmesék gyűjteményeit: a történet e naiv elbeszélésekben (hacsak valamiképp meg nincs csonkítva) mindig kerek, egész: a királyfi, a mesehős teljesen epikai bonyolódások között harcol az ellenszegülő hatalmakkal, míg kivívja a győzelmet. Oly mese, amelyben az események összefüggetlenül, egymás után adatnának elő, a nép közt se hallgatót nem nyerne, se föl nem tarthatná magát az élő síkon. A hármas vagy kilences szám is (jelképi jelentését mellőzve) a teljesebb alakítást mozdítja elé; a három veszély, mit a mesehősnek rende-

sen leküzdenie kell, gömbölyűbbé teszi az idomot. E prózai előadású költemény, melyet népmesének hívunk, nem regénye a népnek, hanem valóságos *eposza*: benne a hőst segítő vagy gátló csodás hatalmak az epopea gépezetének (machina) felelnek meg. A népmondákban – melyek már időhöz, helyhez vagy történeti személyhez kötvek – nem találjuk ugyan mindig az alakítás oly teljét, mint a népmesékben: de itt is határozott hajlam tűnik fel a gömbölyítésre. A hagyományos népmonda is, minden nemzetnél, csak kerek idomban tarthatja fenn magát; bár ez nem annyira *költeménye* már a népnek, mint a mese. Az utóbbit ugyanis a nép, *tudva*, mint költeményt hallgatja és beszéli el; míg a mondat, mely mindig valami határozotthoz vagy létezőhöz van kapcsolva, hívó kegyelettel hallgatja s adja tovább. Amaz *eposza* a népnek, ez *története*. De a *történetírás* is eleinte mindenütt költői idomban nyilatkozott; annál inkább szüksége volt a *le nem irt*, csupán emlékezetben tartott tényeknek a gömbölyű alkatra; s innen a népmondák kerekdedisége.

Ha már a naiv elbeszélés prózában is ily költőileg nyilatkozik, s e tekintetben a mi népfajunk kivételt nem képez: mennyivel inkább föltehető, hogy azon verses elbeszélés, mely egyenesen a nép közt támadt és írás segélye nélkül, színhagyományban élt tovább, nem lehetett idomtalan tárgyhalmoz. Mostani népköltészetünk ugyan nem gazdag az ilyenekben: de amivel bírunk, az kétségtelenül magán hordja a költői alakítás bélyegét, elannyira, hogy némelyik, kompozícióját tekintve, mesterművekkel kiállja a versenyt. Csak a Fehér László [*Vargyas Lajos balladarendszerezésében a 27. típus: „A halálraítélt húga”*] című zsványballadára hivatkozom, melynek belső alkata, dacára a silány verselésnek, tökéletes költői kompozíció, vagy a közelebb Gyulai által ismertetett Ajgó Mártont [*Vargyasnál a 3. számú balladatípus: „Az elcsalt menyecske”*] hozom fel, melyet szebben műköltő sem alkothata. Megvan tehát, nagyon megvan népünknek a forma iránti érzék elbeszélő költeményeknél is; csak-hogy az alkotó tehetség darab idő óta gyéren mutatkozik. De azért ne higgye senki, hogy a népet gondatlanul összefércelt törtériákkal ki lehessen elégíteni.

Ez ösztönszerű jó ízlés, e költői érzék a népben nemcsak a jelenkor sajátja; megvolt az mindig. Sőt megvolt méginkább akkor, midőn a *nép* és *nemzet* elnevezés egy jelentőséggel bírt; midőn a nemzet színe, java, bár külsőleg miveltebb, daliásabb – szellemileg éppoly naiv állapotban élt, mint a köznép. [...]

Mert nincs a naivnak esküdtebb ellensége, mint azon kezdetleges, szintén naiv állapot, midőn valamely egyén vagy nemzet gyermeki elfogultságából kibontakozni kezd. Ilyenkor egy hitében megtértnek buzgalomával indít háborút azon tévelygés ellen, melynek előbb önmaga is rabja volt, gyűlöli azt, mert értelme világánál szegyenli, hogy valaha szerette. A kezdő tanultság ez állapota, melyet tudós naivságnak nevezhetnénk, nálunk korán mutatkozott, a mi becsületére szolgál józan eszünknek; de hogy oly soká, mondhatnám költészetben a legújabb korig tartott, ez, ha végzetes helyzetünkkel menthető is, büszkeségre okot éppen nem ad. Az értelemnek ez idő előtti fölülkerekedése a képzelmen, okozta szerintem, hogy *írott* költészetünk mindjárt eleve különvált a népiestől, lenézte, megtagadta ezt, s míg ez által az utóbbinak lassú hervadását, majdnem végenyését idézte elő, önmagát is megfosztotta az egyedül biztos alaptól, melyen a *nemzeti* költészet csarnoka emelkedhetik. Fogunk-e mi, utódok, ez alap hiányában, az elbeszélő költészet terén valami jóra valóra hozni létre, nem tudom; részemről e hiányt fájdalommal érzem; de azon idegen népi-beszélyek követésében annál nagyobb óvatosságot ajánlok, mivel félok, hogy azokkal idegen szellem lopózik költészetünkbe; ami aztán semmivel sem jobb, mint akár az ó-klasszikai, akár más valamely poézis utánzásába rekedni.

(1860 előtt)

Zeneakadémia

Kobozrezenész

Egy hangszer újjászületése Magyarországon

2017. november 10.

Zeneakadémia – Solti György Kamaraterem

Szlama László, Bolya Mátyás, Raffay Boróka (koboz); Dresch Mihály (fuhun); Kerényi Róbert (furulya); Mihó Attila, Török Tilla (hegedű); Bordó Sárkány Régizene Rend; Anno Musica; PásztorHóra; Kobzart; SzlamaBand; Magyar Állami Népi Együttes táncosai

*

„Gyere ki, te gyöngyvirág”

Régi magyar népi és úri muzsika

2017. november 15.

Zeneakadémia – Solti György Kamaraterem

Szalóki Ági (ének), Bodrogi Éva (ének), Kónya István (lant), Szászvárosi Sándor (viola da gamba), Balogh Kálmán (cimbalom), Ökrös Csaba (hegedű), Kalász Máté (hegedű), Mester László „Pintyő” (brácsa), Mihálydeák Barna (bőgő)

*

10 éves a Zeneakadémia Népzene Tanszéke

2017. december 5.

Zeneakadémia – Nagyterem

Közreműködnek a Népzene Tanszék egykori és jelenlegi tanárai és hallgatói.

Lehet-e egy színpadi előadás koncepcióját a népzene kutatás legújabb eredményeire alapozni? A szórakoztatás farkastörvénye és a tudomány szigora összehkéthetetlen testvérpár? A Zeneakadémia Népzene Tanszék már bizonyított ezen a téren, hiszen a két éve bemutatott *Elfeledett Székelyföld* című est egyszerre adott felejthetetlen koncertélményt és népzeneileg hiteles képet erről a régies zenei világról. A mostani koncert már a teljes magyar nyelvetterületre koncentrált, vezérfonalként a Magyar Népzenei Antológia kiadványsorozatát felhasználva. A Martin György kezdeményezésére és elgondolása alapján elindított sorozat a magyar nép zenéjét nagyobb tájegységenként mutatta be, összesen hét különálló albumban. Hányatott sorsa ellenére ez a sorozat volt az eddigi legteljesebb, a népzene teljes vertikumát átfogó hangzóanyag. A koncert – követve az antológia zeneföldrajzi szempontok szerinti szerkesztését – hét nagy részben mutatja be a magyar népzenei dialektusokat, az adott terület jellemző műfajait, daltípusait, szokásait a tanszék legjobb énekeiseinek és hangszeres zenészeinek előadásában.

*

Esszencia: Elindultunk a nagy útra

Rendhagyó évzáró népzenei koncert

2017. december 29.

Zeneakadémia – Nagyterem

Csik János (népi ének, hegedű), Lakatos Róbert (klasszikus brácsa, hegedű), Balogh Kálmán (cimbalom), Kacsó Hanga Borbála (ének), Kunos Tamás (népi brácsa), Kovács Gergő (szaxofon, klarinét, fuvola), Bognár András (nagybőgő)

www.zeneakademia.hu

Utam végén visszaneztek

IFJÚSÁGOM – A TANÍTÓKÉPZŐBEN

Jó eredménnyel leérettségiztem, és 1961 őszétől Kaposváron, a Tanítóképző Főiskolán folytattam a tanulmányaimat. Nagyon boldog voltam, mert az időközben vőlegényemmé előlépett „örökszerelmemet” is Kaposvárra vonultatták be katonának. Úgy éreztem, hogy már csak egy karnyújtásnyira állok attól, hogy megvalósuljanak a legszebb álmaim: végre tanító leszek és feleségül megyek ahhoz, akit annyi év óta szeretek.

Váratlanul nagy nehézségek tornyosultak elémm mindkét dologban. Az „örökszerelmem” egy év alatt menthetetlenül elszállt. A vőlegényem túrhetetlenül féltékeny volt, szakadatlanul vádaskodott, hát elhagytam. Nem sokáig búslakodtam miatta, hamarosan került más.

A főiskolán az ének-zene tantárgynál, ahol egyáltalán nem számítottam rá, szinte teljesen csődöt mondtam. Az első hetekben mindjárt összhangzattant kezdtünk tanulni, az énektanítás módszerét vettük, hangszereken is, hegedűn vagy zongorán kellett volna játszani. Kiderült, hogy e téren óriási hiányosságaim vannak. Hiába volt jó a hallásom, hiába volt szép hangom, nem tudtam kottát olvasni, nem értettem egyáltalán, hogy a tanárain miről beszélnek. Akkor már nem volt se módom, se időm az elmulasztott zenei alapismereteket pótolni. Rettenetes küszködés volt számomra minden egyes óra. Ma is csak a szégyenteljes gyötrelmek jutnak eszembe, ha azokra a tanórákra gondolok. Olykor-olykor csak nagyon kevés hiányzott ahhoz, hogy megfutamodjam. Kizárólag tanárain jóindulatán múlt, hogy nem adtam fel.

Felsőnánán az alsó tagozatban végig összevont osztályokban tanultunk, csak ötödik osztálytól voltak önálló évfolyamok. A nyolc év alatt egyszer sem tanított az iskolánkban szakképzett énektanár, énekkar sem működött. Néhány mozgalmi dalt leszámítva nem is tudok felidézni ebből az időből semmit. Nem tanultunk egyetlen népdalt sem, más értékes dalt sem. Egy énekóra maradt meg az emlékezetemben. Sztálin „elvtárs” legkedvesebb dalát, a Szulikót tanultuk. „Fájó szívem majd' megszakad...” énekelte a tanító nénink könnyes szemmel. Mi is – kilenc-tíz évesek – mély megrendüléssel fújtuk vele a különös éneket ötször, tízszer, mindaddig, amíg mindenki kívülről nem tudta. A néptáncsoportban „orosz táncot” tanultunk: a „Lent a, lent a, lent a Volga mentén...” dallamára raktuk a lábunkat, guggolva, összekulcsolt karokkal, buzgón, amíg fenékre nem estünk.

A családjainkban másfajta énekek járták. Öreganyáink még „fútták” a bukovinai keserveseiket, többnyire csak úgy, maguknak. Minket, gyerekeket szép régi karácsonyi énekekre tanítottak. Falucskánkban karácsonykor házról-házra jártak a betlehemesek. Szent István napján az István-köszöntők jöttek édesapámhoz, Szent János napján mi mentünk János nevű rokonainkat megénekelni. Amikor keresztelőkben, leánykérőkben vagy lakodalmakban összegyűltünk, „magunk között voltunk”, a még Bukovinából hozott dalainkat énekeltek. Voltak azok között régi stílusú szokásdalok, új stílusú népdalok, de főként műdalok, nóták. A virrasztókban a kántor vagy egy-egy jó énekes öregasszony vezetésével halottas énekeket énekeltek, a közeli hozzátartozókat fájdalmas siratókkal búcsúztatták el a szeretteik.

Egy-egy jobb módú gazda, amikor házasodott a gyermeke, a tizedik faluból is elhozatta a bukovinai székely „mozsikásokat”, hogy

elhúzzák a násznépnek a silladrit, a hétfélést, s a többi táncdallamokat, amelyeket az itteni zenészek nem ismertek. Végül alakult a falunkban is egy székely fiatalokból álló banda, Kóka András nagybátyám is játszott benne, ő volt a dobos. Igen nagy népszerűségnek örvendtek. Hívták őket muzsikálni mindenfelé, ahol bukovinai székelyek éltek, míg aztán '56 szele szét nem szórta őket. Egyenesen Ausztráliáig röpitette a Sorbán testvéreket, János a primás, és Lajos, a brácsás kenguru-vadászok lettek. A többieknek itthon vették el a kedvét egy életre a muzsikálástól.

Gyermekkoromban a szőlőkben, a májusi cseresznyefánk ágai közt megbújva sokszor hallgattam gyönyörűséggel egy ifjú házaspár, Dávid Dénes és felesége, Vilma éneklését. Néhány parcellával arrébb kapáltak vagy szőlőt kötözték, s daloltak önfeledten, mint a madarak. Akkoriban az éneklés része volt mindennapi életünknek.

Szép, tiszta, erős hangom volt, a dallamokat pillanatok alatt megtanultam, s amint nagyobbacska lettem, egy füzetbe írogatni kezdtem a nekem tetsző énekek szövegeit. Nyolcadikos koromra már száznál is több dalt leírtam. Akkoriban vezették be a falunkba a villanyt. Vásároltunk mi is egy világvevő rádiót, vasárnapként áhítattal hallgattuk Béres Ferencet, Ágasvári Sándornét, Vörös Sárít, akik főként nótákat énekeltek. Hamarosan a falu összes villanyoszlopára hangszórókat szereltek, naphosszat hallgathattuk a munkára, beadásra serkentő mozgalmi dalokat, és az akkor divatos slágereket.

Ilyen „zenei műveltséggel” kerültem a főiskolára. Erősen feltettem magamban, hogy ha befejezem a tanítóképzőt, pótolom mindazt, amit gyermekkoromban elmulasztottam.

A főiskolán különböző szakkörök működtek, én mindjárt az első tanév elején beiratkoztam a néprajz-szakkörbe, amelyet Dr. Várkonyi Imre, nyelvész tanárunk vezetett. Rendkívül szerettem az itt folyó munkát. Megtanultuk a néprajzi gyűjtés módszereit, a magnetofonnal való gyűjtés technikai és formai tudnivalóit, a tájnyelvi szövegek lejegyzését. Tanárunk irányításával, Somogy megye földrajzi neveinek gyűjtésével bekapcsolódtunk a MTA munkájába.

Eljött az első szünidő, készültünk haza a falvainkba. Tanárunk adott egy hatalmas Mambó magnetofont, hogy menjek és gyűjtsek népdalokat, meséket, mondákat bukovinai székely atyámfiai körben. Örültem a feladatnak. Sok jó énekest ismertem Felsőnánán, de akkorra az egyetlen jó mesemondó, Aranyosi Árpád bácsi már elköltözött a falunkból. Máza-Szászváron, a bányász település utol-

só házacskájában, a kanaszházban találtam rá. Súlyos asztmás beteg volt. Feleségével, a kártyavető, jövődömondó Erzsi nénivel elmondhatatlan szegénységben éltek, semmi jövedelemmel nem rendelkeztek.

Árpád bácsi nehéz, durva pokrócok alatt feküdt, hosszú köhögési rohamok után alétan hanyatlott tarka, átizzadt párnáira. Szégyenkezve mondtam el neki, hogy miért is jöttem, a meséit szeretném felvenni magnetofonra. Azt gondoltam, hogy elküld, de ő végtelenül megörült. Összeszedte minden erejét. Erzsi nénivel felültettük, párnákkal kitámasztottuk a hátát és ő elkezdett mesélni. Varázslat történt! Sápadt, törődött arca kifényesedett, tekintete kigyúlt. Szép lett és erős. Eltűntek a kicsi szobácska falai, kitágult a világ. Babszem Jankóval, Virágszépzőld Annával, a mestertolvajjal kalandoztunk a mesék végtelen birodalmában. Majd a mondák hajóján gróf Szapáry Péter érdi kastélyából elindultunk, elhajóztunk a háborgó tengeren a Szentföldre és Törökországon át vissza. Akkor még nem jártam Érden. Nem gondoltam, hogy hamarosan ott fogok élni, s az akkor mesebelinek hitt kastélyban is megfordulok majd néhányszor a tanítványaimmal, amíg el nem tűnteti a föld színéről építőanyagok a kastély mellett élő „jónép”.

Órákig tartott a felvétel. Hosszú köhögési rohamok szakították félbe a meséket. Többször el akartam menekülni.

- Majd újra eljövök – ígértem minden meggyőződés nélkül.
- Rózsika, ne menj el! – kérlelt Árpád bácsi s én maradtam.

Egy kis közjáték. Erre a gyűjtőútra elkísért az új udvarlóm is. Hóféhér öltönyben, elegánsan kiöltözve érkezett Pécsről Má-

Aranyosi Árpád (első sor, balról a negyedik) és felesége leányuk esküvőjén, 1950. június 4-én

za-Szászvárra, a vasútállomásra, ahol találkoztunk. Amikor meglátta Aranyosiék ütött-kopott, koldusszegény házacskáját, az atyáúristennek se volt hajlandó bejönni. Míg én gyűjtöttem, ő fel s alá járkált idegesen az udvaron. Én úgy elmerültem a munkában, hogy egészen elfeledkeztem róla. Amikor már összecsomagoltam s készültem elmenni, Erzsi néni váratlanul előhúzott a köténye zsebéből egy csomag retkes, megfeketedett kártyát. Legyező alakban szétterítette az asztalon.

– Húzzál, Rozika! – mondta kissé kajánul vigyorogva. Meghökkenstem, de engedelmesen húzogattam a lapokat, amíg azt nem mondta, hogy elég. Egy kicsit rakosgatta, nézegette őket, a hüvelykujjával az udvar felé bökött és közölte velem:

- Sokat fogsz te még sírni emiatt az ember miatt.

Fel akartam pattanni, hogy elfussak, de Erzsi néni visszatartott és folytatta:

- Hamarosan levelet kapsz, ami neked nagyon fájdalmas lesz.

Ezek után már tényleg elfutottam. Egyáltalán nem hittem a kártyavetésben és azt se akartam, hogy Erzsi néni „rá” akár csak egy rossz szót is szóljon. Az udvarlóm nagyon nehezelt, hogy olyan sokáig várakoztattam, és egyáltalán, hogy ilyen helyre hoztam. A vasútállomáson elváltunk, ő Pécsre indult, én Kaposvárra. Estére érkeztem a főiskolára. A portán egy levél várt, egy pécsi színésznő írta. Oldalakon át sorolta leendő férjem viselt dolgait. Valóban nagyon fájdalmas volt számomra az a levél. Sírva vontam kérdőre udvarlóm a következő találkozáskor. Ő szép szavakkal megnyugtatót, hogy egy szó sem igaz belőle, és én boldogan elhittem neki.

Oththon vettem észre, hogy a Virágszépzőld Anna meséje lemaradt a szalagról. Hamar – ahogy tudtam – emlékezetből leírtam. A többi mesét és a mondákat is szabályosan lejegyeztem, ahogyan tanultuk. A szövegeket a magnószalaggal együtt átadtam a tanáromnak, dr. Várkonyi Imrének. Ő néhány társam munkájával együtt benyújtotta az *Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatra*. Következő tavasszal érkezett az értesítés, hogy országos második helyezést értem el. A főiskolánkról mások is eredményesen szerepeltek. Jutalmul elvittek bennünket Budapestre, átvettük a díjakat, megnéztük a Néprajzi Múzeumot, bemutattak bennünket neves néprajztudósoknak, akik közül néhányan jelentős szerepet játszottak a későbbi életemben. Dr. Morvay Péter, dr. Diószegi Vilmos, dr. Morvay Judit, dr. Kerékgyártó Adrienn ismerték a bukovinai székegyeket, 1941-ben Bácskában is felkeresték őket. Őszintén örültek a jelentkezéseimnek.

Árpád bácsival soha többé nem találkoztam. Évekkel később a tőle gyűjtött meséket átdolgoztam és megjelentettem a *Katyika meg Matyika* és a *Virágszépzőld Anna* című mesekönyveimben.

(Folytatása következik)

Odaadás

Gyülnünk. Izgalommal telt, vidám, élénk szavak röpködnek a levegőben. Ki köntösben, ki lengén, ki lombán, ki fürgén szedi zoknis vagy papucsos lépteit. Csak mi vagyunk, nők; az ilyen alkalmakra jellemző légkör uralkodik. Szemérmesség nélkül folyik a társalgás és egymás segítése az öltözködés körüli macerákban. A hatalmas terem közepén három szék, rajtuk egy-egy lány, egymás felé fordulva. Szorgos kezek pakolják egyik tincset a másik után, a kezek hasonszőrű, félig sminkelt fiatal lányokban végződnek. Sok a hajhab, nem baj, biztos nem esik szét. Én jövök. Tépik a hajam. A szépségért meg kell szenvedni, mondaná anyám. Zsófi szánakozva nézi fájdalomtól piruló arcomat, Katka meredt szemmel bámul, mindjárt ő következik. A pajkosabbak, tapasztaltabbak hangosan kacagnak, hátam mögött sűrű elnézések. Kész. Megkönnyebbülök, felállok, és a bőröndöm felé igyekezve látom, ahogy a terem másik végében egy szőke kontyos, fehérműs lány szitkozódik a vasaló felett, mert sietésében megegette az ujját. Mind fáradtak vagyunk, előző este későn ért véget a próba, és az izgalom sem segít a koncentrációban. A velünk lévő tanárnő idős, mosolygós, izgága nő. Hajfonás közben együttérzőn hallgatja a kezei alatt szépülő lány magánéleti prob-

lémáit, biztatja, megsimogatja a vállát, talán a harmadik kezével, ki tudja. Kész ez is, ölelésre lendül a karja, fel a fejével, nyomás, pendelybe. Reménytelenül sóhajt egy kávé után. Nincs dolgom, felöltözöm, leszaladok, hozom, tessék. Fáradt szemű, hálás mosoly a válasza, ahogy csak ő tudja. Három hónapja készülünk feszített tempóban erre a műsorra. Mindenki szívügyének érzi. Ritka alkalom ez, hiszen nem vagyunk hivatalos táncosok. Mind dolgozunk vagy tanulunk, a néptáncot csak szabadidős tevékenységként üzzük. Üzzük és hajtjuk, mert aki egyszer megszereti, annak örökre a részévé válik; szenvedély, szerelem, hagyományörzés, közösségépítés ez egyben. Ahogyan a próbákon, ezekben az órákban is együtt dobog a szívünk. Egyre többen érkeznek, gurulós bőröndök robbognak végig a termen, gigászi ruhaszákók alatt karikás szemű, lelkes lányok sietnek. Kávé félre! Hirtelen sok lesz a tennivaló, még mindig van fonatlan buksi, smink, utolsó simítások a viseleteken, kiegészítők ellenőrzése; felbolydult hangyabolyra emlékeztet a jelenet. Pajkos sikolyokkal telik meg a hely, oda az idill, megérkeztek a legények. Gyorsan öltözzünk. Neveletlenek vagytok. Miért nem szóltatok? Pont ezért! Harsányan nevetnek, nagy puffanásokkal esnek le a kézben hozott csizmák a földre. Színpadra hangolódtak máris. Még jobban felgyorsulnak az események, nincs

több idő lelkizni, elkap minket a forgatag. Kapkodós színpadbejárás, fények beállítása. Mindenki viseletben, utolsó lelki fröccs, műsor, vastaps, ismétlés, vastaps.

Soba nem tapasztalt, de jóleső ürességgel és eget verő adrenalin-szinttel a testemben jövök le a színpadról. Táncos társaim alkotta hömpölygés vezet a szűk lépcsőkön le, majd fel a nagy tere-
m, ahol indult a nap.

Gratulációk, vállveregetés, nagy ölelések követik egymást felváltva, előkerül a feltve örözt butykos is. Lassan csillapodunk. Még egy kis figyelmet és fegyelmet kérnek, aztán indulhat a szórakozás.

A viseletek visszaszolgáltatása, szétválogatása közben fáradhatatlan tanárnőnk a kupacok mögül alig kilátszóva még mindig vezényel. Ott volt végig, mindenhol. Őszintén szólva, nem tudom, hogyan csinálta, de szerintem boszorkányos turpisság van a dologban. A műsor alatt többször gyanakodtam, hogy egyszerre több helyen képes ott lenni, akár két emelet különbséggel is. Közel harminc frizura elkészítése, minden viselet ellenőrzése, az abszolút elveszett fellépők színpadra lökése, a kollégák megnyugtatója és a szalaghosszak utolsó pillanataiban, a színpad szélén megejtett méretre szabása mellett csak egyvalamivel nem foglalkozott. Önmagával.

Rádobtam az utolsó alsószoknyát a kupacra, és fordultomban észrevettem a rendezői kisasztalon a délelőtti kávé. Érintetlenül, beledrmedve a pohárba.

Pataki Barbara

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNCCHÁZ ALAPÍTVÁNY
FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest,
Szilágyi Dezső tér 6. I. em.
Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a
www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA
1137 Budapest, Katona József u. 21.
Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA
1061 Budapest, Andrásy út 45.
Tel.: (1)-322-1645

KALÁKA ZENEBOLT
Bp., V. ker., Deák Ferenc tér 4.
Tel.: (1)-267-5331

A FOLK
1074 Budapest, Dohány u. 84.
Tel.: (1)-351-3341

MESTERPORTA
1011 Budapest, Corvin tér 7.
Tel.: (70)-244-8432

Rokia Traoré

Dream Mandé Bamanan Djourou
2017. november 15. este 8 óra
Müpa Bartók Béla Nemzeti Hangversenyterem

Már a kilencvenes évek végén, amikor megnyerte a francia rádió tehetségkutató versenyét, kitűnt, hogy Rokia Traoré saját képére tudja formálni a mali mitológiát. Az 1974-ben született Rokia a bamakói egyetemi klubban tűnt fel, ahol egy szál gitárral kísérte dalait. Szokatlan könnyedséggel szötte össze a különböző mali stílusokat, érzékeltetve azt is, hogy diplomata édesapjával utazva a nyugati tánczene is mélyen megérintette. De hát miért is titkolta volna? Hiszen bármilyen messzire rugaszkodott a „tisztá” forrásoktól, különleges mélységgel árad belőle a mali muzika. (Fotó: Danny Willem)

PÁLINKA

„Készült a 2017 / dik évben ez a Bútykos / A Hoppál Mihály számára
a ki iszik belőlle váljon / Egységére. Igyál Bellőlle barátom / egészségemre kívánom
Üres Bútykos az én nevem / Ha Pálinka nintsen bennem
De ha pálinka van bennem / Pálinkás bútykos a nevem ha nints / Benne legyen benne...”

A fenti szöveg a tiszafüredi Bodó Mihály fazekasműhelyében 1883-ban, Varga János számára készült pálinkásbútykos feliratának a 75 éves Hoppál Mihály születésnapja alkalmából átalakított változata. Aktuális számunk gasztró-rovatába nem véletlenül került ezúttal a pálinka. Hoppál Mihály – amellet, hogy kiváló és sokoldalú néprajzkutató – a pálinka nagy szakértője és ingyenc kedvelője is. Nem is lehet ez másként, hiszen a néprajzos a terepmunka során, de akár a kollégákkal folytatott baráti eszmecseréken sem utasíthatja vissza a szíves kínálást. Az utazások során is – főleg, ha a higiéniés körülmények nem a legjobb – nélkülözhetetlen útitárs a hazai pálinka, amelyből egy-egy korty az étkezések előtt a legjobb megelőző óvintézkedés a fertőzések ellen. Hoppál Mihály, aki – többek között – a népi gyógyászat kutatásában is maradandót alkotott, jól tudja, hogy a pálinkát milyen sokféleképpen használták és használják ma is a legkülönbözőbb betegségek gyógyítására.

KIS PÁLINKA-TÖRTÉNET

A pálinka gyógyszerként kezdte pályafutását *aqua ardens* („égő víz”) néven a XII. századi Itáliában, legalábbis innen származnak róla a legkorábbi ismert írásos feljegyzések. Bor lepárlásával készült, és további, még hatásosabbnak tartott elixírek alapanyaga is lett. Ezeket a különleges medicinákat az *aqua ardens* többszörös, vagy gyógynövényekkel együtt történő lepárlásával készítették és *aqua vitæ*-nek („életvíznek, az élet vizének”) nevezték.

A pálinkafélék hazai elterjedése a XIV. századi királyi udvarhoz kötődik. Károly Róbert felesége, Erzsébet királyné a köszvényét gyógyította az *aqua vitæ reginæ Hungariæ*, („a magyar királyné életvize”) elnevezésű elixírral, amelyet borszesz rozsmaringgal történő lepárlásával állítottak elő és belsőleg – ételhez vagy italhoz keverve –, valamint külsőleg is használták. Mátyás korában már a gabonapárlatokat is ismerték, amelyeket a *crematum*, *crematura* titulusal különböztették meg a borszesztől. A XV. századi források az élvezeti szeszfogyasztásról is tanúskodnak, amely a XVI-XVII. században egyre szélesebb körűvé vált, ezért igyekeztek törvényileg korlátok közé szorítani. A különböző párlatokat városi, uradalmi szeszfőzdekekben állították elő, és vendéglőkben, italmerésekben is értékesítették.

A pálinka elnevezés a XVII. században felbukkanó szlovák jövevényszó, eredetileg valószínűleg gabonapárlatot jelentett; *babinka* változatban már egy 1572-es debreceni iratban felbukkan. Szlovák eredetére utalhat a *tótpálinka* megnevezés is.

A pálinka házi italként való fogyasztásáról csak a XVII. század második felétől vannak adataink. Az újkorban már jól elkülöníthetők Európában a dominánsan sört, bort illetve égetett szeszitalt fogyasztó területek. Mint a kultúra oly sok más eleme esetében, Magyarország ebben a tekintetben is „Európa kicsinyben” (ahogyan ezt Csaplovics János 1829-ben leszögezte), ugyanis a három övezet itt találkozott. A magyarokat a bor- és a pálinkaivás jellemezte elsősorban, a sörfogyasztás csak a II. világháború után nőtt meg számottevően. A pálinka dominanciája Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Gömör-Kishont, Sáros, Zemplén, Szabolcs, Bihar, Békés,

Tiszafüredi butykos Nagyhazi Csaba gyűjteményéből (164. sz. - foto: Vörösváry Ferenc)

Arad, Temes, Torontál vármegyékben és a tőlük keletre elhelyezkedő területeken volt jellemző, míg e megyék félkör alakú karéjától délre és nyugatra a bor dominált, bár mindkét övezetben mindkét italféleséget fogyasztották – állapítja meg Kisbán Eszter a *Magyar Néprajz* kézikönyv-sorozat italokról szóló fejezetében.

A történeti Magyarország hűvösebb éghajlatú felföldi és erdélyi részein az újkorban jórészt gabonából – rozsból, búzából, kukoricából, hajdinából –, az 1830-as évektől a Felvidéken burgonyából is, ritkábban akár céklából, édes gyökerekből vagy borsóból, máshol elsősorban gyümölcsből – nagyrészt szilvából, kisebb arányban más fajtákból és vadon termett gyümölcsökből, szőlőtörkölyből, borseprőből készült a pálinka. Az északi és keleti kárpáti övezetben a boróka-fenyő bogyoiból készítenek borókapálinkát, amelynek a Felföldön *borovicska*, Erdélyben *fenyővíz* a neve. Az első világháborúig a paraszti háztartások többségében rendszeresen főztek pálinkát, vagy legalábbis cefrét gyűjtöttek, amelyet szeszfőzdeben főzettek le.

A XIX. században megindult a nagyipari finomszesz-gyártás, a kereskedelem az adott régióra leginkább jellemző párlatfajtákkal jelentek meg a gyártók. Keresettek lettek például a Bánátban, a Szerémségben, illetve a Szatmár, Nógrád, Baranya vármegyékben készült szilvapálinkák. Egyéb gyümölcspárlatok közül a göcseji körtepálinka, és a Bács-Bodrog vármegyében rendkívül bőven termő faeperből főzött *tudovicza*, azaz eperpálinka vált híressé. Az 1800-as évek elején még egyértelműen a törköly és a szilva uralta a piacot, ám az 1840-es évekre ennek mennyisége már elmaradt az olcsón előállítható „kolompérpálinka”, vagyis a burgonyapárlat mögött, s emiatt kritikus mértéket öltött az alkoholizmus.

A XX. század elejétől a szeszipar már desztilláló oszlopokkal végezte a lepárlást, 1920-ban pedig betiltották a házi pálinkafőzést. A minőségi „kisüsti” gyümölcspálinkák a mezőgazdasági szeszfőzdekekben készültek, elsősorban szilvából és törkölyből, kisebb arányban borból és eperből, majd a harmincas évektől növekvő arányban borból. A „szocializmus” idején nem csak a szesziparban, hanem a magánszemélyek cefrét feldolgozó hivatalos szeszfőzdekekben is

1863-ban készült könyv alakú feliratos tiszafüredi butella a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből (122. sz. – fotó: Csupor István)

Négyszemű zenekart megjelenítő hódmezővásárhelyi butella az 1880-as évekből, a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből (291. sz. – fotó: Csupor István)

jellemző volt a rossz minőség, ami elsősorban a nem megfelelő alapanyagokból adódott. Házipálinkát saját cefréből a szeszfődékekben lehetett főzteni a végtermék felének beszállításával – ezt nevezték feles főzésnek. Bár kis mennyiségben – főként exportra – ekkor is készültek minőségi italok, a korszak mégis úgy vonult be a történelembe, mint a kommersz pálinkák – víz, finomszesz és mesterséges cseresznye vagy barack ízesítőeszcenciák elegyének – idősaka. Erről a szintről tornázta vissza magát a magyar pálinka a mai, világszerte elismert, magas minőségig. Ehhez 2004-ben a „pálinka” elnevezés uniós levédetése, majd a 2008. évi pálinkatörvény életbe lépése nyújtott jogszabályi kereteket, de természetesen szükség volt azokra az elhivatott pálinkakészítőkre, akik mind a hagyományos, mind az újabb párlattípusok előállításában a legjobb minőséget tudták felmutatni.

A bukallai pálinkafőző kunyhó berendezése: kemence, kotlán, kazáncsevők, hidegvizes hordó, pálinkáskorsó, jobbra „törköktörő szamalu” (Kardos László rajza)

A PÁLINKA FOGYASZTÁSA

A pálinka az egész országban fontos italnak számított. Az 1880-as években a pálinkafogyasztó területeken évente negyven liter körül volt az átlagos, fejenkénti fogyasztás, de a borívó zónákban is elérte vagy meghaladta a nyolc litert. Rendes gazdánál mindig volt tiszta, magafőzte vagy magáéból főzetett pálinka. Hozzá tartozott a napszámosok ellátmányához, de a pásztorokat is ezzel ajándékozták meg jeles napokon. Pálinkát vittek a gyermekágyas asszonynak, ezzel kínálták meg a munkásokat kaszáláskor, disznóöléskor, s egyéb társasmunkák idején. Az ünnepi étkezések előtt elmaradhatatlan étvágygerjesztő volt, sőt a férfiak mindennap a reggeli – esetleg az ebéd – előtt is felhajtottak belőle egy-egy kupicával, de étkezés után sohasem. Tömörkény István jegyezte le a Szeged környéki tanyákon az általános vélekedést, miszerint „étel után csak a tót iszik pálinkát”. A mindennapi pálinkaivás szokásában az ital középkori hit szerinti gyógyító-megelőző szerepe él tovább.

A PÁLINKA MINT ORVOSSÁG

A pálinka a középkor óta „jó nagy darabot foglal le magának az orvosságok birodalmában” – írja Tömörkény. Használták például fájós testrészt kenésére, borogatására, darázscsípésre, sebfertőtlenítésre, fogfájásra, gyomorrontásra, hideglelés ellen és még sorolhatnánk. A pálinka különböző tinktúrák készítésére is kiválóan alkalmas, hiszen fele-fele arányban tartalmaz vizet és alkoholt, így a hatóanyagok több típusát oldja ki a bele tett gyógynövényekből. Szeged környékén például erős paprikát áztattak a pálinkába, amely kiváló gyógyszernek bizonyult a mocsaras vidéken gyakori „háromnapos hideglelés”, vagyis a malária ellen.

A prevenció célú rendszeres pálinkafogyasztáshoz a már idézett Kisbán Eszter említi a következő esetet: „Az 1960-as évek elején egy veszprémi középiskolai kollégiumban akadt még olyan környékbeli 14 éves kisdíák, akinél sorozatosan pálinkásüveget találtak. Ezt paraszt apja adta a fiával, lelkére kötve, hogy minden reggel igyon egy kortyot, hogy meg ne betegedjék a nagyvárosban.” Az Alföldön ugyancsak a betegségek megelőzését remélték a mézes és a különböző ágyaspálinkák rendszeres fogyasztásától.

PÁLINKAFŐZÉS

A pálinkafőző eszközöknek és építményeknek országszerte számos változata alakult ki. Ezúttal Kardos László 1943-ban, az *Őrség népi táplálkozása* című munkája [A Magyar Táj- és Népméret Könyvtára. Szerk.: Györffy István és Kádár László. Tanulmányok az Őrség monográfiájához I. Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya. Budapest, VIII. Eszterházy u. 26.] nyomán mutatunk be egy régi pálinkafőző berendezést. Az Őrségben a pálinkafőzésnek régi hagyománya mutatható ki. Jellegzetes építmény a szálfákból épített, sátor alakú vagy nyeregtetős pálinkafőző kunyhó, amelyből legalább egy minden községben megtalálható volt. Kardos László még teljes funkciójában láthatta a bukallai pálinkafőzőt, amely „négyyszögletes, zsupttetős kis hajlék, egyik sarkára átlósan tüzelős kemence van a földbe mélyítve, részint meg a földfelszín fölé tapasztva. A kazánba van süllyesztve a kotlán, katlan vagy üst, amelyből két rézcséve szolgál ki és megy keresztül egy nagy hidegvizes hordón. A végük a hordón túl egy mélyedésbe helyezett pálinkás korsuba nyúlik. A rézkotlánban főzik a pálinkát.” Az Őrségben a szilva mellett vadalmából és vadkörteből, télen cukros vízben megfőzött aszalt gyümölcsökből is készült pálinka.

Ajánlott irodalom:

- Balázs Géza: *A magyar pálinka*. Aula Kiadó, Budapest, 1998.
 Balázs Géza – Viga Gyula (szerk.): *Közelítések a pálinkakultúrához*. Inter Kft., Budapest, 2013.
 Tömörkény István: *Főlratos agyagedények a szegedvárosi múzeumból*. Néprajzi Értesítő 1912. 3-4. 197-207.
Pálinka, a hungarikum. Állami Nyomda Rt., 2004.
 Tamás Jenő: *Pálinka. Pálinkák és más nemes párlatok*. Alexandra Kiadó, Budapest, 2003.
 Tömörkény István: *Tanyai orvosságok*. Néprajzi Értesítő 1907. 238-245.

[Köszönjük a fotósok és a tulajdonosok engedélyét a képek közzéséhez.]

A PÁLINKA FOLKLÓRJA

„A pálinkának gazdag szóképzete, folklórja van, amelynek föltárását még csak most kezdtük el” – írja Balázs Géza, aki talán legavatottabb kutatója a magyar pálinkakultúrának. A pálinka sokféle elnevezése, az állandósult szókapcsolatok, szólások, a pálinkás dalok, anekdoták, tréfás mesék mind a pálinka-folklór részét képezik, de a legkülönlegesebb műfajcsoportot a butellafeliratok, butellaversek alkotják.

A pálinkát a mindennapi fogyasztáshoz zsebben is elférő butellában, butykosban, vagy nagyobb, szíjra fűzött kulacsban tartották. Ezeknek az edényeknek közös vonása, hogy hordozható méretűek, és szűk szájúak, ezen át kiöntve a folyadék bugyogó hanggal távozik. Innen ered a *butykos* név, míg a *butella* megnevezés a francia *bouteille* (palack) szóra vezethető vissza. A pálinkásbutellák alakja változatos: lehet ovális, lapos vagy domború oldallal és lappal; henger, hasáb kerekített vagy széles vállal, esetleg lefelé keskenyedő, hordó formájú. Kedvelt, bár ritkább a csukott könyvet formázó könyvbutella, zsoltrbutella. A butellák elkészítése idő- és munkaigényes, leginkább férfirokon vagy cimborá megajándékozására rendelték, gyakran felirattal. A legszebb butellákat a nagy alföldi fazekasközpontokban (pl. Mezöcsát, Tiszafüred, Hódmezővásárhely, Mezőtúr), készítették.

A butellák feliratai között sok volt a tréfás, esetleg pajzán, mindenképpen ivásra buzdító szöveg, de előfordultak hazafias verssorok vagy a barátságot, netán Istent éltető feliratok is. Külön típust képviselnek a könyv alakú butellák feliratai, például: „*Ügyes-bajos emberek könyve*”; „*Unalom és gondüző naptár*”; „*Papdi József ez a mindennapi ajtatosság*”. A Néprajzi Múzeumban őrzött mezőkeresztes könyv alakú butella felirata: „*Reggeli olvasás és egyszersmind, nóta jöhet utánna*”. Lássunk példát egy hosszabb versre is! „*E könyvben van a jó ének / szeretik azt ifjak, vének / ha e könyvből fohászok / akkor mindig boldog vagyok*”.

Összeállításunkat néhány butellaszöveggel zárjuk, amelyeket Tömörkény István 1912-ben írt tanulmányából, valamint Csupor István és Vörösvári Ferenc *Az Alföld népi kerámiaművészete* című reprezentatív albumából (Novella Kiadó, Budapest, 2011) válogattunk. Ez utóbbi kötet közel ötszáz múzeumi illetve magángyűjteményben őrzött kerámiatárgy színes fotóját tartalmazza, amelyeknek több mint fele feliratos pálinkásbutella. (Azoknak, akik többet szeretnének megtudni a pálinkáról és a hozzá kapcsolódó gazdag néprajzi, történeti adatokról, szívből ajánlom e kötet mellett az ajánlott irodalomként felsorolt munkákat.)

Gyöngyösi butella felirata (Pázmándi Antal tulajdona, 203. sz.): „*Készült Ez a butykos / Dósa Lajos Részére aki / iszik Belölle vájjon egészségére / viváth Éljen az magyar Haza / már minálunk ez a szokás pálinkáth / igyunk háth pajtás hamink evvel éldegelünk 70vel tovább élünk ez az árok tövi leczke hanincs benne / Kocsmaros úr hozza tele 1877-be*”.

Egy hódmezővásárhelyi butella felirata (Néprajzi Múzeum tulajdona, 233. sz.): „*mit nézel Szamár látod hogy butella / ez a butella 1820 Hegedüs János / a kiebül egyszer Iszik Palinkával telle Veszi*”

Tömörkény István a szegedi múzeumban találta azt a díszes, szomorúfüzzel és magyar címerrel ékesített butellát, amelynek mind a négy oldalán „olyan zengedezések vannak a pálinka felől, hogy az ritkaság”. 1. oldal: „*Készült Nagy Mihálynak Makón / 1885-dik Deczember 3 dikán*”. 2. oldal: „*Butellám, Pálinkás butellám / Neked leveszem sapkám / Oltárod előtt könyörgök / Pitvarod ajtaján zörgök*”. 3. oldal: „*Kedves terbed emelése / Mint jó illat füstölgése / Reggeli áldozat legyen / Mikor torkomba bemegyem*”. 4. oldal: „*Ha belöled jót kóstolok / Nagy öröömbe tombolok / S ha húsz-harminczig nyelhetek / Szép dicséretet éneklek. / Éljen a haza, a barátság, Ámen*”.

Juhász Katalin

NEMZETI TÁNC SZÍNHÁZ

MŰPA - FESZTIVÁL SZÍNHÁZ

2017. november 1. 19:00 – Kiegyezés/150 – Magyar Nemzeti Táncegyüttes

2017. november 2. 19:00 – Tánckánon - Hommage á Kodály Zoltán Magyar Állami Népi Együttes – Hagyományok Háza

2017. november 8. 19:00 – Szegedi Kortárs Balett 30

2017. november 15., 16., 17., 25., 26. 19:00 Klasszik 47°N19°E – Magyar Nemzeti Balett

2017. december 2. 19:00 Cseppkánon – Hogy vagy Herakleitosz? – Artus – Goda Gábor Társulata

2017. december 4. 19:00 – Carmina Burana – Szegedi Kortárs Balett

2017. december 7. 19:00 – Romance | Páva variációk Győri Balett és a Magyar Nemzeti Táncegyüttes

2017. december 12. 19:00 – Carmen – Pécsi Balett

2017. december 14. 10:30; 15:00 – Vuk Inversedance – Fodor Zoltán Társulata

2017. december 15. 19:00 Don Juan | A négy évszak – Feminizma – Szegedi Kortárs Balett

2017. december 18. 19:00 – Tánckánon – Hommage á Kodály Zoltán Magyar Állami Népi Együttes – Hagyományok Háza

2017. december 19. 10:30; 15:00 – Pinokkió – Bozsik Yvette Társulat

2017. december 22. 15:00; 19:00; december 23. 10:30; 15:00 Diótörő – Pécsi Balett

2017. december 28. 19:00 – Folklór-kalendárium – Táncoló tavasz | Téli tánc Magyar Nemzeti Táncegyüttes

2017. december 29. 19:00 – Kodály-Ligeti est – Bozsik Yvette Társulat

MOM KULTURÁLIS KÖZPONT

2017. november 3. 19:00 Vasas 70 - jubileumi gálaműsor – Vasas Művészegyüttes

2017. november 27. 19:00 Tánc és... (Tánc és Technológia) – Lakatos János

2017. december 11. 19:00 Tánc és... (Tánc és Egészség) – Lakatos János

VÁRKERT BAZÁR

2017. november 28. 19:00 – Ballare – Magyar Nemzeti Táncegyüttes

2017. november 29. 19:00 – Bartók Béla 5. vonósnyegyes | Concerto Forte Társulat-Ördögkatlan Fesztivál-Café Budapest-Nemzeti Táncszínház

2017. december 3. 17:00 – Tündérmese – Magyar Nemzeti Táncegyüttes

2017. december 4., 6. 10:30; 15:00 Sárkánymese – Magyar Nemzeti Táncegyüttes

2017. december 7. 19:00 – Solus Christus – Duna Művészegyüttes

2017. december 28. 17:00; december 29. 10:30; 15:00 Cinegekirály – Közép-Európa Táncszínház

BETHLEN TÉRI SZÍNHÁZ

2017. november 8. 10:30; november 9. 10:00; december 11. 10:30 Igaz történet alapján – NTSZ-KET-Káva

2017. november 27. 19:00 – Otthon – Györfői Csaba – Duna Táncműhely

2017. december 4. 19:00 – Kerengő | Metamorfózis Közép-Európa Táncszínház

www.nemzetitanctanzinhaz.hu

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 Conversation with **fiddler from Köln, Germany Herbert Schneider “Kaktusz”**. Born in Transylvania in 1954, educated in Bucharest, Kaktusz emigrated to Germany in 1970. In 1976 he, Kása Béla and others founded Cinege Band. The band was instrumental in establishing and playing for regular Hungarian dance houses in Germany and was active until 1989. Over the years Kaktusz also played with the Rácz family in Strasburg and in Switzerland and Brussels. In 2011 he played with a band they called BKF during a series of events organized by European Parliament. Interview by Karakas Zoltán.

Page 5 The last 2 issues of folkMAGazin (2017/3, 2017/4) have published controversy surrounding the 20th Martin György International Legényes Competition and Couple Dance Competition held in Budapest in April, 2017. This issue includes more commentary on professional and logistical aspects involved in holding these competitions, respect for the authentic dance material, and issues of choosing, copying and mode of distributing the compulsory dance material to the competitors. “...what are the professional and ethical positions necessary for publishing folk art creations [or materials] – in today’s changing digital world?” A symposium for further discussion of issues at stake is recommended. By Richter Pál director of the Hungarian Academy of Sciences’ Institute of Musicology on behalf of the institute’s folk dance researchers.

Page 6 Korniss Péter – **Photography exhibition at Hungarian National Gallery** 2017 Sept. – 2018 Jan. 7. Korniss Péter began to photograph **traditional life in the Transylvanian village of Szék/Sic in 1967**. This exhibit presents his photos of a disappearing world and change over time. The exhibit also includes striking portraits of an employee of Budapest’s public gas works. Korniss celebrates his 80th birthday this year with this exhibition. Interview by V. Nagy Viktória – first published in *Heti Válasz* on October 5th, 2017.

Page 8 **The Legend of Saint László amongst the Hungarian Csángó Peoples of Moldavia**. Myths of Saint László are found in every corner of the Hungarian language region – many of which actually fall outside the borders of present day Hungary. This article concentrates on variants found amongst the Csángó Hungarians in Romanian Moldavia. The Hungarian King László, *Ladislav I* (1046 –1095) – Ladislaus – was canonized on June 27, 1192 by Pope Celestine III. Legends depict King László as a knight-king, the incarnation of

the late-medieval Hungarian ideal of chivalry. Legends of Saint László are usually related to his heroism fighting the Tatar invasions of the period. By Tampu Krisztián.

Page 14 **Ötvös Györgyi: October 1957–October 2017**. Interview with Ötvös Györgyi who spent the last 31 years **organizing folk events, especially dance house events**. She worked first at the iconic Molnár utca dance house, then when that center closed, at Aranytíz, both in Budapest’s 5th district. She worked closely with the bands, the dance teachers and participants to make these events interesting, fun and successful. Györgyi was trained as a “*népművelő*” – a cultivator of the people – or recreational/cultural organizer. Both of the above-mentioned venues were/are public recreational/cultural centers. Until about 2009 the host band playing for and hosting the dance houses at both these venues was Kalamajka. Presently several bands rotate the task of hosting and playing for the ongoing Saturday night dance houses at Aranytíz. In the spring of 2015 Györgyi was awarded the Halmos Béla Memorial Medal – recognizing her dedication and years of work. By Kulcsár Tímea Ágnes – appeared first on July 12, 2015 at www.fidelio.hu.

Page 20 **Tradition, semiotics, shamans – interview with Hoppál Mihály**. Hoppál was born in 1942 in Kassa/*Košice* (Slovakia), where he lived until he was 3 years old. He then spent the rest of his childhood in places like Borsodnádásd and Sárospatak in Hungary’s Borsod-Abaúj-Zemplén County. His father was a doctor, but in the political atmosphere of the times, rather than go straight to university, he was obliged to first work with the railroad construction brigades. Having thus earned “points” with the authorities, he was allowed to enroll in the university in Debrecen, where his life as a researcher and ethnographer began. His research and writings have focused mainly on shamanism and folk healing of Hungarians and related ethnic groups. He is a firm believer in the value of semiotics. He worked at the Hungarian Academy of Sciences’ Institute of Ethnographical Research from 1967 until 2009. He founded the Institute of European Folklore in 1998 and was its director until 2010. In this interview he speaks out on democracy and the importance of family. His list of publications is extensive. By Grozdits Károly.

Page 30 **Folk dancer, choreographer, sculptor/wood carver**, Erdélyi Tibor celebrates his 85th birthday. Born in 1932, Erdélyi Tibor grew up in Uszka – a village in Hungary’s far

northeastern corner, a few kilometers from the Ukrainian border. He came to Budapest in 1948, where first he completed training in carpentry and furniture restoration at the Museum of Applied Arts, then went on to study aesthetics, library sciences, recreation and dramaturgy. In 1952 he auditioned for Rábai Miklós at the Hungarian State Folk Dance Ensemble. He was a dancer and soloist with the State Ensemble until 1978. He has also been director of the Duna Ensemble, and the Tisza and Vadrózsa ensembles and has been to Japan to teach folk dance 30 times. “All my life I have been able to do what I love, thus I became the best folk dancer amongst the wood carvers, and the best wood carver amongst the dancers”. Short autobiography by Erdélyi Tibor.

Page 43 **Traditional Cuisine of Hungary**. This issue tells us about **pálinka** – Hungary’s favorite fire water – the beloved fruit brandy. We get a short history of pálinka, information on amounts of pálinka consumed by the average Hungarian, pálinka’s medicinal uses, distilling pálinka, pálinka folklore and a few pálinka rhymes. By Juhász Katalin.

Sue Foy

(More English summaries of the articles in this issue and in previous issues can be found at www.folkmagazin.hu)

folkMAGazin

2017/5, XXIV. évfolyam, 5. szám
Megjelenik évente 6+1 alkalommal
Kiadja a Táncház Alapítvány
Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János
Felelős szerkesztő: Grozdits Károly
Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,
Juhász Katalin, Kóka Rozália,
Juhos Kiss Sándor, Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.
Levél cím: 1255 Budapest, Pf. 153
Tel./fax: (36.1) 214-3521
folkmagazin@mail.datanet.hu
www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda
Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625
Külföldről: OTP I. ker. fiók,
1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary
Táncház Alapítvány (B.I.C.) OTPVHUHB
HU55 11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészeti Kollégiuma

Hátsó borító: Idős tuvai sámán transzban hívja a szellemeket (Kizil, Tuvai Köztársaság, 1995 – fotó: Hoppál Mihály)

Belső borító: Burját sámánasszony transzban (Nantun, Északnyugat-Kína, 2004 – fotó: Hoppál Mihály)

FOLKMAĞAZIN

nka
Nemzeti Kulturális Alap